

Triglavski narodni park 1924 - 1984

Planinski vestnik

8

glasilo Planinske zveze Slovenije

avgust 1984

Planinski vestnik

glasilo Planinske zveze Slovenije

avgust 1984

8

letnik LXXXIV izhaja od leta 1895

vsebina

dr. Miha Potočnik	Ob šestdesetletnici Triglavskega narodnega parka	337
Stane Peterlin	60 let zakupne pogodbe o »Alpskem varstvenem parku« Triglavski narodni park	340 342
Janez Bizjak	Vrednotenje krajine v Triglavskem narodnem parku	347
Anka Novak	Triglavski narodni park in domačini Barvitost pripovednih prvin France Avčin ob 10-letnici svoje knjige »Človek proti naravi«	351 355 358
Janez Bizjak	Planinstvo v TNP	364
Nada Praprotnik	Alpinetum Juliana in drugi alpski botanični vrtovi v Sloveniji	368
Grega Pintar	Novi dosežki jamarjev v Triglavskem narodnem parku	371
Stane Peterlin	Kaj je narodni park?	372
Peter Skoberne, Rado Smerdu	Skozi korito Mostnice Varstvo narave Alpinistične novice	373 376 380

Naslovna stran:

Triglav s Sovatne — Avtor Marko Pogačnik

Izdano ob 60-letnici Triglavskega narodnega parka

uredniški odbor

Lastnik: Planinska zveza Slovenije, Ljubljana — Glavni in odgovorni urednik: Marijan Krišelj, p. p. 44, 61109 Ljubljana. Uredniški odbor: ing. Tomaž Banovec, ing. Janez Bizjak (alpinizem), ing. Aleš Doberlet (fotografija), Stanko Hribar, dipl. oec. Božidar Lavrič, prof. Evgen Lovšin, dr. Miha Potočnik, Nada Praprotnik (varstvo narave in okolja), Janaz Pretnar, Franci Savenc (alpinizem), ing. Albert Sušnik (fotografija), ing. Pavle Šegula (tehnični urednik), Franc Vogelnik, dr. Tone Wraber (varstvo narave in okolja). Izdajateljski svet pri PZS: Božo Jordan (predsednik), Matjaž Černe, Viktor Pergar, Zoran Naprudnik, Stanko Klinar, Milan Cilenšek, Marijan Krišelj, Milan Naorudnik. Naslov: Planinska zveza Slovenije, 61001 Ljubljana, Dvořakova 9, Ljubljana, p. p. 214 — Tekoči račun pri SDK 50101-678-47046, telefon (081) 312 653 — Planinski vestnik izhaja praviloma vsak mesec. Letna naročnina je 1000 dln, plačljiva tudi v dveh obrokih in sicer do 31. marca in do 30. septembra; za tujino 30 S. Reklamacije upoštevamo dva meseca po izidu številke. Spremembe naslova javljajte upravi glasila; navedite vedno tudi stari naslov s tiskanimi črkami. Odpovedi med letom ne sprejemamo. Upoštevamo pismene odpovedi do 1. decembra za prihodnje leto. — Rokopisov in slik ne vračamo. — Tiska in klišaje izdeluje Tiskarna »Jože Moškrič« v Ljubljani.

OB ŠESTDESETLETNICI TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA

Ko smo pred desetimi leti praznovali petdesetletnico ustanovitve Triglavskega narodnega parka smo v priložnostni reprezentančni brošuri med drugim izrazili tudi dolgoletno željo, da bi dobili zakon o znatno razširjenem Triglavskem narodnem parku.

Ta želja se je uresničila 28. maja 1981, ko smo po dolgih pripravah in včasih že kar mučnih razpravah ta zakon končno le dobili. Tako je bil svoječasni odlok (ni še bilo zakona!) o razglasitvi in zavarovanju Doline sedmerih triglavskih jezer za narodni park bistveno dopolnjen, varstvo pa razširjeno na vse osrčje triglavskega pogorja in pod-triglavskih dolin. Sicer je bilo že maja meseca 1978 pripravljeno z občinami usklajeno besedilo predloga zakona, vendar je bilo na podlagi naknadnih pripomb in delno pomanjkljivih informacij o pripravah tega besedila potrebno na novo predelati in oblikovati dokončni predlog. To je trajalo kar tri leta. Vsi smo na srečo bili načelno za park, bilo pa je veliko različnih mnenj in predstav, kako velik in kakšen naj bo ta park in zlasti, kakšen naj bo njegov varstveni režim. V tem času na predvidenem ozemlju za razširjeni park ni bilo kakih večjih škodljivih posegov, razen morda nekaj vprašljivih novih gozdnih cest in sečenj na občutljivih hudourniških in varovalnih področjih. Z drugimi ukrepi je bilo določeno varovanje zgornje Soče in Radovne, ki sta dolgo razburjali in razdvajali našo javnost.

Novi zakon in z njim predpisani varstveni red je poleg bistvene razširitve parkovega ozemlja prinesel še to novost, da je Izvršni svet Skupščine SR Slovenije po pooblastilu zakona določil za upravljanje parka poklicno delovno organizacijo — nekdanji Zavod za gojitev divjadi »Triglav« na Bledu, ki se je preimenoval v delovno organizacijo Triglavski narodni park. Ta delovna organizacija ima poklicne varstvenike z dobrimi pooblastili, pritegnila pa je in usposobila tudi prostovoljne nadzornike. To je vsekakor velika pridobitev in novost, kajti brez učinkovite nadzorne službe, ki pa ima predvsem vzgojno in opominjevalno vlogo in šele v skrajnih primerih represivno, ni nacionalnega parka.

Zakon je uredil, statut parka pa še podrobneje opredelil, tudi samoupravno podobo in delovanje delovne organizacije, pri čemer v svetu parka v najvažnejših zadevah poleg delavcev v delovnem razmerju enakopravno sodelujejo delegati republiške uprave, vseh treh občin, nekaterih samoupravnih interesnih skupnosti in nekaterih društev (med njimi Planinska zveza), ki gospodarijo s prostorom na ozemlju parka.

Prvenstvene naloge Triglavskega narodnega parka, ki se že pospešeno in marljivo izvajajo, so pa mnoge tudi dolgoročnega pomena in obsega, so v tem, da čimprej dobimo skupni (vseh, ki gospodarijo s tem prostorom ali v njem drugače delujejo) program ter srednjeročni in dolgoročni načrt s podrobno opredeljenimi smernicami, stališči in odločitvami. Tu bo še posebej poudarjena vloga republike Slovenije in vseh treh občin (Jesenice, Radovljica, Tolmin). Važno je zavedati se, da je ta naš do sedaj edini narodni park, resnično nacionalna zadeva in skrb vse Slovenije in vsch Slovencev, ki jim je bil Triglav s svojo okolico vedno simbol in zastava našega narodnega obstanka in prebujanja.

Ob častiljivi šestdesetletnici, (čeprav se je pobuda in zamisel o tem narodnem parku — prof. Belar — ukresala že leta 1908, prof. dr. Fran Jesenko pa je prvi uporabil ime »Triglavski narodni park« že nekaj let pred pogodbo iz leta 1924), še posebej vabimo vse planince in vse obiskovalce ter gospodarje v tem prostoru, naj v prihajajočem novem desetletju dejavno pomagajo oblikovati in ohraniti ta naš dragoceni biser narave in kulturne dediščine. Nujno potrebno bo, da v tem desetletju utrdimo med množico obiskovalcev in obcuodovalcev zavest, odgovornost in spoštovanje do teh Cankarjevih »nebes okrog Triglava«. Pri tem pa bomo še poudarjeno odgovorni predvsem planinci in gozdarji!

Ljubljana, 1. junija 1984.

dr. Miha Potočnik
predsednik sveta Triglavskega
narodnega parka

ZAKUPNA POGODBA*

Sklenjena med direkcijo šum v Ljubljani kot zastopnico kranjskega verskega zaklada in med Muzejskim društvom, oziroma odsekom za varstvo narode in Slovenskim Planinskim društvom v Ljubljani na temelju pooblastila ministrstva za šume in rudnike z dne 10. februarja 1923, št. 1120, odnosno 4. aprila 1924, št. 10 130.

§ 1.

Verski zaklad daje Muzejskemu društvu oziroma odseku za varstvo narode in ta jemlje v zakup od verskega zaklada sledeče parcele št. 1717/1/1del, 1718, 1719/1/1del, 1721/1del, 1722, 1723, 1724, 1725, 1726/1 davč. obč. Studor s približno površino 1400 ha.

V naravi je ta svet v glavnem označen po steni Komarče pod Črnim jezerom, na Belo skalo, od tu na Kol (2003 m) od tu proti severu po sedanji državni meji čez Velika vrata, Čelo, Vogel, Lepa špica, nadalje čez koto 2318 do Kanjavca (2570 m) od tu na Veliko-Malo Tičarico, Kopico po grebenu — mimo planine Ovcarija na Studor vrh in Komarčo.

Meje označujejo naravni vrhovi, deloma kamniti kupi (gramoza), kar se natančno v naravi določi na licu mesta.

§ 2.

Zakupna doba traja 20 let. Državna šumska uprava si pridrži pravico jednoletne odpovedi za slučaj prodaje ali zamenjave zemljišča, ki tvori predmet pogodbe. Zakupnina se določi za svet letno na Din 25.— kot nadomestilo za odpadajočo rento za oddano pašo in za eventuelne bodoče planinske poskuse, oziroma botanične vrtove pa Din 100.— za ha.

§ 3.

Direkcija šum si pridrži neomejeno izvrševanje pravice lova po lastnem osobju ali po drugih osebah na tem prostoru.

* Prepis zakupne pogodbe, s katero so l. 1924 ustanovili Alpski varstveni park — začetek Triglavskega narodnega parka.

§ 4.

Direkcija šum se odpove vsakemu izkoriščevanju na teh tleh, v kolikor drugače ne določata § 5 in § 8.

§ 5.

Direkcija šum sme oddati Slovenskemu planinskemu društvu drva za kurivo in les za planinske stavbe kot dosedaj iz v naravi za to določenih gozdnih oddelkov tega sveta. Istolako je dovoljena uporaba vžitne in pitne vode in takozvanih studencev za triglavske planinske kočee. V slučaju elementarnih poškodb, škode po žužkih, mora direkcija šum vse potrebno ukreniti.

§ 6.

Za eventuelne planinske vrtove se vzajemno določi zakupno dobo 10 do 20 let.

§ 7.

V to svrho določena površina sme znašati največ 2 ha in se mora ograditi v naravi. Direkcija šum ne jamči nikjer za škodo povzročeno po divjačini.

§ 8.

Direkcija šum si pridrži pravico posestne spremembe, pravico v svrho izvrševanja lova zgraditi si potrebne naprave, solnice, poti, kočee na poljubnem mestu ter v ta namen tudi vporabiti na mestu potreben in razpoložljiv material, ne da bi bilo Muzejsko društvo upravičeno zahtevati kakih odškodnin.

§ 9.

Slovensko planinsko društvo se pa zavezuje, da bo ustvaritev in ohranitev prirodnega varstvenega parka po možnosti podpiralo in da bodo posebno po propagandi v svojem glasilu in po oglasih v svoji Koči pri Triglavskih jezerih in po svojih zavetiščih v bližini prepovedalo turistom vsako poškodovanje flore in vznemirjanje favne ter v sporazumu z odsekom za varstvo prirode sploh, ukrepalo, kar bo potrebno za varstvo flore in favne.

§ 10.

Slovensko planinsko društvo bode organom za varstvo parka (nameščencem šumske uprave v Bohinjski Bistrici) ob izvrševanju službe po možnosti in z upoštevanjem hišnega reda dovoljevalo in prenočevanje v Koči pri Triglavskih jezerih in bo v času, kadar bo kočea oskrbovana, dovoljevalo takim organom znižano prenočnino, kakor članom, kadar pa kočea ne bo oskrbovana, dopuščajo, pa dogovoru posameznim organom šumske uprave v Bohinjski Bistrici radi nadzorstva tudi brezplačen vstop v kočeo. Te ugodnosti dovoljuje društvo po svojem prevdariku, ne da bi prevzelo kako pogodbeno obvezo.

§ 11.

Odsek za varstvo prirode je zavezan, ta prirodni varstveni park varovati in ga oskrbovati. Šumska uprava ga bo po možnosti podpirala in skrbela po svojih organih za varstvo parka povodom službenih obhodov, ako s tem njenim organom ne narastejo posebni stroški.

§ 12.

Odsek za varstvo prirode je dolžan varovati lastninske pravice verskega zaklada na v zakup danem zemljišču in naznaniti nemudoma direkciji šum eventuelne prekršitve s strani tretjih oseb.

§ 13.

Po dokončani pogodbi dobi verski zaklad zakupni predmet nazaj v takratnem gospodarskem stanju, ne da bi zakupnik zahteval od verskega zaklada kake odškodnine za morebitne nastale stroške raznih naprav in drugih stvari.

Oba pogodbo sklepajoča dela se odpovedujeta kakršnemukoli sredstvu sodnj-skega postopanja za ureditev morebitnih prepairov za prevzete obveznosti, nego se obvezeta pripoznati zaključno sodbo sodnika, ki ga določi ministrstvo za šume in rudnike.

Pogodba se izgotovi v enem izvodu, ki se kolekuje na stroške muzejskega društva. Izvirnik pogodbe se hrani pri direkciji šum v Ljubljani, muzejsko društvo in na zahtevo tudi Slovensko planinsko društvo dobita overovljena prepisa iste.

V Ljubljani, dne 1. julija 1924.

Za direkcijo šum:
Direkcija šum
Ljubljana
Josip Rustia l. r.

Za muzejsko društvo:
Muzejsko društvo
za Slovenijo
Prof. dr. Jos. Mantuani
t. č. predsednik

Za slovensko planinsko društvo:
Slovensko planinsko društvo,
Ljubljana
Osrednji odbor
Dr. Tomišek s. r.
načelnik

Za odsek za varstvo prirode:
dr. Fran Kos s. r.
t. č. predsednik

da predstojечи prepis dobesedno soglašaja z na jedni poli pisanim s kolekom za 90 Din z besedami: devetdesetdinarjev, kolekovanim izvirkom. V Ljubljani dne prvega julija leta tisočdevetstoštiriindvajset. IIVII. 1924.

Vidimacija: 4 Din 65 p

kolek: 10 Din — p

Skupaj: 14 Din 65 p

L. S.

Mate Hafner notar, s. r.

60 LET ZAKUPNE POGODBE O »ALPSKEM VARSTVENEM PARKU«

STANE PETERLIN

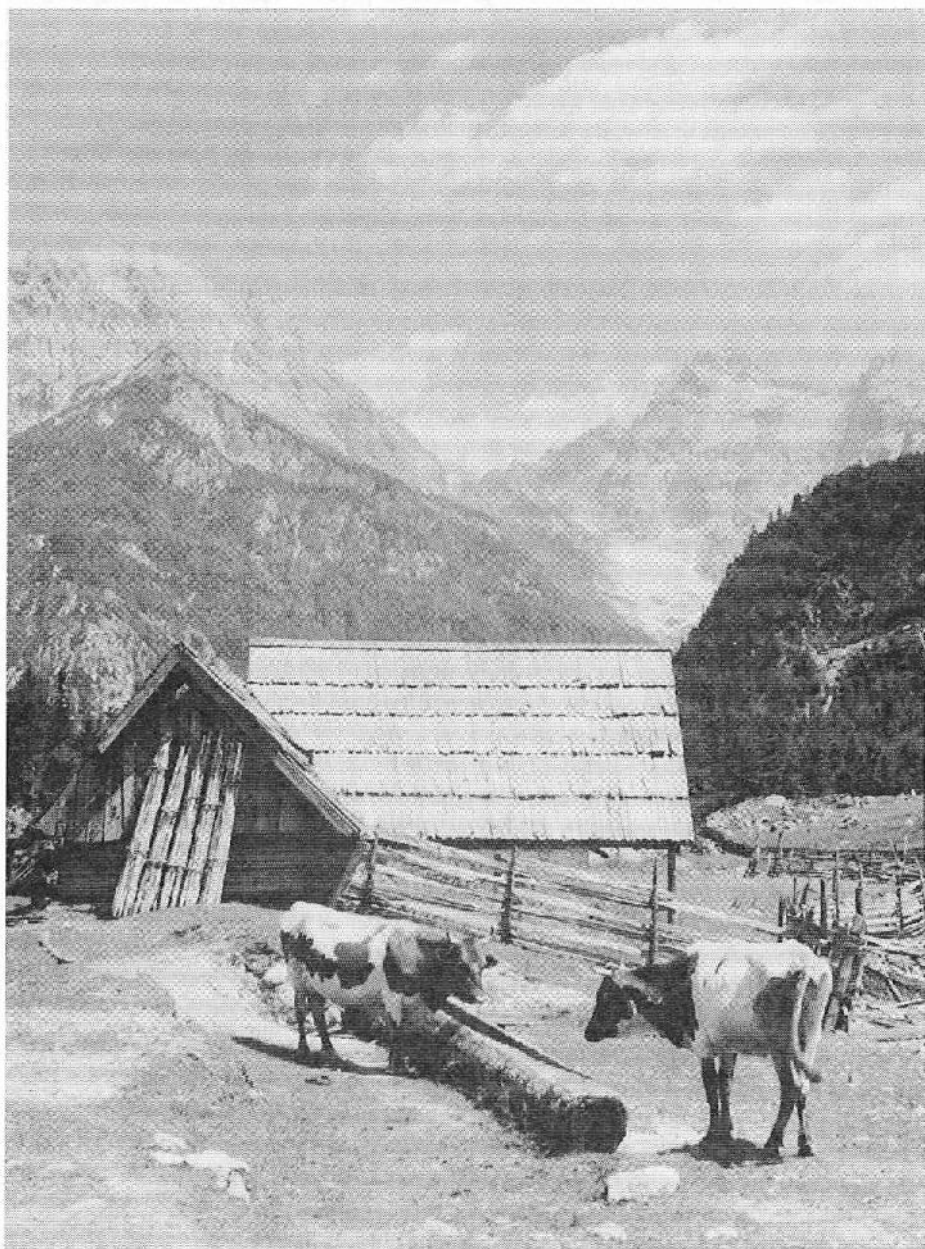
1. julij 1924 štejemo za datum prvega rojstva Triglavskega narodnega parka. To je dan, ko je bila podpisana zakupna pogodba, s katero je Direkcija šum v Ljubljani dala v najem ozemlje Doline Triglavskih jezer za dobo dvajset let. Vemo tudi za čas tega »spčetja«: avgusta 1908 je Albin Belar prvič predlagal ustanovitev naravovarstvenega parka nad Komarčo in tako je postal duhovni oče našega edinega narodnega parka. Če govorimo v prisposodobah, potem bomo rekli, da sta bila prva »roditelja« tega parka — Odsek za varstvo prirode pri Muzejskem društvu v Ljubljani in Slovensko planinsko društvo.

Najbrž nisem edini, ki se je kdaj vprašal, od kod pravzaprav zamisel za narodni park v Julijskih Alpah. Če bi bil Belarjev predlog (kljub nespornem znanstvenem ugledu, ki ga je tedaj užival) le preblisk trenutka, bi pobuda potem, ko pred I. svetovno vojno ni bila uresničena, najbrž utonila v pozabo. Nerodna okoliščina je tudi, da je Belar svoj načrt ponudil Avstrijsko-nemškemu planinskemu društvu. Zakaj je to storil, lahko spet samo ugibamo: ali je bil narodnostno mlačen ali pa je celo simpatiziral z nemškimi krogi na tedanjem Kranjskem ali pa njegov zamišljeni naravni paradiz pri Triglavskih jezerih le po naključju sovpada z nemškim lastništvom kočje pri Dvojnem jezeru in si je torej hotel zagotoviti njihovo podporo. Ugibajmo še o nagibih, ki so vzpodbujali Belarja k razmišljanju o parku nad Komarčo. Vemo, da v tedanji Evropi v prvih letih našega stoletja še ni bilo narodnih parkov, so pa bili v nekaterih deželah

(Švedska, Švica) tako zamisli že tik pred uresničitvijo in Albin Belar je verjetno vedel za to. Zakaj je njegovi predstavi ustrezala prav Dolina Triglavskih jezer z močno izsekanim gozdom nad Komarčo in s popaseno Lopučnico in Jezersko dolino? Gotovo je poznal tudi stari Hacquetov opis zajezerske pokrajine iz 18. stoletja, ko opisuje ne lepoto, temveč zapuščenost in naravno razdejanje v dolini. Saj je bilo v naših Alpah še v tistem času nekaj koticov, ki so bili mnogo bolj ohranjeni. Je bilo pomembno lastništvo zemljišča, ker je računal, da bo državni upravitelj razumel te varstvene pobude? Ali pa je tej zamisli botrovala prelepa pravljica o Zlatorogu, ki naj bi imel na Komni svoj čudežni vrt? Kdo ve. Mogoče bodo kdaj še odkrili kakšno sled, ki bo osvetlila to Belarjevo dejanje. Kakorkoli je že bilo, bila je to ali srečna misel ali pa skrbno

V Zgornji Trenti — nekoč

Foto Jaka Čop

pretehtan predlog, ki je zadel v polno, zanj pa so se začeli zanimati tudi tisti, ki so že tedaj dojeili, kako potrebno je naravo varovati.

Ferdinand Seidl, pobudnik znane spomenice o varstvu narave, v svojem prvem predlogu leta 1919, iz katerega je nastala spomenica, še ne omenja zamisli o varstvenem parku v Dolini Triglavskih jezer. Pač pa najdemo Belarjev predlog v besedilu spomenice.* leta 1920. Iz tega sklepamo, da je idejo o alpskem parku predlagal v spomenico nekdo drug izmed članov odseka in podpisnikov spomenice. Dokler ne bodo znani dokumenti iz let 1920—1924, to je iz obdobja med izidom spomenice in podpisom zakupne pogodbe, ki bodo natančneje osvetlili uresničevanje naravovarstvenih načrtov, lahko le sklepamo, da so tudi stiki med Muzejskim društvom in Slovenskim planinskim društvom ustvarili pogoje za ustanovitev našega parka. Pri tem je najbrž tudi Direkcija šum v Ljubljani, upraviteljica verskega zaklada (to je podržavljene cerkvene posesti), pokazala primerno razumevanje in pripravljenost. Takrat tudi še niso mogli domnevati, da se bodo pri uresničevanju varstvenega zakupa pojavile težave, ker so uporabniki zemljišča uveljavljali svoje pašne pravice.

Morda se bo kdo vprašal, zakaj zakupna pogodba za določen čas in ne trajno zavarovanje z zakonom ali z drugim bolj zanesljivim pravnim aktom? Odgovor je kratek: zakonodaja tedanje Kraljevine SHS tega tistikrat ni omogočala. Prav tako ni bil možen trajen odkup, ker je zakon ščitil pašna zemljišča. Odločitev Muzejskega društva in Slovenskega planinskega društva, da ne bosta čakala na nov ustrezni zakon, ampak bosta to dejstvo premostila z najemom ozemlja za varstveni park, se je pokazala za modro. Ustrezní zakon o narodnih parkih smo dobili šele tik pred koncem stare Jugoslavije, ko ga ni bilo več mogoče uporabiti.

Tako je nastal naš park, ki niti ni imel ustaljenega imena (v zakupni pogodbi ga omenjajo kot »prirodni varstveni park«; Mate Hafner ga v prvem, njemu posvečenem strokovnem članku leta 1925, imenuje Alpski varstveni park, Fran Jesenko pa ga je leto kasneje, 1926, imenoval že Triglavski narodni park), je pa živel skozi vse obdobje stare Jugoslavije, jo v zavesti Slovencev tudi preživel ter se kot plič Feniks drugič rodil leta 1961; svoj pravi razcvet pa je doživel dvajset let kasneje.

V zakupni pogodbi, ki tokrat prvič prihaja v javnost v celotnem izvornem besedilu, so razvidne vse tedaj dogovorjene podrobnosti. V njej zasledimo misel, ki ni bila nikoli uresničena, namreč, da bi na ozemlju Doline uredili alpski vrt. Samo besedilo pogodbe ima nekaj nejasnih mest: ni npr. povsem jasno, koliko je znašala zakupnina (2. člen), kako bodo določene natančne meje, namen zakupa pa omenja šele v 9. členu. Morda bo objava besedila zakupne pogodbe spodbudila poznavalce zgodovine tega obdobja, da nam bodo pojasnili še kakšno manj znano okoliščino.

* Celoten tekst je objavljen v zborniku »Varstvo spomenikov 20«, 1976, str. 79—85.

TRIGLAVSKI NARODNI PARK

Prodavitelj narodnega parka

S pojmom »narodni park« označujemo tiste dele posamezne pokrajine, koder so z zakonom zaščitene značilne in izjemno dragocene naravne znamenitosti. Narodni park predstavlja torej krajinske posebnosti, zaradi katerih je dežela enega naroda drugačna od dežele drugega naroda. Drugače povedano: kar je nekemu narodu krajinsko najbolj dragoceno in koder želi ohraniti (zase in za naslednje rodove) avtentično in nepokvarjeno podobo svoje prisotnosti, si zavaruje kot narodni park.

Skupščina SR Slovenije je leta 1981 sprejela zakon, s katerim je proglasila osrednje območje Julijskih Alp za Triglavski narodni park (TNP). Znotraj meja TNP je teritorialno celovito zajeta edinstvena naravna in kulturna dediščina slovenskega prostora. Vrednote in bogastvo TNP so last vsega slovenskega naroda, zato tudi ime: narodni park.

Pokrajina TNP je ovrednotena s kompleksnimi, temeljnimi in dolgoročnimi interesi SR Slovenije. S proglasitvijo TNP so bili uspešno zaključeni dolgoletni napori za zaščito najlepših predelov slovenske zemlje. Dve desetletji so trajale intenzivne razprave, prekanja in usklajevanja o mejah parka, o njegovem namenu in delovanju ter o varstvenih režimih.

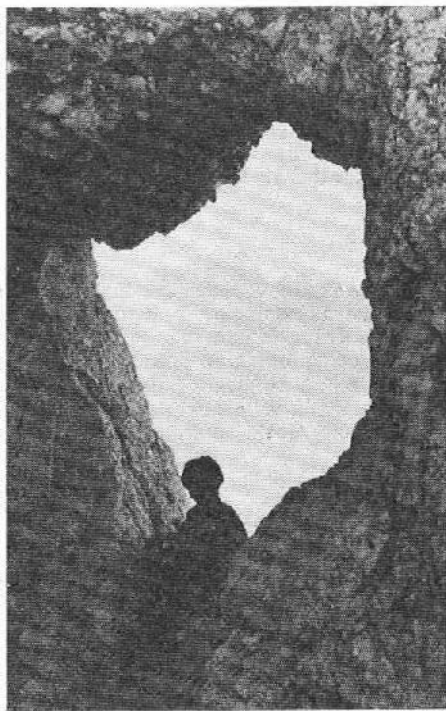
Velikost in lega

TNP meri 84 805 ha, po svoji velikosti je največji narodni park v Jugoslaviji. Obsega skoraj celotni slovenski del Julijskih Alp, imenovan tudi Vzhodne Julijske Alpe. Park leži blizu tromeje treh držav (Avstrije, Italije, Jugoslavije), upravno pa na področju treh

Foto Julijan Črv

Naravno okno v Rjavini

Foto Peter Skoberne

občin: Jesenice, Radovljica, Tolmin. Jedro TNP predstavljajo vsi visokogorski grebeni, skupaj z globoko zarezanimi ledeniškim dolinami; vse tisto torej, kar v naših predstavah riše podobo Julijskih Alp. Poleg tega jedra spadata v TNP še gozdni planoti Pokljuka in Mežaklja. V parku izvirata reki Sava in Soča, hidrološka meja med njima zarisuje razvodnico med Jadranskim in Črnim morjem.

TNP vključuje nekaj naselij, znanih po značilni ljudski arhitekturi: Studor, Stara Fužina, Koprivnik in Gorjuše, Radovna, Strmec, Log pod Mangrtom, Bavšica, Trenta, Čadrg, Tolminske Ravne. Turistična središča Bovec, Rateče, Podkoren, Kranjska gora, Martuljek, Mojstrana, Bled, leže zunaj parka, vendar zelo blizu njegove meja.

Meja parka

Zunanja meja TNP je v poenostavljenem opisu začrtana takole: njen severni rob se začne blizu soteske Vintgar, na hribu Sv. Katarine nad Zasipom; nato se vije mimo Blejske Dobrave in Kočne, se povzpne na Mežakljo, poteka po njenem grebenu do konca, pri Jerebikovcu se spusti do Mojstrane in zavije nad naseljem do Save Dolinke. Reka predstavlja mejo parka do Martuljka, kjer gre mejna črta na Kurji vrh, se potem spet spusti do Pišnice (do hotela Erika) in pri sotočju obeh Pišnic (pri jezeru Jasna) zavije na greben do Vitranca in Ciprnika. Z vrha Ciprnika se mejna črta spusti v Planico, kjer gre tik za skakalnicami spet navzgor, na Kucerjo na italijansko-jugoslovansko državno mejo. Zahodni rob parkovne meje poteka po državni meji od Rateških Ponc, preko Mangrta in Jerebice do Lope (nasproti Prestreljenika). Nad dolino Krnice zavije na južne obronke Čuklje in Rombona, nad Bovcem vse do soteske Kluže; pred trdnjavo meja preskoči reko Koritnico, zavije pod Svinjakom na reko Sočo, za Golobarjem gre proti izrazitemu severozahodnemu krnskemu grebenu; pri Predolini se nato začne spuščati na zahodna pobočja Krna (nad vasjo Drežnica), zajema vse krnske planine nad vasjo Krn in se čez Sleme in po grebenih Mrzlega vrha spusti do Zatoľmina. Pred Hudičevim mostom preskoči strugo Tolminke, gre proti planini Lom in Kuk, nato pa se vije po južnih obronkih pod glavnim grebenom bohinjskih gora do pašnikov Na Štukah (pod Črno prstjo). Za Črno prstjo zavije čez planino Lisec navzdol k Savi Bohinjki;

pri Laškem rovtu preskoči reko in nadaljuje čez greben Rudnice do vasi Studor. Nad Srednjo vasio se mejna črta začne zvijati po južnih in vzhodnih robovih Pokljuke (v parku sta vasi Koprivnik in Gorjuše), potem pa se mimo Zatrnika spusti do reke Radovne in teče ob njej do soteske Vintgar. Sotesko objame z rahlim zavojem proti Sv. Katarini nad Zasipom, kjer se začne severni rob.

Opomba: Podrobnejši geografski in drugi podatki o parku so na planinski karti »Triglavski narodni park«, ki sta jo izdala Planinska zveza Slovenije in DO TNP, 1983; Planinska založba št. 87.

Zgodovinski oris

Varstveni napor v Julijskih Alpah imajo dolgo zgodovino. Triglavski narodni park je najstarejši narodni park v Jugoslaviji, hkrati pa ga prištevamo med najstarejše parke v Evropi. Zakon iz leta 1981 je samo končna podoba naslednjih zgodovinskih mejnikov: 1908 — prvi predlog za zaščito dela Julijskih Alp;

1924 — Alpski varstveni park v Dolini Triglavskih jezer; proglašitev parka z zakupno pogodbo, njena veljavnost, ki je bila omejena na 20 let, se je iztekla med zadnjo vojno. V spomin na Alpski varstveni park praznujemo letos 60-letnico Triglavskega narodnega parka;

1961 — Trajna oblika zavarovanja širšega območja Doline Triglavskih jezer v velikosti 2000 ha, z uradnim imenom Triglavski narodni park; s to proglasitvijo še niso bili doseženi vsi cilji pravega narodnega parka, zato so se napor za razširitev in preureditev parka nadaljevali celih 20 let;

1981 — Zakon o Triglavskem narodnem parku; območje parka je razširjeno na 84 805 hektarh, varovanje dobi novo, ovrednoteno vsebino.

Pomen Triglavskega narodnega parka

Park predstavlja najbolj karakteristične pokrajinske elemente, značilne za Slovenijo: od divjega visokogorskega sveta do vseh posebnosti kulturne krajine, ki jo je oblikoval naš človek in ji vtisnil pečat svoje tisočletne navzočnosti. Osnovni namen TNP je varovanje posebnosti naše alpske pokrajine, varovanje bogate kulturne dediščine v tej pokrajini, hkrati pa morajo biti zagotovljeni vsi pogoji za nemoteno življenje in delo stalno naseljenih prebivalcev. Podpiranje, vzpodbujanje in razvoj avtentičnih gospodarskih dejavnosti (kmetijstvo in domačo obrt) je enakovredno in enako pomembno kot varovanje krajine. Proglašitev TNP je temeljila na namenih in ciljih, ki jih zdaj vsebuje 1. člen zakona o TNP (citirano po zakonu):

- da se ohranijo izjemne naravne in kulturne vrednote,
- da se zavaruje avtohtono rastlinstvo, živalstvo in naravni ekosistemi ter značilnosti neživega sveta,
- da se zagotovita z naravnimi danostmi in vrednotami usklajen nadaljnji razvoj kmetijstva in gozdarstva,
- da se ohrani in razvija kulturna krajina,
- da se zagotovijo razvoj, materialni in drugi pogoji za življenje in delo prebivalcev v osrednjem delu Julijskih Alp.

Pod pojmom »izjemne naravne vrednote« razumemo vse gorske grebene in vrhove Julijskih Alp, alpske doline, v naravnih rezervatih zaščitene enkratne naravne znamenitosti, visokogorska jezera, slapove, soteske in korita, reke Koritnica, Soča in obe Savi v zgornjem toku, visokogorski kras, pejsažne posebnosti naše alpske kulturne krajine. Izjemne kulturne vrednote pa predstavljajo pomniki človekovega snovanja in življenja v Julijskih Alpah; dragoceno paleto človeškega materialnega izročila v pokrajini opisujemo tudi s pojmom »kulturna dediščina«:

- značilne stavbe anonimne ljudske ustvarjalnosti (spomeniki ljudske arhitekture so hiše, gospodarska poslopja, stanovi, zaselki in naselja kot urbane celote);
- kulturni in zgodovinski spomeniki;
- v kulturno dediščino TNP spadajo še spomeniki NOB in spomeniki (ter pomniki) s soške fronte.

Znotraj TNP poznamo 70 večjih naravnih znamenitosti in 38 kulturnih spomenikov. Med 47 živalskimi vrstami, ki so zavarovane v SRS, jih v TNP živi 17. Dodatno pa so z zakonom o TNP zaščiteni še: veliki petelin, planinski orel, polh, svizec. V TNP raste 16 zavarovanih rastlinskih vrst (glej poseben seznam naravnih znamenitosti, kulturnih spomenikov in zavarovanih rastlinskih ter živalskih vrst!).

Varstveni režimi

Osrednje in robno območje TNP

Znotraj TNP je 25 naselij s stalnim prebivalstvom (skupaj okrog 2000 prebivalcev), na območju parka pa se že od nekdaj odvija vrsta gospodarskih dejavnosti, ki so vtisnile podobo našemu alpskemu prostoru (kmetijstvo, gozdarstvo, turizem in planinstvo). Ker je na obsežnem ozemlju TNP ob različnih gospodarskih vejah nemogoče vpeljati in uresničiti enotno zaščito, je park razdeljen na dve območji, osrednje in robno, koder so uzakonjene različne oblike prepovedi in omejitev.

Osrednje območje ali jedro TNP zajema glavne gorske grebene, nekatere doline oziroma zgornje dele dolin, vsa območja ob gozdni meji in nad njo (celotno visokogorje). V tem delu prevladujejo naravovarstveni interesi, vse drugo mora biti podrejeno, zato je uzakonjeno strogo varstvo in več prepovedi.

Robno območje TNP zajema nižje (spodnje) dele dolin (Koritnica do vasi Strmec, Trenta do Loga, Vrsnik in Lepena, dolina Tolminke, Radovna), naselja, zimsko-športna središča (Vogel, Zatrnik), gozdnate planote (Mežaklja, Pokljuka). To je območje kulturne krajine, koder že stoletja gospodari človek, zato sta kmetijstvo in gozdarstvo še naprej glavni gospodarski panogi. Varstveni ukrepi v robnem območju so prilagojeni prvinskemu gospodarstvu in razvoju stalnega prebivalstva (domačinov), zato je tu manj omejitev, vpeljan je varstveni režim, ki velja za tako imenovane krajinske parke. Meje osrednjega in robnega območja so na terenu označene s posebnimi tablam (glej fotografije). Te so postavljene ob glavnih prometnicah oziroma cestnih vpadnicah v območje TNP.

S poti na Lepo Špiče, v ozadju Triglav in Luknja

Foto Albert Sušnik

Poleg varstvenih režimov za osrednje in robno območje je v veljavi še tretja in hkrati najstrožja oblika varstva, zajema pa posamezne naravne rezervate ter naravne in kulturne spomenike na celotnem območju TNP (Martuljek, Pišnica, Mlinarica itd.). Ti spomeniki so izločeni kot območja s posebnim namenom.

Dedno polje

Foto P. Skoberne

Planinska dejavnost z zakonom o TNP ni v ničemer prizadeta. Velja dodati, da je pri tem mišljena le tista resnična in prava planinska dejavnost, zajeta v dolgoročnih in srednjeročnih programih in opredelitvah Planinske zveze Slovenije. Dolgoročni program PZS je sestavni del skupnega programa razvoja TNP. Vsakršna stranpota našega gorništvu, ki nam vsem že dolga leta delajo škodo, nimajo mesta v TNP in bi bila nezaželena četudi nikoli ne bi imeli Triglavskega narodnega parka.

Za razliko od nekaterih drugih narodnih parkov, kjer je pri gozdarstvu dovoljena le tako imenovana varovalna funkcija, je zakon o TNP v zvezi z gozdovi in gozdarstvom v očeh naravovarstvenikov silno ohlapen. Po nekaterih mednarodnih kriterijih za narodne parke celo preširok in dvoumen. Gospodarjenje z gozdovi (lesnoproizvodna funkcija gozda skupaj z gradnjo gozdnih prometnic) pravzaprav nima kakšnih posebnih omejitev razen tistih načelnih iz 1. člena zakona (da mora biti usklajeno z izjemnimi naravnimi vrednotami in da se mora razvijati v skladu z naravnimi danostmi).

Nadzorna služba in uprava

S parkom upravlja delovna organizacija TRIGLAVSKI NARODNI PARK s sedežem na Bledu. Zakon o TNP v svojem 15. členu določa ustanovitev posebne organizacije za varstvo parka. Ker pa je sorodne naloge v mejah prejšnjega Triglavskega narodnega parka (iz leta 1961) opravljal že Zavod za gojitev divjadi Triglav z Bleda (s pomožnim imenom Zavod Triglavski narodni park), je izvršni svet Skupščine SR Slovenije ta zavod pooblastil za opravljanje varstvenih, tehničnih, strokovnih, raziskovalnih in nadzornih nalog, določenih z novim zakonom o TNP. S prenosom teh pooblastil se je prejšnji Zavod za gojitev divjadi Triglav reorganiziral v delovno organizacijo TRIGLAVSKI NARODNI PARK.

Strokovne službe TNP sodelujejo in usklajujejo svoje delo z različnimi strokovnimi ustanovami: Zavod SRS za varstvo narave in kulturne dediščine, oba regionalna zavoda za spomeniško varstvo (Kranj in Gorica), Inštitut za gozdarstvo Ljubljana idr. Varstvo parka je pogojeno z ažurnim ukrepanjem občinskih oziroma medobčinskih inšpekcijskih služb, uspešnost njihovega dela pa je odvisna od učinkovitosti in stalne aktivne prisotnosti nadzornikov parka.

Nadzorno službo sestavljajo naravovarstveni nadzorniki in prostovoljni naravovarstveni nadzorniki (ali v krajši obliki: poklicni in prostovoljni nadzorniki TNP). Dolžnosti, odgovornosti in naloge vseh nadzornikov so enake, vsi so morali opraviti posebne izpite (po predhodnem strokovnem seminarju), vsi imajo službeni znak in legitimacijo. Razlika je le v tem, da so poklicni nadzorniki redno zaposleni delavci pri TNP, zato so po svojih delovnih obveznostih stalno na terenu, prostovoljni nadzorniki pa delujejo na območju parka občasno in za svoje delo niso plačani. Prostovoljni naravovarstveni

nadzornik je lahko vsak državljani SFRJ pod pogojem, da opravi vse predpisane izpite. Prva »generacija« prostovoljnih nadzornikov je v glavnem prišla iz vrst gorske straže, poklicni nadzorniki pa so tisti lovski čuvaji iz nekdanjega Zavoda za gojitev divjadi, ki so opravili izpite za naravovarstvene nadzornike. Nekateri poklicni nadzorniki so tudi člani Gorske reševalne službe.

Nadzorna služba TNP je bila ustanovljena za stalno nadzorstvo nad izvajanjem prepovedi, določenih z zakonom.

Naloge naravovarstvenih nadzornikov:

Osnovno poslanstvo nadzornikov je, da opozarjajo obiskovalce parka na njihovo neprimerno obnašanje, s katerim delajo škodo pokrajini in njenim vrednotam. Kadar so ti prekrški hujši, imajo nadzorniki pravico in nalogo legitimirati kršitelje in jih prijaviti ustreznim inšpekcijskim službam. V nekaterih primerih lahko nadzorniki takoj, to je na kraju samem, izterjajo denarno kazen. Kdaj to smejo in morajo storiti, je določeno z zakonom. Za izterjano denarno kazen so nadzorniki dolžni izdati ustrezno uradno potrdilo, na katerem je označeno, po katerem členu je kršitelj denarno kaznovan.

Število prostovoljnih nadzornikov ni stalno. Seminar in izpiti so predvideni vsaki dve leti, vmesna doba je nekakšna poskusna doba prostovoljnih nadzornikov, saj morajo s svojo aktivnostjo dokazati, da jemljejo svoje poslanstvo iz prepričanja in zagnanosti, ne pa da jim je končni cilj značka in naslov. Tisti nadzorniki, ki med letom ne bodo opravili svojih obveznosti, bodo morali vrniti znak in legitimacijo.

Za planince naj naštejemo samo tiste »njihove« prekrške, za katere je mogoče takoj na mestu lahko izterjati denarno kazen:

- če uporabljajo gozdno cesto za javni promet, kjer to ni dovoljeno;
- če šotorijo, parkirajo z vozilom ali bivalno prikolico v osrednjem območju zunaj za to določenih prostorov;
- če kurijo ogenj ali pripravljajo žerjavico (razni pikniki) zunaj za to določenih prostorov.

Obseg in značaj ostalih prekrškov, za katere je treba takoj plačati denarno kazen, pa je, da se navadni planinski popotniki z njimi ne srečujejo. Pravim gornikom, tistim srčnim, predanim goram, so prekrški v parku nekaj tujega in, se bodo z nadzorniki srečevali le kot stari prijatelji.

VREDNOTENJE KRAJINE V TRIGLAVSKEM NARODNEM PARKU

(Kritično razmišljanje)

JANEZ BIZJAK

Odnos družbe in posameznikov do krajinskih vrednot narodnega parka, do tako imenovane kulturne krajine, je odvisen od človeške kulture. Koliko je te kulture v nekem narodu, vidimo v vrednotenju najbolj značilnih in dragocenih predelov, s katerimi se narod predstavlja svetu. Takšne predele, zaradi izjemnih krajinskih vrednot trajno zavarujemo in se zaradi njih marsičemu zavestno odpovedujemo. Odtod tudi lepo ime — narodni park. Žal, za marsikoga in marsikdaj samo lepo ime! Razumevanje vsebine in smisla pojma »narodni park« je, milo rečeno, zelo različno. Širina in kulturni odnos sta večkrat pomanjkljiva, največkrat pa ju sploh ni.

Pri posegih v kulturno krajino TNP se silno redko srečujemo s poštenim odnosom do prostora, s spoštovanjem nasprotnih dejstev in s strokovno neoporečnostjo. Gledanje na narodni park je večidel prežeto z dvoumnostjo, z dokazovanjem gospodarske moči, s sprenevedanjem in nedoslednostjo, poseganje v park je prevečkrat združeno z zavestnim izigravanjem in z brezobzirnim kršenjem skupnih dogovorov, celo z lažjo in izsiljevanjem. Pri tem so najbolj nasilni ozki in egocentrični privatniški interesi, ki se znajo preizkušeno poskriti za oguljene fraze o nekakšnih višjih družbenih koristih.

Spoznanje o večvrednosti prostora, ki smo ga proglasili za narodni park, le počasi prodira v našo zavest. V vsakdanjem življenju je park pri večini ljudi še neizoblikovan pojem: vedo, da nekaj je in da je tisto vredno nekaj več. In veliko jih je, ki še tega ne vedo. Stranpoti in škodljivi posegi v kulturno krajino so včasih podobni sejmarški razprodaji manj vredne roba, s katero ne vemo kaj početi. Ihtavo mešetarjenje, ko mešetarje in kramarje priganja čas, kaj bo naslednji dan, ni njihova skrb.

Moti se, kdor misli, da se s prepovedmi in kaznovanjem da odpomoči zavestni stihiji. V podzavest nam mora priti prepričanje, da je TNP res samo naš, značilno naš, da je potreben najprej in najbolj nam samim in da bo nekaj vreden le tako dolgo, dokler ga bomo znali in hoteli obvarovati pred lastnimi napakami. Narodni park je skupna last naroda. Mišljenje, da je TNP last uprave parka, poraja največ nerazumevanja. Ne mešajmo lastnine z upravljanjem in nadzorom. Isto velja za naše gozdno bogastvo, za vode, za vse, kar premore naša dežela. Veliko kulturne širine je potrebno za spoznanje, da smo dolžni predvsem sebi in svojim potomcem ohraniti enkratne krajinske posebnosti dežele, v kateri živimo. Zato mi je osebno čisto vseeno, kaj si o Bohinjskem jezeru misli, denimo, skupina holandskih upokožencev, ki se z avtobusom vozi ob obali. Še manj mi pride na misel, da bi morali zaradi tujih turistov kakšen od narave zavarovati in se zaradi tujcev na svoj račun čemurkoli odpovedovati. Ni še tako dolgo, ko smo pri utemeljitvah za zaščito naravnih znamenitosti radi najprej navajali dejstva, da so tiste posebnosti silno pomembne za tuje obiskovalce, nismo pa znali na prvo mesto postaviti potrebe, da bi odločujočo težo črpali iz naših lastnih kulturnih spoznanj. Takšna miselnost je ostanek nekdanje hlapčevske servilnosti do vsega tujega. Tisto, kar je nekdo, ki je morda enkrat v življenju potoval skozi našo deželo iz vljudnosti in mimo-grede povedal o kakšni naši krajinski posebnosti, je bilo vedno več vredno kot naše lastne utemeljitve. V meso in kri nam mora priti, da je kulturna krajina v TNP z vsemi značilnostmi vred izključno odraz našega gospodarjenja in dokaz o naši tisočletni prisotnosti; da se z njo predstavljamo svetu in sebi enako, kot se predstavljamo s svojim jezikom. Pomen jezika in krajine je zato povsem kulturno vprašanje. In ker je kultura v odnosu do naše lastne krajine, do našega lastnega življenjskega prostora pri večini zelo nizka in pri mnogih čisto na dnu, so stranpoli vsakdanje. Vsaj v TNP je tako. Omejil se bom le na nekatere nabolj kričeče primere.

Za dobršen del obiskovalcev, ki se ob nedeljah razlezejo po dolinah TNP, velja, da je njihovo obnašanje nesramno in naduto, je brez čuta za tujo lastnino. Kakšna kulturna beda udarja iz tistih, ki se brez vseh predsodkov z avtomobili kaženajo s ceste križem krašem po travnikih, koder je visoka trava ravno pravšnja za košnje. Nikomur ni mar, čigavo je kaj, kakšna bo škoda. Glavno je, da se ljudje telesno sprostijo in duševno odpočijejo. Pri tem sta nogomet v pomendrani travi in pečenje različnih ob potoku edini obliki sprostivne. Kmetje obupano opazujejo razdejanja na njihovih posestvih, tu in tam se najde kdo, ki zbere dovolj poguma, da si drzne nagati vsiljivce. Kaj hujšega! Prihaja celo do medsebojnih fizičnih obračunavanj, toda kmet-lastnik največkrat potegne krajši konec. Zadnji dokumentirani primer pretepa se je zgodil letos spomladi v Radovni. Kaj ima opraviti z zdravro sindikalno rekreacijo v naravi in koliko sodijo v TNP dolge kolone avtobusov, ki se razlezejo po tratah Radovne, Krme, Pokljuke, Vršiča, Trente? Ko je edini namen množičnih prevozov pijančevanje in nabijanje žoge. Da je trava, ki jo uničujejo, morda komu življenjsko potrebna za pašo ali za seno, se nihče ne vpraša. Celotno črede ovac zamenjujejo nekateri z borovnicami, ki jih lahko vsak nabira. Niso redki primeri, ko so si ljudje na piknikih, predvsem pa tisti, ki na divje več dni sotorijo, obogatili svoj jedilnik z ukradenimi ovci ali iz najbližjega tropa ukradenim jagnjičem. Komentar ni potreben. Zato so ljudje, ki jim je čisto vseeno, kje se bodo izživljali s svojim primitivnim obnašanjem, v parku preprosto nezaželeni.

V svojem razmišljanju bom izpustil problematiko onesnaženja z odpadki, saj o tem govori drug članek.

Po dosedanjih izkušnjah v TNP so vrednote kulturne krajine v Julijcih najbolj prizadete s tremi problemi:

- splošno propadanje kulturne krajine,
- prehajanje zemljiškega lastništva iz rok kmetov v roke nekmetov;
- neustrezna ali celo nedovoljena (črna) gradnja novih objektov in enako neustrezna prenova starih zgradb.

Kulturna krajina propada že nekaj desetletij. Ne le v TNP, ampak skoraj povsod v našem gorskem svetu. Ni namon tega članka iskati vzroke propadanja, njihove posledice in morebitne leke. Eden osnovnih ciljev ustanovitve TNP je revitalizacija in aktivno varovanje značilnosti alpske krajine. Koliko bodo ti plemeniti nameni obrodili sadov, je odvisno od dolgega seznama sprememb v našem delu, mišljenju in v načinu mišljenja. Nič se ne bo spremenilo, dokler ne bomo vsi skupaj pripravljeni začeti naporno popotovanje od besed do dejanj. Če je v programu razvoja TNP kmetijstvo postavljeno kot prednostna gospodarska panoga v parku, je to storjeno zato, ker je to tista dejavnost, ki je skozi stoletja vtilnila našemu gorskemu svetu avtentično podobo in mu izoblikovala takšne značilne poteze, ki so s svojim bogastvom soutemeljile proglasitev narodnega parka. Neobdelane njive, nepokošeni travniki in senožeti, nepopasani pašniki, propadajoči pastirski stanovi, seniki, sirarne in hlevi, zapuščene kmečke hiše in izumrli zaselki, vse to je zbrano na fotografiji, pod katero suhoparno pišemo: pro-

padanje kulturne krajine. Nobene razmere v svetu nas niso silile v to, ampak izključno naše lastne zablode. Banalno nerazvit odnos do zemlje in kmetijstva je pripomogel, da imamo kulturno krajino, kakršna pač je. Ko je že kazalo na boljše, se je začel nov proces, ki je v vrednotenju krajine (v TNP in drugod) vnesel drugačne in morda še bolj škodljive prvine. Tu mislim na proces spreminjanja družbenih in lastniških razmerij, ko je kmečka zemlja s stavbami vred začela prehajati v roke nekmetov. Ne zaradi eksistenčnih potreb ali zaradi bivanjskih stisk, ampak zaradi nizke in dosegljive cene so ljudje iz mest začeli množično kupovati zemljo, stavbe na njej pa preurejati v hiše za občasno bivanje. Počitniške hiše ali vikendi so se razrasli kot gobe po dožju, bodisi popolnoma nove na prej nepozidanih travnikih, še več pa kot funkcionalno spremenjene in predelane stare hiše ali gospodarska poslopja (hlevi, seniki, staje). Travniki okrog vikendov ne služijo nikomur, posebej velja to za večje površine, zato so večidel nepokošeni in zanemarjeni. Novi lastniki so pridobljeno posest zelo radi ogradili z raznovrstnimi ograjami. Z njimi (ograjami) so v našo kulturno krajino vnesli tuj in kvaren element, ki ga prej stoletja nismo poznali. Opisane spremembe v krajini TNP imenujemo z grdo besedo — vikendaštvo. V gorsko pokrajino prinaša vikendaštvo sociološko degradacijo in škodljivo družbeno neenakovrednost. V mnogih primerih pomeni fundamentalno razvrednotenje krajinskih posebnosti TNP. Da ne bo kdo po nepotrebnem odkrival Amerike in mi očital, da sem pristranski, naj kar sam napišem, da sem tudi jaz eden tistih, ki jim domačini pravijo vikendaši; do bajte in do travnika okrog nje sem prišel na enak način kot večina drugih. Zato je to razmišljanje

Zajamniki 1978

Stara in nova počitniška stavba

Foto A. Novak (Arhiv gorenjskega muzeja)

Zajamniki — sedanja podoba stavbarstva

Foto A. Novak (Arhiv gorenjskega muzeja)

tudi poskus samokritičnega vrednotenja negativnih pojavov; v tem sem soudeležen, če mi je zdaj všeč ali ne. Petnajstletne izkušnje so dovolj, da lahko manj obremenjeno in brez zamere pri komurkoli zapišem spoznanja v zvezi s problematiko, imenovano vikendaštvo.

Povedal sem že, kaj pomeni ograjevanje parcel in parcelic s krajinskega stališča. Še hujše je tam, kjer so ograjene velike travniške površine, na njih pa ostaja trava vse leto nepokošena. Bivši lastniki se kesajo, ker so svojčas prehitro razprodali zemljo, danes pa njihovi živini primanjkuje pašnikov. Ponoven porast števila živine in drobnice, najbolj opazno je to na Tolminskem, Bovškem in v Trenti, zahteva vedno večje pašne površine. Toda te neizkoriščene propadajo, ker so jih novi lastniki ogradili in za živino prepovedali. Najbolj boleči primeri prepovedane paše za nekdanje lastnike so znani na primorski strani TNP. Pripravljeni so davčni in pravni ukrepi, ki bodo današnji anarhiji naredili konec. Ozka in drobno lastniško omejena miselnost nekaterih vikendašev seže v nerazumljive skrajnosti, saj ponekod ograjujejo svoje parcele tako, da onemogočajo kmetom celo prevoz in prehod po poteh, kjer so imeli stoletja dolgo servitutne pravice. Premalo je takih lastnikov, ki so nove počitniške hiše zgradili ali preuredili tako, da so spoštovali krajinsko izročilo in posebnosti okolja. Redki so gradili s posluhom do krajine in kar so postavili ali popravili, je marsikje resnično kvalitetno dopolnilo ubrani krajinski podobi. Toda belih vran ni veliko. Večinoma so vikendi (novi ali preurejeni iz starih gospodarskih stavb), žal taki, da predstavljajo nepopravljivo one-

snaženje kulturne krajine. Večidel so to kričeča skrpucala, na katerih se vidi, da načrtovalec ni imel pojma, kaj pomenijo ubranost in pravilna proporcionalna razmerja; že na prvi pogled je opazno popolno neznanje o arhitekturnem izročilu in popolna nepismenost v likovni izobrazbi. Materiali, vzdani na teh skrupcalih, dokazujejo skrajno porazen okus lastnikov in njihovo edino željo, da bi na vikendu razkazovali svoj višji socialni status. Veliko vikendov je podobnih cenanim kioskom, nadstropnim pasjim utam in osladni sceneriji iz namišljenega sveta škratov in vil. Podobno je pokvarjena okolica: novi lastniki vnašajo dodatke, ki so popolnoma sprti z avtentičnim življenjem v alpski kulturni krajini. Ograje iz koles starih furmanskih vozov, cvetlične grede v avtomobilskih gumah, razne »fontane«, če je le mogoče s palčki in njihovimi lulčki, prostostoječimi kamini sredi trate za ceremoniale na žaru, absurdnost hišnih alpinetumov, kičasto našemljenih na še bolj kičastih škarpah, vse skupaj pa, kar je najbolj smešno, sredi bujno cvetoče gorske narave.

Mnogi so se pred leti lotili preurejanja starih, propadajočih gospodarskih stavb s pričanjem in utemeljitvijo, da rešujejo našo kulturno dediščino pred propadom. In da jim mora biti zato družba hvaležna za graditeljsko vnemo. Če ne bi bilo njih, bi naš gorski svet izumrl, z ruševinami nekdanjih stavb bi kazal videz zapuščenega bojišča. Resnici na ljubo je treba povedati, da je pri tem marsikdo mislil pošteno in da je potem s svojim delom in pravilnim pristopom resnično rešil marsikatero dragoceno stavbo pred propadom. Večina pa je bila takih, ki je to frazo pobrala kot ceneno puhlico, z njo mahala in uspevala pri tistih, ki niso ničesar vedeli, kako stvari zares stojijo. Njihovo reševanje kulturne dediščine se dandanes razkazuje v neokusnih spomenikih nedomislenosti in ustvarjalne nesposobnosti. Za monoge »rešene« stavbe bi bilo bolje, da jih nikoli ne bi bilo. Potemtakem ni pretirano heretično prepričanje nekaterih poznavalcev, ki trdijo, da je za propadajoče objekte kulturne dediščine včasih bolje, da dokončno razpadejo, kot da jim kdorkoli, s izgovorom reševanja dediščine, spreminja obliko, velikost in osnovni namen. V tem smislu so usmeritve za bodoče posege v TNP nedvoumne: vse stavbe v parku se smejo obnavljati in popravljati pod pogojem, da se ne spreminja njihova prvotna namembnost (funkcija). Povedano drugače, v TNP odslej ni več mogoče spreminjati gospodarskih objektov (hlevi, seniki, stanovi ipd.) v počitniške hiše. Zakaj? Ker postaja kmetijstvo in obnova alpske kulturne krajine ena od prednostnih dejavnosti v TNP, je treba temu načelu logično podrediti vse druge posege. Tisti seniki in hlevi, ki so spremenjeni v vikende, ne bodo nikoli več — seniki in hlevi. Ko se bo zelo kmalu pojavila prednostna družbena potreba po revitalizaciji planinskega pašništva, bodo vikendi ostali vikendi, za staje, hleve, stane in sirarne pa bo potrebno (po nepotrebnem!) zgraditi nove objekte in s tem posegati v dragocena zemljišča, ki bi sicer služila paši. Kjer pa ruševine ostanejo nepozidane z vikendom, je mogoče kadarkoli na istem mestu postaviti stavbo, namenjeno avtentični kmetijski dejavnosti.

Vikendaštvo je vneslo v prostor TNP negativne sociološke pojave, ki jih prej ni nihče slutil. V odnosih med domačini in nedeljskimi priseljenci je nastal kratek stik, ki se razrašča v neprijetna nasprotja, ponekod previdno prikrita, drugod zelo vsakdanja in mučna. Redkokje so medsebojni odnosi sproščeni, neposredni in iskreni. Večkrat slišimo, kako si drug drugemu delajo škodo, si nagajajo in se za malenkosti prepirajo. Normalnih medsebojnih stikov že dolgo ni več in če se po sili razmer srečujejo, se delajo, kot da drug drugega ne vidijo. Domačini se čutiljo odrinjene in neenakovredne, zato tudi manjvredne, saj njim ni dano, kar je dano priseljencem, namreč tó, da bi imeli še v drugem kraju hišo in posest, da bi lahko kot vsi delovni ljudje tudi oni imeli redni dopust. Občutek manjvrednosti na svoji lastni zemlji kaj hitro sproži nepredvidene reakcije. Lastniki počitniških hiš bi morali vse to uvideti in razumeti ter temu primerno pomirjevalno vplivati. Kjer tega ne znajo, reagirajo domišljavo in vzvišeno. Specifični sociološki problemi so se pojavili na nekaterih bohinjskih planinah. Za razliko od primorske strani, na gorenjski strani domačini svojih stanov in hlevov niso prodajali (jih niso mogli, ker stoje na skupni srenjski zemlji), ampak so jih dajali v dolgoletni najem. Ko dandanes prihajajo k svoji živini v planino, se v lastnih stanjih počutijo kot tujci, nepotrebni, nezaželeni in vsiljivi; znotraj prebivajo drugi ljudje, notranjost so si predrugačili, čeprav samo za deset ali dvajset let, tako preurejene in poleti zasedene bajte ne morejo več rabiti prvotnemu namenu. Pašništvo se umika z večine planin, koder so bili pastirski objekti spreminjeni v vikende. Kmet in njegova živina se umikata tistemu, ki na njegovo oz. srenjsko planino zahaja le ob koncu tedna, zadnje leto pa še redkeje. Absurdno in resnično! Ne zavedamo se še sociološkega prepada, ki vedno bolj zija. Nismo še pripravljeni priznati, da polžavanje v kopalkah pred vikendom ne gre skupaj s trdim kmečkim delom nekaj korakov stran. Smo sploh sposobni pomisliti, kaj se kuha v glavi domačina, ko se ves dan na njivi ali na travniku koplje v znoju in kolno, nedaleč stran pa gleda vikendaša, ki mu ni treba delati, pa vseeno živi manj naporno?

Pred proglasitvijo TNP so krajinsko dediščino najbolj razvrednotile stihijsko razmetane in neustrezno oblikovane počitniške hiše, nedomišljene gozdne prometnice in tako imenovane črne (nedovoljene) gradnje vikendov. Vse troje je še danes vir najhujših problemov, s katerimi se srečujemo v prostoru TNP. Zakon o TNP je negativne spremembe le delno omejil, ustavitil jih ni zmožel. Kajti ljudska nesramnost in z njo povezana cinična iznajdljivost, zavestno kršenje predpisov in brezobzirno obnašanje v parku nimajo meja. Kar je prepovedano, je treba postoriti čez noč. Črni vikendi rastejo dobesedno čez noč; bolj točno čez nedeljo. Inšpekcijske službe so kadrovsko preslabotne ali pa premalo dosledne, neučinkovite in zato same sebi namen. Kakorkoli že, dejstvo je, da sprenevedanje in s časovno zamudo skrita pasivnost ali čakanje, dokler črna gradnja ni končana, večkrat pomeni le prikrito legalizacijo nedovoljene gradnje. Tudi sezname črnih vikendov, ki so določeni za rušenje, so le sezname za rušenje in nič več. Nihče jih ne jemlje resno. Še najmanj lastniki. Kajti na teh seznamih so tudi taki kršitelji oziroma črnograditelji, ki stojijo višje od navadnih smrtnikov. Upravni postopki, potrebni za realizacijo rušení, so tako zapleteni in dolgotrajni, da zvedeni vsa resnost, ostrina in odločnost. Zato so sezname vsako leto daljši, nihče točno ne ve, kaj bi z njimi, zato se prelagajo iz enega planskega akta v drugega.

In čemu je, recimo, podobno, da lastniki nedovoljeno zgrajenih stavb (poleg vikendov je še dolg seznam drugih objektov) kakšno leto pozneje začno zbirati soglasja in mnenja, kakšna mora biti stavba, ki dejansko že dolgo stoji? To je navadno norčevanje iz resnega in poštenega dela.

Žal moram priznati, da pri neprimernih gradbenih posegih v gorski svet planinci nismo nobene svetle izjeme. Čeprav si tako radi dopovedujemo, da se edino mi spoznamo na to, kakšna gradnja je za alpski svet primerna in kakšna ni primerna. Izkušnje, ki jih imamo pri gospodarski komisiji PZS, niso navdušujoče. Skoraj vse postojanke v naših gorah postavljamo ali urejamo v imenu in za potrebe vseh slovenskih planincev. Vendar se marsikaj počne v zelo ozkih prijateljskih družbah, takorekoč v zaprtem krogu, za izključne sindikalne potrebe nekaterih delovnih kolektivov, ko pa zmanjka sape in nastanejo problemi z legalizacijo, se po sili razmer vse skupaj tlači v družbeno potrebne planinske programe. Na gospodarski komisiji, kjer naj bi imeli pregled nad vsemi posegi v planinski svet in katere namen je usklajevati te posege, zvemo za nekatere gradnje ali adaptacije šele tedaj, ko so v zaključni fazi ali pa so celo končane. V zvezi s stihijskimi posegi v naš gorski svet bom omenil najbolj kričeč in zgrešen primer: mladinski vzgojni center v Bavšici. Ne vem, kdo je bil pobudnik za postavitev takega centra, toda to zdaj niti ni pomembno. Pomembno je žalostno dejstvo, da je center v Bavšici najslabše in najgrše od vsega, kar so slovenski planinci v vsej svoji zgodovini zgradili v gorah; center je šolski primer, kako se v gorah ne sme delati oziroma graditi. Če odmislim, da je to klasična črna gradnja, postavljena brez dovoljenj in brez načrtov (načrti so bili izdelani pozneje kot posnetek dejanskega stanja), je vse, kar sestavlja mladinski center, postavljeno brez najmanjšega odnosa ali posluha do stavbnega izročila alpske kulturne krajine, brez osnovnega občutka, kaj kam spada in kaj je že na prvi pogled sprto z občutljivim gorskim okoljem.

Naj končam premišljevanje o vrednotenju krajine v TNP z mislijo, ki bi pravzaprav morala biti v uvodu. Zapisal jo je veliki afriški pesnik in ugledni predsednik Senegala Leopold Senghor: »Zemlje nismo podedovali od naših staršev, ampak smo si jo izposodili od svojih otrok.«

TRIGLAVSKI NARODNI PARK IN DOMAČINI

(Prispevek k razmišljanjem o TNP)

ANKA NOVAK

Ko se lotevamo problematike TNP, nam je živo v zavesti, da je bilo in je dejansko ali pa vsaj potencialno še dovolj izrazito to območje razširjen gospodarski in življenjski prostor vasi v dolini. Planine in gozd so redila domačine. Veliki osebni in skupni napor pa trdna organizacija srenjskih skupnosti so bili potrebni, ko so domačini vsako leto znova kultivirali gorski svet za potrebe svojega gospodarstva. Ob tem so se tudi na globlji, intimnejši ravni domačinov spontano tkale trdne vezi, s katerimi so na ta svet priklenjeni. Kar človek premaguje z največjimi naporji, to se najmočneje vtisne v zavest. V tem pogledu sta si alpinist in kmet po duši sorodna, čeprav so motivi za to sorodnost različni. Zelo samovšečno bi ravnali, če bi mislili, da je kmečki človek gluha za lepote gora, da ga privabljaajo le gospodarske koristi. Že res, da sta njegova misel in napor usmerjena v gospodarsko prizadevanje, toda nisem še slišala lepših, bolj eruptivnih opisov doživljanja gora kot so mi jih — tako mimogrede, sredi dela —

posredovali nekateri stari planšarji v Bohinjskih gorah: »Z mosta tukaj je tudi tako lep pogled na Debeli vrh. Ko ga gledaš, si pa tam! Ti pa pride, da bi kar nazaj legel!« Tako doživlja goro s svoje planine majerica iz Stare Fužine, ki desetletja tam planšari. Stevilni domačini, ki se sami več ne ukvarjajo s planšarstvom, so svoje stanove preuredili zase v počitniške hišice pa čeprav jih uporabljajo samo ob prostih dneh, ko za kratek čas obiščejo planino, preprosto zato, ker jo potrebujejo, ker so navezani nanjo. (O tem, kako so predelali stare pastirske zgradbe, bo še tekla beseda.) Krivični bi jim bili, če bi jim to odvzeli. Morali bi jih le vzgojiti, da bi sami ne uničevali tega, kar so ustvarjali njihovi očetje. In prednost naj bi na planinah, ki bodo naprej živele v svoji prvotni — gospodarski funkciji, imeli gospodarji, ki bodo to funkcijo planine tudi v resnici vzdrževali, jo ohranjali pri življenju.

Ne smemo pozabiti, da je kulturna pokrajina zmeraj delo človeških rok. To je konstanta. Kjer ni živine, da bi jo popasla, se trava zaraste, zarastejo se senožeti, ko ni več koscev. Ko propadejo še stavbe, ostane — krajina. Veliki družbeni in gospodarski premiki so tako pot nakazovali tudi TNP. V veliki meri so svoje tudi že opravili. Ne samo nostalgija, ki preveva starejšo generacijo, ki se s ponosom ozira na garaško preteklost, na svoje žulje, ki jih je pustila v gorah, tudi mlajši rod domačinov, ki vztraja na zemlji, je ohranil v svoji zavesti latentno predstavo, da so planine pomemben — neizkoriščen del gospodarskega prostora. »Naj nekaj naredijo, če hočejo, da bomo redili več živine!« je izrazil svojo nemoč ob pomanjkanju pastirjev bohinjski gospodar in dodal, da bo morala polovica živine iz hleva, ko bosta obnemogli planšarici, ki jima daje živino v oskrbo. Planine, tudi najbolj oddaljene, živijo v zavesti domačinov kot nekaj zelo konkretnega, življenjsko pomembnega, kot sestavni del vaškega zemljišča. Ta konkretnost se izraža že v poimenovanju planin in gozdov. Ne boste slišali npr. Bohinjca, da bi rekel: Sem pasel v planini, sekal les v gozdu. Vselej zelo določno pove, da je »planval« na Dednem polju, pri Jezeru, na Uskovnici in da je sekal les npr. na Vodičnem vrhu. S prizadetostjo gledajo, kako jim zdaj ta svet uhaja. Tudi mladi. To je bilo naše, srenjsko, pravijo. Pripovedujejo, kako so sami ali njihovi očetje na plečih ure daleč nosili na planine gradbeni material, koliko živine se je na tej ali oni planini prepaslo in koliko sira so vsako leto pridelali. Dalje pripovedujejo, kako so v desetletju po drugi vojni vsi zavzeto hodili »v talako« — skupno delo, ko so obnovljali požgane stanove, gradili in obnovljali sirarne, vodne naprave. Hvalijo zadruge, ki so si tedaj še močno prizadevale za izboljšanje gospodarstva na planinah, ko so dobivali še izdatne družbene podpore v ta namen. In grajajo zadruge, ker so jih kmalu pustile na cedilu, saj so vso svojo dejavnost usmerile le v izkoriščanje gozdov, ki so pripadali njihovim planinam. Srenje so razen gozdov izgubile tudi lovišča, ki so jih poprej na licitacijah prodajale raznim uporabnikom. Z dohodki iz skupnih gozdov in z dohodki za lovišča, ki so pripadala večjim planinam, so vsaj občasno pokrivali izdatke za planšarski obrat. Gozd, lovišče in planšarija so bili združeni v gospodarski organizem. Odtujitev njegovih prvih dveh sestavin so gospodarji doživljali kot šok, ki se je razraščal v nove dimenzije z valom vključevanja domačinov v nekmečke dejavnosti. Ta šok so doživljali tudi kot nekaj prehodnega, saj si svojega gospodarstva niso mogli zamišljati brez planin.

Ko so planinske zgradbe izgubile svojo prvotno namembnost, so prebivalci iz mest pristavili svoj lonec. Začel se je pravi val preurejanja teh stavb v počitniške hišice. Prehajale so v last nekmečkih gospodarjev. Toda povečini se je s tem v zvezi uveljavil najemniški odnos večjega časovnega obsega. To je na eni strani pogojeno v dejstvu, da stojijo te zgradbe na skupnem svetu, da je v individualni lasti le stavba, ne pa tudi stavbno zemljišče (v Bohinju imajo za to lep izraz »selišče«) in jih zato ne morejo prodati. Res pa je tudi, da se je tak najemniški odnos uveljavil tudi na senožetnih planinah, kjer ima vsak gospodar zgradbe na svojem svetu. Nočejo jih prodati, ker mislijo, da jih bodo morda še kdaj potrebovali v gospodarske namene. Dajejo jih v najem z namenom in pogojem, da jim najemniki stavbo vzdržujejo, dovoljujejo jim, da jo po mili volji prenavljajo. V tem vidijo svojo korist. Pa smo bili priča, da domači ob sečnji v senožeti niso hoteli nadlegovati najemnika, ki jim je »hišco« na senožeti predelal v kičast zvarek, ampak so si kuhali na ognjišču v sosedovem stanu. Omenili smo že, da tudi gospodarji ali njihovi otroci preurejajo pastirske zgradbe v počitniške hišice samo za svoje potrebe. Seveda je kar dovolj teh zgradb za vselej odtujenih kmetijam.

Arhitekturno izročilo so dobili v roke novi lastniki, novi uporabniki in ga predelovali svojim potrebam, svojemu načinu življenja in svojemu okusu primerno. Ta okus pa je v najštevilnejših primerih tak, da ne kaže najmanjšega posluha za oblikovalske kvalitete preprostega ljudskega stavbarja in deluje sredi planšarskih naselij kot najbolj nasilni tujek. Za Bohinj bi mogli reči, da je nova arhitektura po vaseh bolj rasla iz kvalitet izročila kot arhitektura v bohinjskih gorah, ki je podlegla izmalicnemu okusu vikendov. Tega so cepili tudi domačinom. Vendar je prav med njimi še latentna podoba domačega izročila. Opozarjati bi jih morali na njegove kvalitete, da bi se otnesli predodkov ob poplavi počitniške arhitekture, ki deluje na vrednote izročila kot čista destrukcija.

Planina Zajamniki

Foto M. Sajovic (Arhiv gorenjskega muzeja)

Planina Ovčarjia, Bohinj, Andrejev stan iz Stare Fužine z »ográdo« in »krajvo streho«

Foto A. Novak (Arhiv gorenjskega muzeja)

Triglavskega narodnega parka ni mogoče obravnavati ločeno od podedovane gospodarske odvisnosti pa tudi ne od notranje navezanosti domačinov posebno na tisti del gorskega sveta, ki ga še ali ga še želijo uživati v gospodarske namene. V Bohinjski Bistrici in v Srednji vasi je izredno živahna dejavnost planinskega društva s številnim članstvom, močne so lovske družine, saj so se vanje strnile podedovane lovske in gorniške strasti domačinov. Veljalo bi k določenim razpravam pritegniti najaktivnejše med njimi, ki si prizadevajo za obnovo planin ali kažejo sposobnosti v kakšni drugi smeri, npr. v smeri razvoja gorskega turizma. Ne bi smeli enačiti tradicije z zaostalostjo ali kmečko trmo. V tradiciji so pogosto ohranjene dragocene zakonitosti, izoblikovane v dolgotrajnih izkušnjah, tudi preizkušnjah. Ne nam šketi v zlo, če zapišemo, da je bila stara srenjska skupnost trdna institucija z nadrobno izdelanim sistemom samoupravljanja. Rasla je iz srednjeveških osnov skupnega gospodarstva. V zadnjih sto letih so imele srenje dovolj posluha in trdne volje za melioracijo gospodarstva na planinah, gledano seveda iz sočasnih pogojev. Po velikem zaletu, v letih po drugi vojni, ko je bilo deležno tudi družbenih podpor, je bilo to gospodarstvo potisnjeno ob rob — tudi družbenega zanimanja.

V zadnjem času si kmetijski strokovnjaki prizadevajo, da bi ga spet oživili. Niso nam še znana načrtovanja v zvezi z njegovo modernizacijo. Predvidevamo vendarle, da bodo novi programi obšli tradicionalno pripadnost planin določenim pašnim skupnostim. Pri tem se bomo v Bohinju prav gotovo soočili z mnogimi odpori, izhajajoč iz dejstva, da je v Bohinju zelo izrazito ohranjena zavest pripadnosti stari srenjski skupnosti, oziroma starim srenjskim skupnostim, ki so jim pripadale določene planine. Čeprav so bohinjske planine prešle v upravljanje Gozdarskokmetijske zadruge, jih uživajo (z redkimi izjemami) po nepisanem pravilu še vedno le gospodarji iz vasi, ki so jim poprej te planine tudi pravno pripadale. Odstopanja od takih nepisanih pravil spremlja nejevolja, jeza, čeprav se v zadnjih letih zaradi vse večje stiske zaradi pomanjkanja pastirjev taka napetost blaži. TNP bi si moral prizadevati, da bi vsaj na izbranih območjih vključil v strukturo čuvanja kulturne dediščine tudi stoletno kontinuiteto pripadnosti planin določenim vasem, pa tudi kontinuiteto v delovanju planšarskih obratov tudi v posodobljeni tradicionalni shemi. Le-ti bi morali biti prav tako deležni družbene podpore, kot jo bodo zanesljivo deležni večji obrati, za katere se bodo predvidoma zavzemali kmetijski strokovnjaki. Z ohranjanjem manjših planšarskih obratov, bi mogli planine, ki tudi po ohranjeni arhitekturni dediščini to zaslužijo, ohranjati v živi funkciji. To je npr. območje visokih fužinarskih planin (Jezero, Viševnik, Dedno polje, Laz), ki so hkrati tudi vozlišča planinskih transverzal, dalje Velo polje, Konjščica. Ta možnost bi morala biti prisotna pri perspektivnem razvoju planšarskega gospodarstva, tudi kot sestavina kulturnega izročila, kot sestavina funkcionalnega ohranjenja kulturne krajine. Planino Jezero cenijo v studorsko-fužinarski pašni srenji kot najboljšo planino, ki ima dobro pašo in je dobro preskrbljena z vodo. Pred drugo vojno so imeli v načrtu, da bi se na tej planini zbiralo mleko iz sosednjega Viševnika in Dednega polja. V načrtu je bila naprava za transportiranje sira s planine Jezero v dolino. Od tega načrta je bila zgra-

jena le nova sirarna — »sirarca«, dokončno šele po drugi vojni. Pred leti je bila izročena v drugo namembnost, za Viatorjev planinski dom, ki je že naslednje leto pogorel. Sirarna je bila zgrajena za potrebe planšarstva in planinstva. Zdaj stoji na njenem mestu novi Viatorjev dom, v katerem je dobil svoje mesto en sam prostor za potrebe planšarstva, prostor za pastirja.

»Turizem in planšarstvo bi si morala podajati roke. V tem vidim razvoj bohinskega gospodarstva, ne v industriji...« je modroval pred leti zdaj že pokojni gospodar izpod Studora, ki se je sam mnogo prizadeval za obstoj planšarstva in je bil aktiven tudi v turistični dejavnosti. Ne samo potencialna naravnost bohinskih gospodarjev v planšarsko živinorejo, tudi namen nekaterih domačinov, da se bodo po upokojitvi sami oprijeli planšarskega dela (tako so mi pred nekaj leti zatrjevali posamezniki) je dokaz, kako tesno povezujejo domačini odvisnost svojega gospodarstva od planinske paše. Še več. Posamezniki v češnjaški srenji so mi zatrjevali, da bi bili v pašni sezoni pripravljeni pustiti delo v tovarni in preživeti poletje s svojo živino na planini, če bi jim bilo zagotovljeno, da jih bo v jeseni spet čakalo mesto v delovni organizaciji. Rezultati mednarodnega posvetovanja v organizaciji SAZU o problematiki številčno močnega družbenega sloja kmetov-delavcev ali t. i. »polkmetov« so poučni. Večina pokazateljev kaže, da polkmet ni prehodni pojav, da raste v številnih razvijajočih se in tudi razvitih deželah. Kljub industrializaciji, kljub razvijajočemu se turizmu, se kmečki človek oklepa zemlje, ker »je za polkmeta zemlja ekonomska varnost«. (Delo, 14. januarja 1984, str. 16—17.) Če bomo znali prav usmerjati kmetijsko gospodarstvo, npr. v Bohinju, bo mogel skladno s spomeniškovarstvenimi prizadevanji polnokrvno živeti tudi TNP. Prav gotovo pa ne le s posredovanjem idej, načrtov, ampak tudi ob gnotni podpori družbe. Pomembna sestavina v prizadevanjih za ohranjanje kulturnega izročila v območju TNP bi morala biti poleg naravovarstvene in spomeniškovarstvene tudi kompleksnejša etnološka študija, ki bi vključevala pomen tega prostora za gospodarstvo bohinskega kmeta tudi v prihodnosti in bi spomeniškovarstvena načela gradila ob živi

Planlna Laz, 1975 (Arhiv gorenjskega muzeja)

Foto D. Holynski

gospodarski funkciji planin. Prav med domačini bi bilo potrebno izdelati raziskave, kako si sami zamišljajo funkcionalno gospodarsko izrabo prostora v okviru TNP. Če vemo, da so take raziskave sedaj v navadi pri urbanističnem načrtovanju stalnih naselij, pri revitalizaciji starih mestnih jeder, se bo zdel ta predlog manj čuden in nenavaden. Tako

bi prizadevanja za ustrezno rešitev prostora dobila kompleksnejšo vsebino in obseg. Ne samo strokovnjaki, tudi javno mnenje, skupnost domačinov, bi mogli pri tem tvorno sodelovati. Pa kar pri začetkih bi bilo treba upoštevati njihovo mnenje in oblike reševanja, ki jih predlagajo sami, usklajevati z načrtovanji kmetijskih strokovnjakov in spomeniškovarstvenih delavcev. Ob tem bi se sami tudi vzgajali glede na novo kategorijo, ki jo je dobil ta njihov svet z vključitvijo v TNP. Tako bi se izognili očitkom administriranja, samovoljnega poseganja v svet, ki so ga stoletja uživali in ustvarjali kulturne vrednote, ki jih zdaj želimo varovati.

BARVITOST PRIPOVEDNIH PRVIN

(prof. dr. Francetu Avčinu, roj. 6. 10. 1910, u. 21. 2. 1984)

Ena zadnjih fotografij: France Avčin na srečanju veteranov l. 1980

Foto Dokument. PV

»Kakšen čas je to, ko je pogovor o dresvih skoraj hudodelstvo, ker vsebuje molk o tolikih krivicah...«

Prof. dr. France Avčin je zapisal to anatemsko vsebino, ki je kdo ve kdaj privrela iz prsi Bertholdu Brechtu, ko je opazoval naravo v šundru svoje dobe, ki je že tedaj napovedovala, da prav njej prihaja čas, ko ga bo le stežka preživela. In kakšen absurd hkrati se skriva v tem vzkliku »načete Evrope«, ko se pri tem izključuje dobrotu človeka, močno pa je poudarjena njegova neumnost, nepreudarnost in pohota. Vse je nad Naravo! In prav to je Franceta Avčina hudo bolelo, saj so se maščevanja, drobna, nevidna površnim očem, dogajala takorekoč pred njim in to prav v tistem trenutku, ko so nastajale prenekatero vrstice njegove zlahtne izpovedi, ali pa obtožujoče tožbe...

Letos 21. februarja je Usoda potrkala na vrata, za katerimi je snoval prof. dr. France

Avčin svojo življenjsko filozofijo. Ga zvbila k sebi, nam pa prepustila vse tisto, kar je do tistega žalostnega trenutka ohranjalo tega moža pri življenju, da znova precenimo, se znova poglobimo v globine njegovega razmišljanja in znova pretehtamo širine doživetij, ki jim je dal prav on tisti ton, da so zaživela tudi pred nami, kot bi bila naša. Pravzaprav sem v zadregi, ko bi rad napisal nekaj o Francetu Avčinu kot planinskem pisatelju. Morda bi bil v enaki zadregi, če bi bil lovec pa bi to isto nameraval, ali pa znanstvenik, ko bi iz njegove leksike življenja in strokovnega dela, ki nam ga je zapustil, skušal izpisati samo tisto, kar je najvažnejše. Bilo bi preveč in premalo bi bilo prostora za vso tako nalogo. Sem bi seveda mogli prišteti še kakšno »podzvrst« osebne zanimanja za dogajanja okoli sebe, ko posebej ne bi smeli prezreti izredno prefinjenega in občutljivega odnosa do narave, njenih pojavov, vezi s človekom in Njo. Besedo Narava je vedno pisal z veliko začetnico. To pomeni, da jo je posajal v prestol božanstva in če je temu božanstvu kanil človek storiti silo, se je zganil z vso svojo močjo, z močjo svoje besede, z močjo svojega peresa.

In tako je pritekla iz njegove življenjske duše reka z dvema strugama. Prva je bila tista, ki se je pretakala naravnost nazaj v naravno bit; druga pa je napajala spoznanja, ki jih je bil deležen tedaj, ko se je pogovarjal z Naravo. Tedaj, ko je doživljal tiste skrivnosti, ki jih človek prikljče iz svoje lastne globine, ko se znajde na ozki polci bitja ali nebitja. Ti dve strugi z obraslimi bregovi znanstvenih izsledkov na področju elektrike, v lovstvu in v alpinizmu ter v gorskem reševalstvu, sta torej blistvo njegovega bogatega življenja, ki se je zllilo s tema dvema rekama tistikrat, ko se prenehalo biti njegovo srce, to je zadnji teden v mrzlem mesecu februarju letos...

Vedno znova pa se ustavljamo ob njegovih »enciklopedičnih zlahtnostih« v besedi in izrazu, ob njegovi knjigi Kjer tišina šepeta. Štirikrat je morala ponoviti svoj nastop na slovenski kulturni sceni, štirikrat je zaokrožila med zveste planinske bralce in vselej je odmevala z enako močjo, če ne vedno močnejše. In res, ko prebiramo njegove pripovedi, smo priča, kako neprestano pljuska na njegovo duhovno površje zdaj znanost, pa spet umetnost in čustven, vendar stvaren odnos do narave. To troje se pravzaprav

prepleta, ustvarja kito njegovega življenja, ko jo počasi razpleta v najbolj kritičnih tonih, kadar gre za Naravo, v najbolj znanstvenih eksaktnostih, kadar gre za novosti v alpinizmu, in v najbolj sproščenem govoru umetniške veljave in globine, kadar gre za umetnost in za literaturo.

Planinska literatura ni v ospredju kulturne tvornosti. To so že zapisane ugotovitve. Prava škoda pa je, da je Avčinova literatura zaostala za to resnico, ko v svojstvenem, prepričljivem slogu, ki ostaja v ozadju nečesa, kar je nekoč bil kulturni dogodek, a ga je zasenčil morda manj značilen pa hkrati uveljavljen kulturni utrinek tistega trenutka. Planinska literatura je pri nas dejstvo. Čeprav je v njej precej »informativno poučnega«, imamo Slovenci tudi zapise, ki veljajo za nesporne literarne stvaritve s planinsko-alpinističnega področja. Če ugotavljamo kvantiteto, potem moramo tudi priznati, da gre za kvantiteto na področju planinske literature, ne kakršnekoli druge! Torej smo že nehote zapisali, da imamo planinsko literaturo, da pa je še nismo uspeli ustrezno ovrednotiti. Kvantiteta daje kvaliteto. Dokaz za to je morda prav France Avčin, ki v svoji kvantiteti najde zmerom prostor za nesporno kvaliteto, kajti njegovi teksti so literarno nesporni, stilno izvirni, snovno svojski, doživljajsko pristni, fabulativno nezapleteni, filozofsko kozmopolitski, čustveno narodni in vseobsegajoči, kadar je govor v njegovih tekstih o naravi, o gorah, torej o gorski naravi. Kako hitimo po primere, kadar želimo govoriti o planinski literaturi, na tuje, k O. E. Mayerju, G. E. Lammerju, tudi h J. Kugyju, domače zglede pa radi spregledamo. Naj ne grem v slovensko planinsko literarno klasiko, naj ne naštevam spet Mencingerja pa Mlakarja, naj se ustavim kar pri sodobnikih, pri T. Škarji na primer, pri D. Cedlniku, pri I. Tomazinu, ki šele prihaja na literarno bojišče. Pa še kaj sodi zraven. Avčin bi bil vesel, če bi mu dejal, da prav mladina gradi to sicer krhko zgradbo literature, kajti zmerom je imel čas in voljo, da se je ustavljal pri mladini, ko je govoril o svojih inspiracijah.

Čeprav ne vemo, kako bi opredelili planinsko leposlovje, to še čaka marljivega slavista, morda za diplomsko delo, pa vendarle vemo, da ta pojem obstaja in da je med nami. Da je med nami gorjan, je hribovec, gorski vodnik, pohodnik, pastir, nekdo in planinske množice, da razširim razmišljanje o tem, ki ga je zapisal ob Avčinovi zadnji četrti »Tišini« prof. Tine Orel. Kje je zdaj planinska literatura, je v romantiki, je v nekakšni novi dekadenci, novem simbolizmu, v nečem, čemur še nismo dali imena? Dejstvo je, da je planinska literatura povsod in je taka kot je, je torej romantična, sodobna, moderna, mlada in široka. Taka je; kot ji je dodal svoje France Avčin v pripovedih, in se razrašča še naprej, kot odpira vrata V. Grošiju, S. Belaku in drugim. Vsa ta literatura šele nastaja, je pa tu in ne moremo je iztrgati iz celote nekega dogajanja, za katerim stoji narod, pač tak, kakršen je, slovenski.

Se ne bi gatili z novim rusojevstvom, ker je to preživeto. Tako bi šli v stereotipnost, ki bi se spogledovala s svetovno literaturo te vrste. Mi imamo svoj izvir, svojo planinsko literaturo, ki so ji sicer za osnovo morda vse tiste življenjske reči, kot so za osnovo drugim literaturam, še zdaleč pa to ni isto. Je nekaj samosvojega, svojskega, našega, slovenskega. Zakaj bi se bali to zapisati? In če strnemo to enostavno razmišljanje v citat, ki je sicer last F. Avčina, moramo reči: »... planinska literatura je potreba širokemu krogu bralcev, predvsem pa mladini«. In še: »Planinstvo je prirodno in utemeljeno posajeno v čas in prostor, v splošno kulturo današnje dobe, ki jo po svoje označuje.«

Za literarnega »govorca« šteje F. Avčina tudi F. Bohanec, ko ga v svoji »Govorici slovenske planinske literature« (Delo 26. 7. 79 — Književni listi) tako označuje. Ni naključje, da se je hkrati z Avčinom in prav z njim razbistrila prenekatera meglena »alpska dolina«, v kateri so se zgnétali zgodovinsko, filozofsko, sociološko kulturno (in še katero) premalo razloženi pojmi, ki so pač prihajali na dan ob njem; z njegovim peresom, z njegovo neznansko voljo in pogumom ter pronicljivostjo. Po drugi plati pa je tudi »tesno« konkreten, spoštljiv in kar napadalen, ko se v svojem pripovednem zagonu ustavi v nezadovoljstvu nad razmerami, ki nam kroje tako zgodovino kot prihodnost, ko ob tem toži nad zamudo na Himalaji, nad nerazumljivo birokracijo in tako naprej... Sam se je štel za »preoglatega« za svoj čas, ki ga je živel. In s tem se je bil prijaznil, če se je? Že njegov vzklík: »Romantike ne gre odgnati iz gorskega sveta, svet mora ohraniti nekaj neodkritega in skrivnostnega!« kaže na to, da trditev ni treba umakniti.

Kako tesno je povezoval človeka z vsem, kar sicer razumemo pod pojmom »romantika«, se v stavku... »preganjeni in pregnani človek potrebuje vsaj zapisanih, a pristnih osvežitev svojih ginečih odnosov do pramatere narave, da vsaj malo postane zopet človek!« jasno kaže. Ni se mu zdela simbioza z naravo nekaj takega, kar bi bilo lahko samodopadljivo, simbioza je bila zanj hkrati borba in spoštovanje obenem, vse v mejah neke neznanosti, ki jo je iskal in jo je nazadnje tudi našel.

Tako mu Brooks nikdar ni bil tuj, saj si je našel zase moči, s katero je poskušal biti kos svojim nalogam. In jim je bil kos? Utehe je iskal v Samivelu, v Kugyju je občudoval veličino poezije gorskega sveta, Turgenjev ga je povezoval z naravo tako, kot je

je bil doživljal kot lovec, Baumbach ga povezuje s prastarim izročilom, ki je hkrati povezano z njegovo Trento in tistim človeškim pohlepom, ki ga je tako rad postavljaval na sramotni oder. Ni šel mimo Gagerna, tudi ne Bora, celo v antiko se je odpravljaval po lekove za svojo dušo, k Titu Lukreciju, pa pozneje k Rostandu in se je v samem sebi zaključil tedaj, ko je s Kugyjem vzklilnil: »Kaj me sprašujete, zakaj hodim v gore. Hodim, ker moram!« Lepota doživetja je zanj prvo in zadnje, tako je rekel.

V naravo je šel preprosto tako, kot gre vsakdo svojo prvo pot tja. On pa je zraven še duhovit: »Šel je za klobukom, ki mu ga je veter odnesel v brezdanje globine Severne stene!« In tako se je približal goram. V skali se ni znašel kot »pristaš« prometajske linije, pač pa kot pristaš estetike v alpinizmu. V gori ni nikdar gledal le plezalskega problema, niti ne možnosti za osebno slavo. Zanj je bilo to zmotno, prazno in je tak odnos primerjal s tistim, ki bi se za umetnost in glasbo zanimal zgolj zavoljo tehničnih značilnosti. Sploh ni mogel razumeti ljudi, ki so gledali na goro, steno kot tako, zgolj s stališča ene same ideje.

Čeprav ni v naravo hodil po samoto, ampak zgolj v »zatočišče«, saj je imel naravo za »zatočišča miru in lepote«, se je rad zavedal tudi tega, da je samota tista, ki človeka plemeniti. Zanj samota ni bila nikdar taka, da bi bil v »njej izgubljen in osamljen«, seveda, »če ne izgubiš zveze z vsem, kar je.« »Nič bolj nisi sam,« pravi, »kot je sama reka, kot so same gore, saj si le del celote, četudi si manj kot prašek v peščnem morju puščavel!«

Sicer pa narava zanj ni bila nikdar »le zatočišče miru in tišine«, narava je zanj tudi živela, mogočno, tudi hrupno življenje, tako, ki se ga je bal in ga je spoštljivo dojemal. Enega najbolj mogočnih opisov take narave bi našli v njegovem Belem križu, ko ob sicer vagnerjanskem slogu slepečih scen, ki jih vzporeja z zakonitimi in efekti take narave, ostaja v svojem dojmu, v svojem doživetju pristen, stvaren. To je romantika krutosti, ki vztraja v stvarnem svetu resničnega dogodka.

Njegova »ponovitev doživetja« je tista skrivna formula, ki je pritegnila k branju toliko bralcev in vsi vztrajajo pri tej vsebini še naprej. »Brez slovenske zemljice, skope in nehvaležne, a tako naše in moje, ne bi mogel živeti«, pravi. In to razumemo tudi filozofsko: bilo mu je to okolje bit življenja, saj ga je uveljavil takorekoč tudi s smrtjo, ko se je od vsega zemskega po svoje poslovil v njegovi ljubljeni Trenti. V njegovem življenju takorekoč ni šablon, zavoljo tega je bilo tako zahtevno z njim govoriti reči, ki so zadevale naše navado in razvade v Naravi. Vse mu je prihajalo od srca. Na videz v koleričnem zagonu, v resnici pa v globokem prepričanju, da je vsemu tako in da stvari ne morejo biti drugačne. Zdaj, ko je preteklo že nekaj časa, zdaj že lahko to podpisemo. Res je tako bilo kot je napovedoval. Ne, ne potrebujemo, žal, preteklega časa, sedanjega nam je treba, ker se mnogo tega šele uresničuje.

In zakaj je bil v svoji pripovedi tako enkratno zanimiv, pritegljiv? Ali je to morda zato, ker človeka še pragon sili v neko evforično vertikalo, ki je porojena v pozitivnem vrenju življenja in je vse, kar je v horizontali negativno? Če bi pritrtili Samivelu, bi bila resnica življenjskih skrivnosti takorekoč na dani. Pa temu ni tako. Vse je bolj zapleteno. Tudi nedosegljivo. Le mnogo teh reči slutimo in zato je tudi njegovo doživetje tako. Je slutnja, uresničena sicer po svoje, je pred nami, pa vendar pušča še nešteto neznank, v katerih se nehote skušamo najti tudi mi, ki Avčina prebiramo.

Dostikrat se mi je dogodilo, da sem branje prekinil, ker sem v snovi, v vsebini, zaslutil neko črto, ki me je spominjala na prisposobe iz drugih literatur. Domačih in tujih. Prisposobni občutek, ki se je rad selil v slovensko klasiko, se je stapljal tudi z Avčinovim nekompromisnim izrazom, v katerem je brez dvoma želel najti kar najkrajšo pot v učinek, ki ga je opis potreboval. Njegov »srhki mraz« je bil prav gotovo tisti mraz, ki je pregnetal človekova občutja, na telo, njegovo dušo, ne meso; tudi »drnasta rez« je bila tista, ki si je skušala tako najti v posodi slovenskega izrazja svoj prostor in svoj pomen. »Volhka megla« je Avčino pomenila tisti občuteni vtis, ki ga je bil deležen kdo ve kolikokrat kot lovec kje na jesenskem polju, kjer se je preganjala siva megla, težka in dišeča po zadnjih jesenskih ognjih. Zgledi iz literarne klasike sicer niso zanj značilni, so pa tu in so mu po svoje obvarali stil, ki je postal iz zgodbe v zgodbo izvirnejši, svojski. V onomatopija je bil mojster, še bolj pa ga prekaša v tem moč v opazovanju narave, ko se navadno vse najdragocenejše v vtisih strne v barvni kolorit, njemu tako ljubo področje, kamor je rad hodil po primerjave in jih pridajal ostalim čustvenim doživetjem dneva, noči, jasnine in sploh naravnega krožnega teka.

Barve, barve... Ne morem si kaj, da ne bi obstal ob teh njegovih, vorjetno najbolj značilnih primerih. Zanj je zelena barva barva veselja, spočetega življenja, nepokvarjenosti, neomadeževanosti... O barvah sam pravi, da »barv ne opišeš z besedo, treba jih je videti in znati gledati... Treba je samovzgoje, truda, da se dokoplješ do spoznanja lepote barv«. Značilno zanj je, da prav barve praviloma združuje s pomom »lepota«. Brž, ko se razveseli nad zelenilom narave, že na drugi strani nanj preži črnina, preže črne prevese, temna krila, in kadar uporabljaja črnino, jo uporablja tedaj, ko ne more več razpoznati zelenila zlahtnih barv, ko so zanj to že črne ploskve z belimi polji... Kadar so stene neizprosne, so črne, le daljave, do katerih še hrepeni, so sive. Vse drugo, kar

je namenjeno barvam, je zanj mehko, je v mehkih tonih in v mehkih svetlobnih odtenkih. Posebej pa rad vključuje v svoja čustva naravni škrlat, ko se hkrati zavestno izogiba praznim prelestnostim in neprepričljivim tonom sive beline. V škrlatnem in srebrnem občutju se dogajajo njegova najbolj globoka doživetja... Ko si podajajo roke še rumena večerna luč in srebrni pas vitae aeternae...

Ves ta barvni ekscerpt ne bi bil nič posebnega, če se ne bi skladal še z nečim, kar je zanj značilno, je nekako povezan s fatalizmom, ko so prav te barve, odtenki občutij, kajti v resnici so te barve napovedovale tudi njegovo poslednjo željo, ko je iskal v tem svetlem in barvitom svetu prostor za svoj zadnji kotichek... »Pri Sedmerih triglavskih jezerih, ob smaragdni vodi, pod belimi skalami s padlimi viharniki. Sladko bi spal!« In tako sem se dotaknil njegovega izglasja. Z bolečino seveda, bolečim občutkom, čeprav je on sam stoično zapisal: »Smrt je izpolnitev, nujna dopolnitev življenja, prirodna njegova sestavina in višek.«

In tako sem tega moža nehote identificiral še z nekom, ki ga poznamo, z nekom, ki mu je odnos do narave prav tak, ko mu je Narava nezmotljiva, ko je tako skrivnostna, da je vedenje o njej tako poniglavo skopo, da vse izginja v njeni skrivnostnosti. Samozadovoljstvo in domišljavost — to je človekova bit in je narava ne pozna...

»Sonce je bilo že zašlo za Vassojarvi, a dan je še zmeraj žarel v ognjenordeči svetlobi, ki se je polagoma prelivala v pomarančasto in rubinsko barvo. Zlata megla se je spuščala na sinje gore, kjer so se škrlatne lehe snežišč in svetlorumeno breze leskale v prvem ivju...« (A. Munthe: San Michele, prevod VI. Levstik, DZS 1978).

Da, to je zapisal Axel Munthe. Nekoč. Podobno, če ne v prav enakih barvah, je pisal tudi naš France, ki bo ostal v škrlatnem soju spominjanja naš, slovenski Axel Munthe...

FRANCE AVČIN OB 10-LETNICI SVOJE KNJIGE »ČLOVEK PROTI NARAVI«¹

Varstvo Narave je stvar človekove splošne kulture, torej modrosti, ne pa zgolj pameti, saj mu le-ta često veleva drugačno, zanj ugodnejše, donosnejše ukrepanje, latinski glagol »colere«, ki je koren naši »kulturi«, pomeni namreč »smotrno gojiti, negovati«, ne pa zgolj izkoriščati. Tako je res kulturne le tisti, ki ima do Narave spoštljiv, razumevač odnos. Je tedaj njen varstvenik, saj je zemeljska Narava edini njegov pravi »ekos«, njegovo edino in edino možno domovanje v vesoljnem Vesolju. Tako nam Zemljanom prihaja skrajni čas, da svoje sedanje predvsem izkoriščevalsko stališče do svojega življenjskega okolja, prejukemo v novo ekološko etiko: varstvo Narave moramo neogibno povezati z vsakršno graditvijo naše civilizacije.

Zrva konferenca Združenih narodov (UNESCO) v Stockholmu 1. 1972 o človekovem okolju je pribila, da je varstvo okolja in boljšanje le-tega osnovna naloga človekove današnjosti in dolžnosti do njegovih bodočih rodov, ne glede na industrijsko-politične težave, ki iz te zahteve nastajajo. Ropanje Zemlje je treba končati.

Varstvo okolja pač ni zgolj vprašanje varstva voda, gozdov, redkih živalskih vrst, izbranih naravnih lepot ter znamenitosti v škodo napredka, kot večina razume besedo »ekologija« v svojem ciničnem antropocentričnem nihilizmu razvitega mrzlega Severa do zaostalega toplega Juga. Ta se krčevito brani postati zanj nerazumljivi predmet potrošnje. Ostati hoče v svojem nezmanipuliranem naravnem erotičnem življenjskem ritmu. En sam primer za slepoto Severa: ko je UNEP (Ekološki program Združenih narodov, op. ur.) 1. 1975 predlagal celovito raziskavo ekološko hudo ogroženega Sredozemlja, je Sever zahteval izločitev raziskav odprtega morja. Kajti prav do tja segajo odplake njegovih velikih industrijskih kloak, predvsem francoskega Rodana, severoitalijanskega Pada ter španskega Ebra.² »Občutljivim« vprašanjem se moramo izogniti, zahtevajo Severnjaki, jih zamolčevati.

Ob taki miselnosti razvitega presitega, a požrešnega sveta, se ekološko stanje, naše življenjsko okolje na malem planetku Zemlja, tem edinem možnem človekovem domovanju, v povprečju nenehno le slabša, če odmislimo lokalne izboljšave, kjer so se ljudje že ovedli, v kolikšno maloro pospešeno drvino zavoljo svoje lastniško-potrošniške miselnosti Severa. »Lastništvo« je tisto stanje duha, ko imajo ljudje veliko, sami pa ostanejo majhni. Tako je sedanjo potrošniško miselnost opredelil že Marx.

Njena posledica je tudi, da povsod po svetu ljudje zapuščajo »težko« življenje na rodni zemlji bežeč v velika mesta — te rakave tvorbe na telesu Narave — hlatajoč za »lahkim« življenjem, kot mislijo, v resnici pa v svoje propadanje in propast.

Kje stojimo ob tej klavni ekološki perspektivi sveta dandanes mi bodri Slovenci? Predvsem trdno vztrajamo v naši stari kranjski lastniški miselnosti, ki nam jo je oponesel že sam Prešeren z besedo: »Kranjci! Ti le dobička išči!« Končavši z ugotovitvijo: »za dežele čast si — led!« (Elegija svojim rojakom, 45 in 52 verz, op. ur.).

Ta in današnje nenačrtno načrtovanje ob kronični neodgovornosti odgovornih nas je pripeljalo daleč, dlje ko si mislimo spričo našega trenutno še zavidljivega zaslepljujočega povojnega življenjskega standarda. Pa se poglejmo malo поблиže!

Če govorimo o Sloveniji, moramo govoriti o njenih gorah, kajti Slovenija je do polovice gorata, domala vsa pa gričevnata. Ravna v širšem smislu je le tam, kjer na vzhodu prehaja v Panonsko — podonavsko nižino. In če govorimo o naših gorah, ne moremo mimo gozda, našega največjega bogastva in ekološkega reševalca. Več kot polovico Slovenije pokrivajo gozdovi in se še širijo, žal na račun nekdanj skrbno kultiviranih, sedaj pa opuščeni plodnih površin, ki bodo kmalu opustele.

Smo namreč predvsem alpska dežela in to dejstvo se na našem okolju krepko odraža. Gorotvorne sile in sledeče jim ledene dobe so nam dale mrežo izredno globokih prelomnic, kjer sedaj teko naše vode. Ob ozkih rodnih pasovih vzdolž le-teh so se razvila naša glavna naselja. Naše vode žal nimajo prida zgoščenih padcev, pa smo z vodno močjo v primerjavi z Zahodnimi Alpami zelo revni. Tako smo v sodobnem geslu Severa »energija, surovine, hrana« z vsem zelo na kratko, da ne rečemo, ubožni. Pa še tisto, kar bi na področju prehrane lahko proizvajali in pridelali, marsikod zviška zametujemo. Toliko opuščeni njiv ter pašnikov, kot v »bogati« Sloveniji, si ne privoščijo pač nikjer v Evropi. Pa je hrana danes že prva strateška surovina, najmočnejše orožje dandanes, ko je polovica sveta že podhranjena, tretjina pa gladuje. Vsako sekundo umro od lakote trije ljudje, in eden od njih je otrok... Iz najdragocenejše vseh dragocenih surovin iz žive rodne zemlje se pri nas prav norčujemo. Mirno jo prepuščamo profitarški požrešnosti neodgovornih a nikdar kaznovanih urbanistov ali kar še neodgovornejšim privatnikom. Svoj čas pa je sleherni kmet vedel, kam si sme postaviti hišo, da ne napravi škode dragoceni grudi (primer Rudno pri Železnikih). Tako vesoljna dolinska Slovenija počasi a zanesljivo postaja ena sama dolgočasna dolga vas grdih »sodobnih« zgradb na najplodnejših zemljiščih. »Bogvaruj, da bi se vrnili naši stari! Kamor pogledaš, en sam britof!« je potožil mlad gorski kmet. Kajti »moderna« Slovenka ne gre več na rodno zemljo, mestna »gospa« hoče biti, z vsemi pridevki tega socialno »visokega« stanu. To pa so avto, televizija, gospodinjski stroji ipd. Pa bi jih na podeželju prav tako imele, vendar bi bile — o groza — le »kmetice«. Kam smo zašli umni Slovenci! Kako se nam bo otevalo, in to kmalu! Samo nafte za »moderno« kmetijstvo naj zmanjka ali ji cena zraste v nedoseženo! So že dalekovidni kmetje, ki jim poleg vseh strojev v šupi stoji v hlevu tudi — konj! Takole za vsak primer, pravijo, da vsaj mi ne bomo stradali. Meščani pa ne razumemo, da IMETI še ne pomeni BITI — ŽIVETI.

Tako ne gre naprej, predaleč bomo zašli, pregloboko padli v našem občudovanju in čaščenju modernih zlatih telet. Mnogi se tega že zavedajo, na srečo, a ne vsi. V varstvu okolja še vidijo grožnjo njihovemu ponosu: napredku, razvoju za vsako ceno, ki jim ga — menda sami ne vedo odkod — veleva njihov severnjaški svetovni nazor Sunt enim certi denique fines — vsem so neke neke meje, tudi vsakršni rasti.

Res je, da ni res, kako bi nujno in neogibno morala nastopiti svetovna ekološka kriza, celo katastrofa človekovega okolja. Le pameti in poštenosti je treba, pa jo lahko preprečimo. Uprav. socializem ima vsa potrebna sredstva v rokah, le socialen mora biti. Bodočnost in rešitev človeštva je socializem plus varstvo okolja vključno s človekom. Tako si še lahko uredimo slovensko okolje, da bo zopet povsod in povsem zdravo, kot je bilo še pred nedavnim. Pri nas je vse to in drugo v rokah družbeno-političnih skupnosti in njihovih delegatov. Po ustavi (člen 104) so one oz. oni, ki odločajo o prostorskih načrtih, politiki urbanizacije, prostorskega urejanja in VARSTVA ČLOVEKOVEGA OKOLJA.

Prav na tem področju pa tej osnovni nalogi družbeno politične skupnosti še niso dorašle, si drznemo trditi. Kako bi sicer bilo mogoče — da navedem en sam primer — da je bistra gorska notranjska Reka izpod Snežniških gozdov — ta barometer naše volje in moči za ozdravljanje okolja — še vedno gnojnica, resda že siva, nič več črna, a še vedno smrdljiva odplaka sluzi na vsem svetu najčudovitejše kraške jame pod notranjskim Škocjanom vse do izvirov Timave pri Devinu, viru tržaškega vodovoda! Če bi obstajala resnična volja odgovornih, bi jo lahko ozdravili na en mah: ali drugačna, čista, tehnologija v Ilirski Bistrici ali preusmeritev proizvodnje, ali — kot marsikod drugod, če prav nič ne pomaga — ukinitve tovarne.

Ali pa preprost zakonski ukrep, da si morajo tovarne svojo industrijsko vodo črpati nizvodno, pod njenim odtokom... A kje je pri nas družbena institucija, ki bi imela toliko moč?³

Boj za čisto okolje je vojna človeka proti samemu sebi; boj za njegovo lastno zdravje. Naše družbene institucije, ki se jih neposredno tiče varstvo slovenskega okolja ter s tem praktično izvajanje ustreznih določil državne Ustave, so za zdaj naslednje:

Predvsem je tu današnja Zveza društev za varstvo okolja. Nastala je⁴ kot posledica 1. 1969 objavljene knjige »Človek proti Naravi«, ki obravnava ekološka vprašanja s svetovnega stališča. Javnost jo je sprejela s presenečenjem in osuplostjo, odgovorni pa so jo tiho zamolčali, ji pa povsod nasprotovali, češ da s svojim »pesimizmom« zavira naš razvoj in napredek. Dandanes je že zastarela, a ne po vsebini, temveč ker ni več dovolj ostrá, nevarni dogodki v svetu, in žal tudi pri nas, so jo marsikod že krepko presegli. Prvotna Skupnost za varstvo okolja kot ekološko zrcalo oblastem in vest naši družbi pa je zaradi svoje iskrenosti seveda takoj zapadla v nemilost. Tej še danes ne uide, čeprav je vsakomur mislečih in iskrenih že jasno, kako neumisljeno prav ima v svojih pogledih in razsodbah. Izvršilne moči pa seveda nima slejkoprej nikake. Predstavlja le kondenzat javnega mnenja ekološko osveščenih in razgledanih iskrenih na Slovenskem.

Raziskovalne skupnosti ter inštituti vidijo v okolju dobrine svojih financ tudi tam, kjer je vsak raziskovalni dinar povsem odveč. Da je notranjska Reka v Škocijanskih jamah slejkoprej gnojnica, pove vsak in vidi vsak otrok. Samo poskusiš jo, pa ni treba dragih raziskav o »stopnji njene onesnaženosti«.

Imamo še po upravni liniji Republiški komite za varstvo okolja, Svet za varstvo okolja pri Predsedstvu republiške konference SZDL, oddelek Gospodarske zbornice Slovenije. Tudi vse občine in celo številne krajevne skupnosti že premorejo svoje organe za varstvo okolja. Vsepričujoči Inštitut »Jožef Stefan« ima posebno skupino strokovnjakov »SEPO« za izdelavo strokovnih izvedenjskih mnenj o zahtevnejših varstvenih vprašanjih za rabo bank pri kreditiranju projektov. Fakultete univerze pa niso v prvi bojni liniji, o varstvu okolja govore — z redkimi izjemami, preveč akademsko ali celo nič.⁵ Medresorska komisija Republiškega komiteja za varstvo okolja ter Republiškega komiteja za vzgojo in izobraževanje naj vključi razmerja med človekovo družbo in njegovo Naravo v vse stopnje novega usmerjenega izobraževanja, v dobro varstvo dobrin splošnega pomena. Varstvo okolja mora postati osnovna sestavljalka socializma kot svetovnega procesa. Celotno družbeno življenje v Sloveniji naj se dopolni in prepoji z vse bolj nujno novo vrednoto varstva okolja, sicer bomo tudi v tem med nerazvitimi republikami kmalu na zadnjem mestu. SRS ima danes skupščinski dokument o varstvu okolja in na voljo vso osnovno zakonodajo o varstvu okolja ter do ravnanja z nevarnimi snovmi ter odpadki, njihov zbiranju in predelavi v drugotne surovine za proizvodnjo. Prirejamo koristna posvetovanja in razstave o naši ekološki problematiki, npr. »Odpadki — surovine«, »Tehnika za okolje«, »Čista energija«. V okviru Republiškega komiteja za energetiko se borimo za smotno produkcijo in uporabo vseh klasičnih vrst energije, vštveši jedrsko in hkrati s štednjami le-teh. Najcenejša in najčistejša energija je namreč — privarčevana energija! Dobro smo se razgledali po stanju onesnaženosti voda v Sloveniji, ki je toliko, kot da nas je v Sloveniji štirikrat več, kot nas je. Dogovarjamo se s sosedi, naj nam voda ne pošiljajo čez mejo onesnaženih čez vse dopustne meje, npr. z Avstriji o njihovih industrijski kloaki Muri ter z Italijani o Jadranu. Premoremo tudi težko in z odpori rojevano Zvezo skupnosti za varstvo zraka. Ljubljana pa si je 1. 1979 prvič organizirala celo Ljubljanske ekološke dneve.

Organizacij in zakonov za varstvo okolja tedaj na pretek! Po naši stari praksi države »Bi-Bi« namesto »Je-Je« pa tudi za naše okolje velja še en jugo-rek: »Mnogo babica, kilavo dete...« Kajti ko gre za res konkretne rešitve, ostajamo — razen redkih častnih izjem — pri besedah, zakoni pa so lepa, a mrtva črka, slepilo, da smo vse potrebno že opravili. Naša dosedanja gledanja na Naravo in njeno varstvo so glede konkretnega tehnološkega in prostorskega razvoja žal še vedno precej taka, kot smo jih dobili v začetnem absolutizmu stalinističnega obdobja, kljub nekaterim njegovim sicer nasilnim, a koristnim rešitvam.

V prvih povojnih časih smo naravno iskali take načine in proizvodjalne odnose, ki so nam prinesli bridko potrebne hitre in čim lažje rešitve. Ker pri tem nismo utegnili prida misliti niti na jutrišnji dan, kaj šele na bodoče rodove, smo samemu sebi marsikod prizadejali ogromno škodo. Pomislimo npr. samo na Trboveljske elektrarne in Celjsko umazano industrijo! Kaj škode na gozdovih in ljudskem zdravju so povzročile in jo še povzročajo.

Prvo smo »ozdravili« tako, da njene strupene pline razpršujemo na široko do »neškodljivih« koncentracij, z drugo pa še danes tičimo v slepem kotu. Toda koncentracija SO₂ in drugih blagodatí v celjskem zraku tudi po desetkrat preseže celo najvišjo kratkodobno dopustno mejo, ustreznega po zakonu določenega alarma pač ne sprožimo — da ne bi razburjali javnosti, saj bo minilo, kot je prišlo...!

Čuvati moramo rodno zemljo kot punčico svojega očesa, ne pa da je vsem zakonom v brk gubimo po 1500 ha vsako leto. Nagnati gradnje in graditelje na nekoristni svet, ki ga naša gorata pokrajina nudi na pretek, a tako da nam odpadki in greznice ne segajo v dragocene vode, talne kot površinske. Hrana je človeku alfa in omega, začetek in

konec, brez nje človek ne more, golo rit pa lahko kaže. Brez nje bomo nekoč grizli jeklo, steklo in beton naših razčlovečenih sodobnih termitnjakov po nekoč v krvavem potu naših prednikov pridobljeni rodni zemlji. In tisti, ki hrano pridobiva iz zemlje, ne pa iz špekulantskega trgovanja z njo, mora že dobiti svoje pravo mesto v družbi kmetov, delavcev, uradnikov in strokovnjakov (SSSR). Res velika je nedavna iznajdba, da živino lahko krmimo ne le s koruzo, pšenico, ribjo moko in z drugimi močnimi krmili, ampak tudi kar s travo, senom in otavol in da s takega mleka lahko smetano posnameš kar trikrat, preden ostane »kakovostno« kot je mestno industrijsko!

Prav posebno paznjo pa moramo posvečati naši največji in povrh samoobnovljivi dragocenosti, slovenskim gozdovom, gorskim kot ravninskim.⁶ Gozdarji, ti gozdni zdravniki, k temu teže venomer in od nekajda, a kaj morejo, če jim posek odrejajo »višje oblasti« sedaj (1980, op. ur.) 4 milijone kubikov na leto namesto biološko največ dopustnih treh milijonov? In če brez njihove vednosti ter pristanka lesarji v smislu vsesplošnega »napredka« čez noč ustanavljajo nove in nove lesne industrije, ko terjajo od gozdov še in še, več in več?⁷

Živimo močno po svetopisemskem pravilu: »Naj levica ne ve kaj dela desnica«.

Vloga rastlinja na sploh, gozda pa še prav posebej, je na Zemlji osnovna. Torej tudi v Sloveniji, ki ima izredno srečo, da so ji modri predniki gozd obvarovali na polovici njene površine, gorate predvsem. Gozd je od nekajda predstavljal najzanesljivejšo kmetovo hranilnico. Dajal mu je najdragocenejše obresti; les za žibel in rakev, hišo in mizo, plug in peč in voz in kozolec in senik. Skrbel je za zdravo in stalno pitno vodo. Varoval mu je polja pred poplavami in vetrovi in odnašanjem zemlje. Dajal mu je svež, hladen, sočen zrak zanj in za njegove prehrabno rastlinje. Skrbel je za drobni ptičji svet, ta najboljši in najcenejši »insekticid«. Skrival, hranil in čuval mu je divjad, ki je od nje človek živel 99 % svoje dobe na Zemlji. Le-ta potrebuje samo troje: hrano, kritje in mir. Miru in kritju in hrane pa je v »modernih« monokulturnih gozdovih manj in manj.

Na srečo že prodira spoznanje, da je pravi, zdrav gozd le mešani gozd, listavski »plevel« je vreden prav toliko in več kot dragoceni (beri devizni) iglavci. Gozd čisti zrak in blaži vetrove. Najvažnejša njegova vloga pa je, da zna iz odpadnega ogljikovega dvokisa naših kurišč in motorjev v zraku, iz vode pri koreninah in iz energije v sončni svetlobi z za zdaj še nedoumljivo fotosintezo preko listnega zelenila — klorofila izdelovati dragoceno živo maso — les, ta od nekajda najplemenitejši človekov gradbeni material. Hkrati pa sprošča kisik, ki brez njega vse življenje hitro zamre, saj vsa živa bitja dihaajo. Vse rastlinje, največ pa gozd, nam dobavljajo kar tretjino kisika v ozračju, ostali dve tretjini pa nevidni živi plankton v vrhnji plasti morij.

»Zelo čvrsti družbeni dogovori morajo regulirati potrebno ravnotežje med izkoristkom lesne mase in biološke obnove gozdnih površin,« pravi Miloš Polič. K temu bi dodali, da se nihče, tudi politično najmočnejši, ne sme več od zgoraj vtikati v smotrno gospodarjenje s to našo najdragocenejšo, a tudi najobčutljivejšo dobrino, kar jih premore slovenska zemlja in njene gore.⁸

Gore same so Sloveniji enako važne. Ne samo, da so nam pri roki, z vseh strani obdajajoča zdravilišča za preobremenjene naše duše in telesa v tem »modernem« tempu življenja. Gore so vse kaj več. Uravnavajo nam vetrove, prestrezajo rušilne viharje, odnašajo nevihte v svoje višave, jamčijo nam podnebje kot smo ga vajeni in potrebni v našem življenjskem prostoru. Njihovi gozdovi so jim tu v vsjo pomoč, kot smo že povedali. Dajale pa so skozi tisočletja še vse več. Poleg raznih rudnin in kamenin so poleti hranile ratarju skozi tisočletja njegovo živino in drobnico. Čudovito izbrane stare planine povsod v visokih gorah še pričajo o nekdanjem življenju. Ni bilo lahko, bilo pa je zdravo in nadvse koristno: najkakovostnejše meso in mlečni izdelki so prihajali prav s planin. Drugod v alpskem prostoru zato z uspehom vzdržujejo planšarstvo — posodobljeno seveda, kar je le mogoče. Mi pa smo ga po osvoboditvi v svoji zagledanosti v industrializacijo pustili klavno propasti. Z žulji in v znoju izkrčeni ponos naših prednikov propada drug za drugim. Še malo in propadla bo zadnja planina v Bohinju, nad Sočo, v Savinjskih in Karavankah. Planine, dragocene pašnike pa zarašča napadalna smreka in grmičevje. In prav isto se dogaja v nižjih legah, kjer nam pred nosom propadajo velikanske količine najslastnejšega sena.

Naše gore so tudi glavni dobavitelj zdrave, čiste vode, te osnovne sestavine vsakršnega višjega življenja, pa tudi najrazličnejših tehnoloških procesov v proizvodnji naših dobrin, potrebnih kot nepotrebnih. Količine vode pa niso kar neomejene, kajti na Zemlji so v stalnem krožnem teku med morjem in kopnim preko ozračja s pomočjo Sončeve energije, pa je uničevati ne smemo. Zato je vsakršna nečista proizvodnja, ki se konča v vodah, človekov udarec v obraz samemu sebi.

Naša Sava je npr. od Jesenic naprej do izliva v Donavo samo še industrijski odvodni kanal, z enakimi pritoki (npr. Ljubljanico, Kamniško Bistrico, Savinjo, Krko) neuporaben za industrijo, rekreacijo, kaj šele za pitje. Sočo pa v Gornji soški dolini ljudje še mirno in brez škode pijejo. Doklej še? Prav vse moramo storiti, da nam bo ta najlepša

Stan na planini Konjščica

Foto Dokumentacija PV

reka Evrope, njen naravni spomenik, taka ostala še vnaprej. Ničesar nečistega ne smemo postaviti obnjo, tudi nikakih hidrocentral ne, saj bi bile energetske bore malo vredne. Ne pozabimo tudi, da teče v naši največji prav grozljivi tektonski prelomnici, povrh po našem potresno najnevarnejšem svetu. Bližnji Longarone ob Plavi in Furlanija ob Tilmentu ter Beli so nam menda dovolj zgovoren opomin, čeprav so nekateri neodgovorni, dobro plačani strokovnjaki tudi drugačnega mnenja.

Pobočja naših gora s svojimi vodotoki ponudijo še drugo možnost. Nič koliko jih je, ki bi dajali lepe količine stalne in čiste dragocene električne energije, lepo skrite in enakomerno porazdeljene za krajevne potrebe in za primer nujnosti v kaki novi vojni bogosvaruj. Kako prav so prišli tisti kmečki mlinci in žage v osvobodilni vojni. A tudi te smo v svojem grandomanskem besnilu mirno zapisali propasti. Pamet pa taka!

Voda z gora je vir naše dolinske vode, rečne kot podtalnice. Tudi za te se brigamo le mačehovsko. Podtalnice nam vse bolj upadajo in v vse večji nevarnosti so glede zastrupljanja z odpadki, odplakami, izlitimi maščobami (nafta, olje) in spuščeniimistrupi. Venomer ponavljajoče se umiranje ribjega sveta kar povsod po dolinah je obtožujoče merilo za naš brezbrizni, kratkovidni odnos do dragocenega vira vsakršnega življenja. Voda je naravna dobrina posebnega družbenega pomena, pa nima prav nihče pravice uničevati jo, ne iz malomarnosti, najmanj pa zaradi svojega dobička na račun koristi in življenjskih potreb sočloveka. Vsaj v socializmu bi že morali razumeti, da lastniška beseda »socius« pomeni soseda, sodruga, sočloveka, ne pa nekako togo ekonomsko teorijo ter ideologijo.

Najdragocenejši vir vsakršne energije sevanja s Sonca, vsepovsod obilno pričujoč, čist in zastonski, pa Slovenci kljub nekaterim poskusom slej ko prej puščamo v nemar. Pa bi si še ob današnji preprosti tehnologiji sončnih kolektorjev, toplih gred in cenenih toplotnih akumulatorjev (voda, kamenje, beton, izolacijski omet) lahko vsaj pri novogradnjah prihranili polovico dragocene toplote za ogrevanje.

Tako bogati in zdravi smo, da si mirno lahko privoščimo spanje pravičnega. V takem klavnem, brezpametnem položaju smo tedaj Slovenci v letu 1980 z našim okoljem, z našo ekologijo, to znanosijo o našem domovanju. Nič ne pomaga, pa naj si še tako zastiramo oči, zapiramo usta in tiščimo ušesa: krivi smo, krivi samemu sebi, vsi, od nas, spodnjih, pa vse do najvišjih, odgovornih. Čas je, da se ovemo, spametujemo, prenehamo po nojevsko tiščati glavo v pesek, kajti to nam ne more pomagati, da ne bi zabredli, se pogrezali vse globlje in globlje. In nam tudi ni treba. Pamet, iskrenost, odkritost, skupno s tehniko, ki lahko vse uniči a tudi vse ozdravi, lahko vse popravijo, pozdravijo. Zdravljenje bo dolgo in tudi drago, to pa vse bolj čim dlje bomo še odlašali. Drugod v svetu, kjer ekološka pamet še zmaguje, s tem že pričenjajo na vsej široki fronti ekološke vojne. Pomislimo samo, kako so Agleži ozdravili svoj London in Temzo.

Ali kako Francozi že vračajo ljudi iz prenapoljenih mest ter brezposelnosti nazaj na rodno zemljo. Ali kako se tam cela podeželska naselja odločajo proizvajati samo čista hraniva, brez vsakršnih »-cidov« profitarske kemične industrije, poslužujoč se naravnih sredstev (npr. fazanov proti koloradarju). Z našim ozkim slovenskim prostorom moramo pričeti gospodariti najskrbneje, premišljeno z vseh strani. Končati moramo s »politiko« krajevnih političnih mogočnikov, da se gradi tisto in tam, kar ni kakor določajo oni sami, ti »botri lokalnih faktorjev« (Miloš Polič).

Vsak sektor razvoja moramo planirati v organski povezavi z vsemi sosednjimi, ob najvestnejšem upoštevanju možnih danosti Narave in ekologije, vsega splošnega življenja torej. Predvsem pa moramo gospodarstvo in trgovino — to legalizirano krajo (Marx) — vrniti v resnični, socialni socializem. Tržno gospodarstvo, kolektivno podjetništvo brez ozirov na levo in desno in brez odgovornosti odgovornih vsem zakonom in celo Ustavi v brk, to je tisto kapitalistično početje v socializmu, ki nas je pripeljalo v današnjo slepo ulico varstva Narave. Zanj ni nikahkih opravičil več. Tudi ne bi bil protiuštaven, proti samoupravljalški. Po Ustavi je namreč kriminal, ki bi — zopet ta naš večni »bi-bi« — moral biti ustrezno prerezan in kaznovan. Ustavo pa smo si postavili samoupravljalci sami. Kaj je to, npr. da en kolektiv svoj skupni Naravi ukraden primarni proizvod prodaja čez meje za devize, ko drugemu zavoljo pomanjkanja reprovromateriala daje proizvodnja desetkrat več vrednejših končnih izdelkov, če domače robe ne kupuje čez meje nazaj za še dražje devize ob štirikratnem profitu tatarskih uvoznikov ter izvoznikov? To je kolektivni kapitalizem, ne pa socializem.

Združiti moramo vse številne našete naše ustrezne varstvene institucije pod eno skupno streho in ji, ker gre za ustavne določbe, dati moč Ustavnega sodišča, da bo k vsem očitnim in prikritim obstoječim kot nameranim zlorabam okolja lahko reklo svoj dokončni NE! In da bo izvršene grahe tudi lahko kaznovalo brez ozirov na levo in desno vsem »botrom« navkljub. Le v slogi je moč!

Vsakršen škodljiv poseg v našo naravno domovanje mora biti kazniv, tudi takšno načrtovanje neodgovornih projektantov. Tak vladni ekološki supersekretariat kot merilo vsega v Naravi je avtor terjal že pred desetimi leti, hkrati s Skupnostjo za varstvo okolja kot zrcalo vsemu našemu početju. Seveda ga ni nihče poslušal.

OPOMBE K ČLANKU:

¹ Prof. dr. France Avčič je uredniku Planinskega vestnika odstopil rokopis, ki v originalu nosi naslov: France Avčič ob desetletnici svoje knjige »Človek proti naravi, varstvo okolja v Sloveniji leta 1980, s posebnim ozirom na naše gore in gozdove«, z naročilom, naj ga, takega kot je ali skrajšanega in predelane, uporabi ob primernih priložnostih. To razmišljanje predstavlja sicer gradivo za knjigo Slovenske gore (CZ 1982), v kateri naj bi sodeloval kot avtor teme »Varstvo narave v slovenskih gorah«. S tem dejanjem je očitno od te naloge odstopil. Tako zdaj pričubujemo njegov članek v skoraj celotnem obsegu, ko smo krajsali (zgojil zavoljo dolžine!) le nekaj nebitvenih odstavkov in manj pomembnih opomb. Sestavek je verjetno zadnji Avčičov spis, v katerem obravnava varstvo naravnega okolja.

² Tisti, ki imajo v rokah vse niti in vajeti, morajo krmilo naše barke končno potegniti v smer VARSTVO OKOLJA brezpogojno, brezobzirno če treba. Nič ne pomaga, Varstvo okolja in napredek življenjskih pogojev se ne izključujeta.

³ Pa bo potrebna in sicer kmalu, tako kot je bil nujen sedanji ukrep za omejitev podivjane motorizacije in za ukrotitev stihijsko ponorele rasti vseh cen, tudi življenjsko najosnovnejših.

⁴ Pod imenom Skupnost za varstvo okolja (SVOS).

⁵ Isto velja za Akademijo SAZU, ki bi morala biti merilo vsega slovenskega dogajanja, pa je o našem okolju najdlje — molčala.

⁶ Poleg grobih, akutnih nevarnosti za gozd (izkoriščevalski posegi, požari ipd.) preži na gozd še dvoje: Prvo so kronične okvare zaradi dolgotrajnih, čeprav nizkovsebnostnih strupenih plinov v ozračju (npr. drevoje ob avtocestah). Posledica so krajši poganjki, tanjše iglice, krmeljavo listje. Nevarnejše pa so latentne (prikrite) okvare. Oko jih ne opazi, kajti kažejo se v zmanjšani življenjskosti ter odpornosti drevia oz. gozda, ki je od vseh rastlinskih združb najbolj občutljivejša na svoja dihanja. Drevesne krome imajo velikansko prostornino, pa filtrirajo ogromne količine zraka, ki se giblje skozinje, segajo visoko, v plasti, kjer je zrak že močno onesnažen s plini — trdni delci so manjše zlo; drevesa živa dolgo, nabirajo pa srupe — vsaj zimzelena — leto in dan. Če povrh pada nanje še »kisel dež« iz izpušnih plinov daljnih, neznanih izvorov, se ti elementi (žveplo, flour in tudi težke kovine) nabirajo v tlu okrog korenin; drevo zadržuje in pije strupeno vodo. Le-to se često dogaja v Skandinaviji kamor prihaja kisli dež iz ruhrskih ter angleških industrijskih revirjev. K nam prihaja tako z Tržiča, Mešter, Padske nižine. In naš slavni trboveljski dimnik višine 360 m! deluje po principu: razprši po kolektivno.

Začuda se take visoke zgoščene emisije kar rade zopet zberejo v vetrovih in globokih gorskih dolinah, pa ni čuda, da postane voda v cisternah kislá, ponekod do neuporabnosti. Kjer je gozd podlegel kronično (npr. svinec iz Žerjava), podlega sedaj počasi, pomalem. Proti tej bolezní pa gozdarjem ni na voljo nikakršnih sredstev — razen — spodrezati onesnaževalcem korenine. A kdo to zmore, kdo še upa v sedanji gospodarski sistem po svetu, kjer ni govora o solidarnosti, povezanosti, znanstvenem vodenju, dobrem za vse in povsod, čeprav kdo ponekod utrpi žrivo na svojem samoljubju. Tužna nam majka vsem skup!

⁷ Posledice te bitke za las so ponekod žalostne. Osrečujejo gozdove novodobni visokozmogljivi »timberčki« (timber — jackson, lesni hlapec). Spravilo s to ameriško zverino je resda hitro in ceneno, a za njo ostajajo obupno razrita gozdna tla, težke rane v naši skaloviti, s prstjo revni zemlji, hkrati umetni hudourniki. Njim se pridružuje nova nevarnost, zopet iz brezobzirne sever-

njaške ameriške miselnosti, izvirajoča iz vse večje zadrege za kurivo: kurjava z lesom, celo pogon termocentral z lesom! Goli dalmatinski otoki iz dobe benečanskih in drugih ropanj naših gozdov, naj nam bodo v nenehni opomin, da kod smemo z njihovim izkoriščanjem!

Semkaj spada tudi kurjava z lesom: kmet in svojčas tudi meščan, sta kurila samo kuhinjo in še kak bivaini oz. delovni prostor. Spali pa so zdravo v mrzlem in se umivali z utrjujočo mrzlo vodo. Danes pa bi hoteli imeti enakomerno toplo celo stanovanje, celo hišo in to tehnično slabo izolirano. Kolika potrata dragocenih gorlv, koliko bi jih lahko privarčevali. In kakoč bomo v to prisiljeni, hočeš, nočeš, moraš!

Včasih smo se pozimi tudi doma pošteno oblekli, danes pa bi vse hotelo skakati tudi v stanovanju vse leto naokrog napol golo, kot poleli, ženski svet še prav posebej.

* Mednarodno varstvo gora nadzoruje posebna komisija (Commission de Protection de la Montagne) pri Mednarodni uniji alpskih združenj (UIAA) v Zenevi. Njeno delo povzema v Sloveniji Planinska zveza in uprava Triglavskega narodnega parka, ki pa je daleč premajhen, saj ne doseže Gornjega Posočja.

Mednarodna komisija ugotavlja, da je gorska narava najbolj ogrožena v deželah, kjer turizem predstavlja bistveni del narodnega dohodka. Poziva vse planinske organizacije, naj o nujnosti varstva gorskega sveta prepričujejo in pridobivajo politične kot gospodarske osebnosti, naj organizirajo lovrstno vzgojo po šolah tako, da je vsak planinec, alpinist in turist hkrati varstvenik narave, še posebej pa v gorah in tako sodelavec ekoloških organizacij. Le-te morajo namreč imeti čim več odločnih pripadnikov, kajti mnogo miši je mačja smrt.

PLANINSTVO V TNP

JANEZ BIZJAK

Planinstvo je najbolj množična dejavnost v parku. V visokogorju celo edina dejavnost. Zavedni slovenski gorniki so bili poleg prirodoslovcev tisti, ki so Triglavski narodni park povijali v zibel že od samega začetka l. 1908, soustvarjali so ga, mu oblikovali podobo in značaj ter se zanj borili vse do njegove zrele oblike, uzakonjene l. 1981. Nobene bojazni ni zato, da bodo slovenski gorniki v TNP prikrajšani ali oškodovani in da so dobili s proglasitvijo zakona o TNP v visokogorju Julijskih Alp neljubega in vsiljivega sopotnika, ki jim bo na vsakem koraku gledal pod prste.

Program PZS je sestavni del Skupnega programa razvoja TNP. Planinska etika, tista prava in večkrt pozabljena, je tudi etika obnašanja v TNP. Ničesar novega torej za prave gornike! V parku so prepovedane ali vsaj nezaželene le tiste stvari, ki jih pravi gorniki že prej niso počeli. Novosti in omejitve so prizadele tiste, ki se v gorah ne znajo pravilno oziroma primerno obnašati. Takšnih obiskovalcev pa je vsako leto več. Vnašanje dolinskih razvad je ena od stranpoti množičnega planinstva. Prepovedi in uredbe so namenjene posameznikom, ki se sami ne zmorejo disciplinirati, zato jim je treba na drug način razložiti, kje so meje kulturnega obnašanja.

Nekateri si narobe predstavljajo in so prepričani, da se je s proglasitvijo TNP v Julijcih čas ustavil. Da so s proglasitvijo konzervirali stanje, kakršno je pač bilo in da se odslej nič ne sme spremeniti. Vendar temu ni tako. V TNP je vpeljana tako imenovano aktivno varstvo za razliko od pasivnega varstva, ki pomeni konzervacijo obstoječega stanja. Aktivno varstvo npr. dopušča, omogoča, podpira in vzpodbuja razvoj kmetijstva (z vsemi panogami in podpanogami). Če je v nekaterih parkih po svetu prepovedana paša živine in če so včasih po nepotrebnem preganjali živino tudi iz prejšnjega Triglavskega parka na območju Doline Triglavskih jezer, je z novim zakonom drugače: eden od osnovnih namenov novega narodnega parka je ponovna oživitve kmetijstva in pašništva v Julijskih Alpah! Razumljivo je, da lepe in načelne besede ne bodo ničesar spremenile ali izboljšale, če ne bo zraven človeške pobude, volje in hotenja, predvsem pa naše skupne potrebe, da bi ponovno oživili obdelano krajino v TNP. Da bo pojem »kulturne krajine« vreden svojega imena, ne pa, da si bomo pod tem pojmom predstavljali le zapuščene in s koprivami obrasle njive, propadle travnike in z nizkim drevjem zaraščene senožeti in pašnike.

Nekatera pravila obnašanja so veljala v naših gorah že pred ustanovitvijo TNP in bi veljala, četudi parka ne bi bilo.

Obisk gora v TNP ni z ničemer omejen. Markirane planinske poti niso nikjer zaprte z rampami, kot so nekateri zlobno trdili. Rame so postavljene le na tistih gozdnih cestah, ki so prepovedane za javni promet; za pešhojo ni nikjer prepovedi.

Za vstop v TNP ne bo treba plačevati nobene takse, čoprav je bilo o njej veliko govoric, ko so sprejemali zakon.

Adaptacije planinskih postojank in gradnje novih postojank so mogoče le v okviru programa PZS (gospodarska komisija), ta program je sestavni del planskih aktov TNP. Stihijsko in divje šotorjenje ali taborjenje kjerkoli je prepovedano povsod po kulturnem svetu; toliko bolj je taka prepoved utemeljena za TNP. Za te namene so urejeni in organizirani kampingi, ne pa vse tiste travniške površine, ki niso dovolj visoko ograjene. Planinski vzgojni tabori (mladinski, vodniški, alpinistični) so izjema v tej splošni pre-

Fosilna školjka pod Škratico
Foto P. Skoberne

povedi, zato so v programu TNP posebej obdelani (glej poglavje o planinskih taborih). Pikniki ob svinjskih kotelih na žaru, pijančevanje ob žerjavici v najlepših delih alpskih dolin in vsa odtujenost tako imenovane »čevapčič rekreacije« so gornikom tuji pojavi, zato na tem mestu izpuščamo utemeljenost prepovedi o kurjenju z žerjavico.

Trganje rož je star problem. Vsaj TNP naj bi bil tisti del naših gora, kjer se navadimo, da je planinsko cvetje (velja za vse rože, ne le za zaščiteno) naravna dragocenost, namenjena za občudovanje in ne za trganje. Planinska mladina je na raznih tečajih dobila pravilno vzgojo glede varstva planinskega cvetja, žal pa premalokrat najde dobre zglede pri starejših, ki s tem v zvezi redkokdaj dokažejo primerno kulturo.

TNP prinaša novost glede trganja zdravilnih zelišč. Kadar bomo nabirali zelišča za lastno zdravje in za svoje hišne potrebe, ne bo nihče ugovarjal. Naravovarstveni nadzorniki pa bodo v TNP preganjali vse tiste nabiralce, ki bodo zdravilna zelišča množično trgali za potrebe industrijske predelave. Za takšnimi nabiralci so včasih ostajala dobesedna opustošenja; spomnimo se samo nabiranja in odkupa planinskega pelina! Tedaj so, nekaj let nazaj, pelin na nekaterih gorskih pobočjih povsem iztrebili. Več reda, poenotenja in estetskega izboljšanja je predvideno na področju planinskih oznak in informativnih tabel. V okviru PZS je določeno in dogovorjeno, kakšna je planinska markacija, kakšna je smerna tabla in kako so označene postojanke. Glede tega ni v TNP nobenih sprememb. Pač pa bo potrebno odstraniti vso kičasto navlako in razne »iznajdljive prijeme«, ki so dandanes še vidni in naj bi ponujali različne planinske informacije. Npr. velike, obtolčene in zarjavele kovinske table, ki ob cestah opozarjajo na planinske postojanke, le-te pa so na tablah narisane neokusno in brez vsake likovne vzgoje; od številnih planincem namenjenih oznak ob Bohinjskem jezeru nista niti dve enaki; v dolini Trente je podobno in na drugi strani Vršiča tudi. V nekaterih planinskih kočah še vedno prodajajo pozdravne karte s skrajno kičastimi in neplaninskimi motivi, najdejo se celo planinci, ki take karte kupijo jih žigosajo in pošiljajo po pošti.

Glavni problem vedno številnejšega obiska gora so smeti in odpadki. Ogljedalo vsake hiše in vsake pokrajine je čistoča. Vse ostalo je drugotnega pomena. Tudi pri TNP se vse bistveno začne in konča z onesnaženjem krajine (grde počitniške hiše in črne gradnje so najvišja stopnja onesnaženja kulturne krajine). Kaj pomagajo izjemne naravne znamenitosti, ko pa je pogled nanje obremenjen s kupi smeti in so gorska pota markirana z neuničljivimi odpadki! Nikoli ne bo dovolj opozoril in določil, da so vsi obiskovalci gora dolžni svoje smeti odnašati s seboj v dolino. Na vseh vzgojnih tečajih učijo ta pravila. Nič drugega ni potrebno v TNP, kot upoštevati osnovna pravila obnašanja v gorah. V vsakem nahrbtniku mora biti plastična vrečka za odpadke. Če

so gorniki sposobni prinesli navzgor polne konzerve, bodo zmogli tudi prazne prinesiti domov(!), kjer naj jih vržejo v smetnjak. Isto drži za vso drugo embalažo. Kdor vidi ob poti odmetane odpadke, naj ne priloži še svojih zraven, pač pa naj skuša, vsaj tuintam, tudi tuje smeti spraviti v svojo vrečko. Ne zanašajmo se, da bo za nami kdo pospravjal! Ekološka vzgoja se začne pri vsakem posamezniku posebej. Vsak naj se najprej vpraša, kaj je sam storil za čistejšo okolje! Ne skrivajmo odpadkov pod kamne, pod rušo ali pod grmovje. Tako so učili včasih. In učili so narobe!

Smisel pravičnega obnašanja v parku je, da obiskovalci (planinci in turisti) začutijo, da so v prostoru, ki je vreden več, ki več pomeni in se je zato potrebno v njem drugače obnašati, kot smo navajeni in razvajeni drugje. Nič drugega. Park ne bo nikoli zaživel v pravi podobi, če obiskovalci ne bodo sami dojeli, da so naravne vrednote naše skupno bogastvo, skupna lastnina, ki smo jo dolžni čuvati; ne zaradi predpisov in kazni, ampak zaradi lastnega prepričanja in potrebe. Vsak obiskovalec mora s svojim kulturnim obnašanjem prispevati svoj delež k pravi podobi zaščitene narave. Vrednote TNP niso same sebi namen, ampak so namenjene ljudem. In samo od ljudi je odvisno, kako dolgo in v kolikšni meri bo TNP vreden imena narodni park. Bolj kot kjerkoli drugje velja v TNP pravilo: občuduj in uživaj v naravi in ne stori ničesar, kar bi oviralo druge, da jo občudujejo in v njej uživajo! Veliko širine je potrebno za takšno mišljenje in obnašanje. Širina in strpnost pa pomenita kulturo. Najbolj otipljivo in vsem razumljivo razkazujejo obiskovalci skupno kulturno raven z odnosom do smeti in odpadkov, ki jih puščajo ali odnašajo iz TNP. Vsakomur se zdi samoumevno, da doma ne meče po tleh praznih ribjih konzerv, izpraznjene embalaže za sadne sokove ali pločevinke z mesnimi ostanki. Tudi ne pride nikomur na misel, da bi iz cvetličnih korit, ki mu krasijo stanovanje, trgjal najlepše cvetove in jih pustil oveneti. Ni pa vsem samoumevno, da je narodni park tisti del naše skupne hiše, ko smo se dogovorili, da se bomo zavestno odpovedali marsičemu samo zato, da bo kulturno doživljanje pokrajine bogatejše in popolnejše.

Nekaj značilnih prepovedi, citiranih iz zakona:

Povsod v TNP (robno in notranje območje) je prepovedano:

- odmetavati ali odlagati odpadke zunaj za to določenih in ustrezno urejenih mest;
- sežigati na prostem odpadke in druge materiale, razen lesenih in rastlinskih odpadkov;
- obiskovalcem parka šotoriti, parkirati vozila in prikolice za bivanje zunaj za to določenih mest;
- obiskovalcem parka kuriti ogenj in pripravljati žerjavico zunaj za to določenih in urejenih prostorov;
- graditi individualne počitniške hiše ali počitniška stanovanja;
- izpuščati onesnažene vode (odpadke);
- loviti divjega petelina, planinskega orla, polha, svizca;
- pogozdovati kmetijska zemljišča, razen če to terjajo protierozijski ukrepi.

Posebej pa je v notranjem območju prepovedano (med drugimi prepovedmi):

- graditi nove stanovanjske hiše za stalno ali občasno prebivanje prebivalcev, katerih dejavnost ni vezana na dejavnosti v parku;
- graditi smučarske proge in smučarske žičniške naprave;
- uporabljati gozdne ceste za javni promet, razen tedaj, ko je to dovoljeno.

PLANINSKI TABORI, ŠOTORIŠČA IN TABORNIŠKI PROSTORI

V skupnem programu razvoja TNP so določena stalna mesta, predvidena za organiziranje planinskih (vzgojnih, mladinskih, vodniških, alpinističnih) in skavtskih (za zamejsko slovensko mladino) taborov ter za ureditev stalnih šotorišč taborniške organizacije. V ta namen so bila izbrana naslednja mesta: Krma, Vrata, Krnica, Tamar, Vršič (v kotu med Tičarjevimi in PTT domom), Zadnjica, Zadnja Trenta, Bavšica, Koritnica, Planina na Projih (pod izviro Tolminke) in trije prostori ob Bohinjskem jezeru za šotorišča taborniške organizacije.

Vsak organizator mora tabor oziroma šotorišče prijaviti upravi TNP. Kolikor bo tabor postavljen blizu planinske postojanke, se mora o tem pravočasno dogovoriti še s planinskim društvom, ki upravlja s tisto postojanko. V prijavi mora biti navedeno število udeležencev, čas taborjenja, število šotorov, sanitarna ureditev in način spravila smeti. Posebej mora biti napisana odgovorna oseba, s katero bo uprava TNP urejala morebitne nepravilnosti. Kurjenje ognja in kresov je po zakonu o TNP prepovedano, vendar je v okviru skupnega programa naknadno dogovorjeno in usklajeno, da je kurjenje kresov izjemoma možno le znotraj organiziranih taborov, omenjenih v prvem odstavku. Glede

drv, potrebnih za kurjenje kresov, se mora vodstvo tabora dogovoriti s pristojnim gozdnim gospodarstvom (oziroma z njegovo enoto).

Po končanem taboru so udeleženci dolžni, da taborniški prostor in njegovo okolico pospravijo in uredijo.

Nadzorniki parka bodo na vseh tabornih mestih preverili zahtevano urejenost tabora in stanje po zaključku.

SEZNAM NADZORNIKOV TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA

NADZORNIKI PO SLUŽBENI DOLŽNOSTI

Zap. št.	Ime in priimek	Leto rojstva	Stanovanje
1.	Bradaškja Ciril	1921	Soča 32
2.	Debevec Jože	1924	Tičarjeva 15, Kranjska gora
3.	Flajs Jelko	1949	Bovec, Brdo 69
4.	Kavran Mladen	1952	Tičarjeva 15, Kranjska gora
5.	Kočan Jure	1950	Krnica 2 b, Zgornje Gorje
6.	Komac Ludvik	1947	Soča 72
7.	Kravanja Albert	1949	Soča 56
8.	Kuhar Anton	1939	Alojza Rabiča 27, Mojstrana
9.	Rabič Janko	1949	Stara Fužina 38
10.	Štros Franc	1933	Stara Fužina 38
11.	Štular Anton	1936	Krnica 2 b, Zgornje Gorje
12.	Švab Andrej	1940	Zg. Radovna 22
13.	Tišlar Florjan	1937	Krnica 2 b, Zgornje Gorje
14.	Zadnikar Anton	1939	Stara Fužina 38
15.	Zakrajšek Jože	1959	Trenta 41
16.	Zima Stanko	1951	Gozd 6, Gozd Martuljek
17.	Zorč Ivan	1942	Trenta 35
18.	Berginc Mladen	1950	Uprava TNP
19.	Bizjak Janez	1943	Uprava TNP
20.	Julijan Črv	1939	Uprava TNP
21.	Fabjan Ivan	1924	Uprava TNP

PROSTOVOLJNI NADZORNIKI

Zap. št.	Ime in priimek	Leto rojstva	Stanovanje
1.	Avčin Irena	1953	Lepi pot 25, Ljubljana
2.	Božič Ivan	1939	Rutarjeva 10, Tolmin
3.	Budkovič Lojze	1953	Mencingerjeva 16, Boh. Bistrica
4.	Čop Jaka	1911	Rodine 34, Žirovnica
5.	Čufer Peter	1946	Podbrdo 75 b
6.	Dakskobler Igor	1957	Podbrdo 58
7.	Donaval Anton	1937	Zgornje Gorje 87
8.	Hosner Darko	1950	Trenta 9
9.	Jekler Ivan	1941	Alpska 7, Bled
10.	Kalves Miran	1944	Gradišče 8, Ljubljana
11.	Kavčič Evgen	1944	Čiginj 59, Tolmin
12.	Kemperle Cveto	1950	Bača 24, Bača pri Podbrdu
13.	Kozina Egon	1943	Finžgarjeva 4 a, Lesce
14.	Kravanja Miran	1946	Lepena 6, Soča
15.	Kutin Jože	1938	Drežnica 34, Kobarid
16.	Langus Danilo	1952	Kneža 93, Tolmin
17.	Ličof Franc	1920	Krnica 2 b, Zgornje Gorje

18. Ogris Kristl	1928	Podhom 64 a, Zgornje Gorje
19. Podlogar Jože	1928	Aljaževa 1, Bled
20. Polanc Janez	1943	Gorjuše 41
21. Rakušček Jože	1937	Tresova 2 c, Kobarid
22. Rožič Jaka	1930	Mevkuh 11, Zgornje Gorje
23. Strgar Lovro	1931	Pod Rebrom 12, Bohinjska Bistrica
24. Veber Ivan	1937	Zoisova 24, Bohinjska Bistrica

S POSEBNIM STATUSOM:

25. Potočnik dr. Miha	predsednik sveta Triglavskega narodnega parka
26. Peterlin Stane	Zavod SRS za varstvo naravne in kult. dediščine
27. Banovec Tomaž	predsednik Planinske zveze Slovenije
28. Puc Matjaž	Zavod SRS za varstvo naravne in kult. dediščine
29. Skoberne Peter	Zavod SRS za varstvo naravne in kult. dediščine
30. Smerdu Rado	Zavod SRS za varstvo naravne in kult. dediščine
31. Svetličič Baldomir	Zavod SRS za varstvo naravne in kult. dediščine

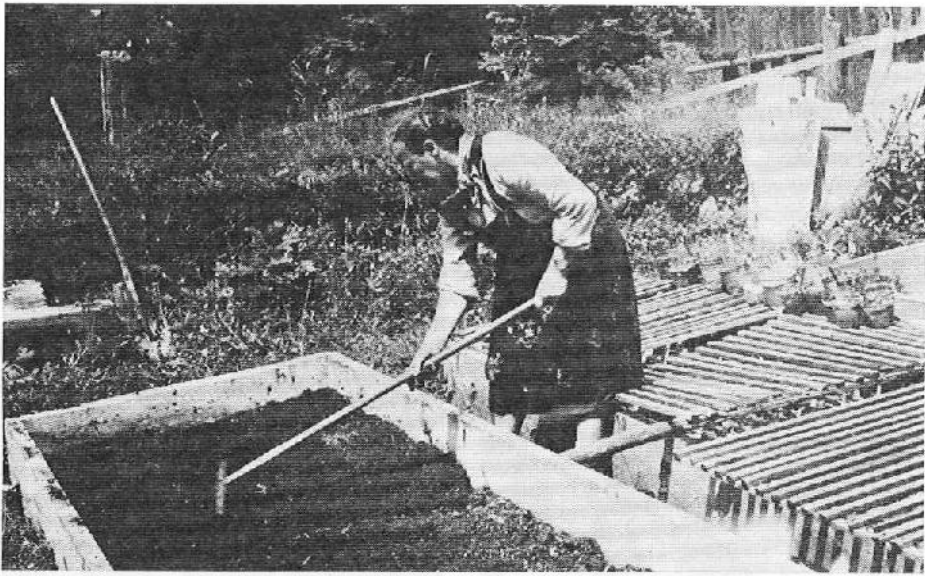
ALPINETUM JULIANA IN DRUGI ALPSKI BOTANIČNI VRTOVI V SLOVENIJI

NADA PRAPROTIK

Na izletih v gorah se nam pogledi velikokrat ustavljajo na pisanem mozaiku barv na tratah, meliščih in skalnih razpokah. Marsikdaj cvetlice ovenejo za klobukom, velikokrat so odvrženi šopki ob poteh nema obtožba. Včasih si zaželimo, da bi nekaj lepote za vedno odnesli s seboj v dolino. Tako ob ličnih, ograjenih hiščah nastajajo skalnjaki, alpski vrtnički v malem. Za koliko časa? Eno leto, morda nekaj več. Rastline, navajene na ostre zimske vetrove, na novih ob opoldanski sopari, na drobno prgišče prsti, v dolini propadejo. Za nastanek alpinuma ni dovolj, da rastlino izkopljemo in jo presadimo.

Za prvi alpski botanični vrt v Sloveniji velja alpinum, ki ga je na svojem posestvu na Brdu pri Kranju uredil v letih 1785—1790 Karl Zois, eden prvih raziskovalcev našega rastlinstva. Ne dolgo zatem, že leta 1810, je bila v Ljubljani ustanovljena prva naravoslovna znanstvena ustanova — Botanični vrt. Poleg drugih vrst je imela prostor tudi za visokogorske rastline.

Prvi pravi alpinum, postavljen v naravno okolje, pa je Juliana v Trenti. Nastajala je približno tedaj ko je bil na jugoslovanski strani meje že osnovan Triglavski narodni park. Leta 1926 jo je ustanovil Albert Bois de Chesne, gozdarski inženir iz Trsta. Z botaniko se je ukvarjal le ljubiteljsko. Dolino zgornje Soče je spoznal kot lovec in šele veliko kasneje je lahko uresničil svojo davno, skrito željo. V Trenti, dolini pod Triglavom, Razorjem, Prisojnikom, Jalovcem in Bavškim Grintavcem, je kupil košček zemlje na Tožbarjevini, na slikovitem pobočju Kukle. Zaradi vlage, sonca in sence, zatišne lege in razgibanega terena je izbrano zemljišče najbolj ustrezalo njegovim namenom. Vrt so ogradili, napeljali vodo iz zajetja pod slapom, ki pada čez steno Kukle, očistili zemljišče in posekali nekaj dreves. Jeseni leta 1926 so bila začetna dela končana. Naslednje leto so začeli prinašati rastline z gora in jih saditi v vrtu. V Juliani je največ rastlin iz Vzhodnih in Zahodnih Julijcev s predgorjem in predalpskega sveta, nekaj jih je tudi s Karavank in Kamniških Alp. Dve gredici sta namenjeni rastlinam iz Zahodnih Alp, Pirenejev, Apeninov, z Atlasa in Kavkaza. Med vojno in po njej je bil vrt nekaj časa bolj ali manj prepuščen sam sebi. Kmalu pa so ga začeli pod vodstvom tedanjega Referata za varstvo prirode pri Zavodu za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti v Ljubljani obnavljati. Po letu 1953 so za »alpinum« skrbeli krajevni organi, toda občutno se je poznalo pomanjkanje strokov-

Ančka Kavš, dolgoletna sodelavka v Juliani

Foto Tone Wraber

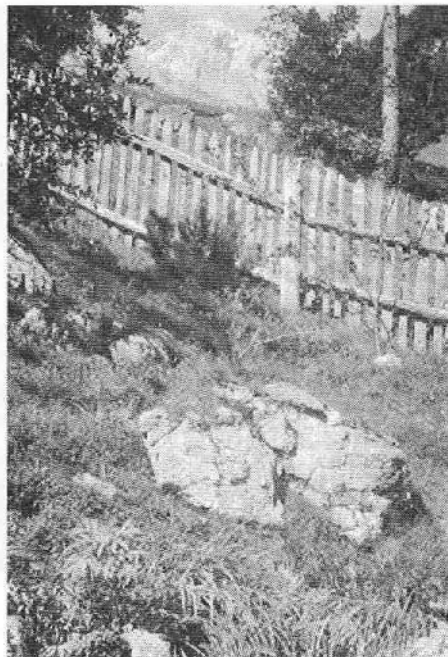
nega vodstva. Po letu 1962 pa je Juliana prešla pod upravo Prirodoslovnega muzeja Slovenije, ki skrbi zanjo še zdaj.

Že pred vojno si je Albert Bois de Chesne prizadeval, da bi rastlinam ustvaril vsaj podobno okolje, kot ga imajo visoko v gorah. Želel je, da bi bil sprehod po vrtu popotovanje iz doline na kak vršac. Rastlinski pasovi naj bi si sledili v pravilnem zaporedju — bukov gozd, smrekov gozd, pas ruševja, trate, skalne razpoke, melišča, snežne kotanjice. Vendar pa lega vrta, močan sredozemski vpliv, ki prihaja po Soči navzgor, in nizka nadmorska višina to onemogočata. Trudil se je, da bi bila posamezna gredica le izsek iz resničnega stanja v naravi. Prav tako kot Bois de Chesne, so se vsi, ki so kdajkoli skrbeli za vrt, srečevali z včasih skoraj nepremagljivimi težavami, ki si jih niso mogli vedno razložiti. Planike, bele zvezdice v skalah, v dolini kmalu izgubijo svojo barvo, postanejo poleggnjene, zelenkaste, če prej ne končajo v spominski knjigi nekulturnega obiskovalca. Triglavska roža, ki nas tik pod vrhovi spominja na rdeče kapljice Zlatorogove krvi, v vrtu skoraj ne cvete, osamljeni cvetovi pa so le bled odsev nasičenih barv. Rumena preproga Zoisovih vijolic, ki se je nekateri starejši obiskovalci še spominjajo, je izginila v nekaj letih. Na novo prinesene rastline s Stola pa nočejo zaživeti. Spomladanski svišč, ki nas v maju pozdravlja na travniku pred vhodom v vrt, za ograjo, nikakor noče cveteti. Hladnikovki, endemitu z roba Trnovskega gozda, ne ugaja na gredici, veselo pa uspeva ob potkah. Mnoge vrste, kot na primer triglavska neboglasnica in brezstebelna lepnica, pa propadejo že po nekaj tednih. Manj težav je z enoletnicami. Njihova semena vrtnarja skrbno zbereta in posadita v tako imenovanem »otročkem vrtcu« ob cerkvi sv. Marije. Tudi nekatere trajnice jima je že uspelo vzgojiti na ta način. Narava se včasih tudi malce poigra. Nastanejo križanci med sorodnimi vrstami, ki v naravnem okolju ne rastejo skupaj. Tako je nastal križanec med alpskim volčinom, ki je kljub imenu bolj toploljubna rastlina, in progastim volčinom, ki raste v Alpah.

Marsikatero težavo si lahko razlagamo s prenizko nadmorsko višino. Komaj si lahko predstavljamo, kako težko je presaditi skromne rastlinice, ki jim zadostuje le peščica prsti, na zatišno pobočje pod Kuklo. Marsikatera njihova »muha« nas čudi. Ena izmed težav, s katerimi se v Juliani srečujemo vsak dan znova, so nekateri obiskovalci oziroma njihove napačne predstave o alpskem botaničnem vrtu. Po njihovem mnenju naj bi bil vrt nekaj geometričnega, vsak listič naj bi se harmonično vklapljal v celoto, odcvetele, porjavele rastline pa naj bi po njihovem motile celoten vtis, od maja do oktobra pa bi neprekinjeno morale cveteti vsaj planike, murke, sleči, svišči in avrikli. Namen botaničnega vrta pa ni samo v tem, da nam prikaže posamezno rastlinske vrste, ampak predvsem izseke iz njihovega naravnega okolja, iz bogatega spleta vrst, ki tvorijo obcnem zaključeno in vedno spreminjajočo se celoto. V očeh marsikaterega obiskovalca

Avrikljeva skala
Foto Tone Wraber

Juliana leži na pobočju Kukle, nad njo se dviguje Prisank
Foto Tone Wraber

se cvetlice delijo samo na lepe, na manj lepe in na plevel, ne zavedajo pa se, da narava take delitve ne pozna. Vsaka še tako drobna in neopazna vrsta je le delček celote. Obiskovalci Juliane jo navadno obišejo med gorsko turo ali izletom, v naglici preletijo nekaj gredic, le redkokdaj se za trenutek ustavijo na »belvederu« in že hitijo naprej, novim doživetjem in novim žigom naproti. In kaj vidijo? Povsod je polno »plevela«, vrt je zanemarjen. Razočarani odidejo. Le kje je Kugyjev »čarobni vrt«? Kako se mu je moglo zdeti, da se spet sprehaja »po zelenih stezah upov svoje mladosti«? Prav tako kot naravo je tudi Juliano treba znati gledati, pa ne samo z očmi, ampak tudi s srcem. En sam obisk je premalo. Vrt se spreminja. V začetku maja ne moremo brez občudovanja mimo avrikljeve skale, ki je v zgodnem jutranjem soncu vsa zlata. V pozni jeseni pa so bledorumenne glavice Kugyjeve čudežne Scabiose trente znanilke prihajajoče zime. Pa ne samo rastline, tudi kulise vrta so veličastne: Lepo Špičje, Prisojnik, zamolklo šepetanje Soče in vetra v krošnjah dreves. Morda se nam bo res vsaj za hip zazdelo, da smo v pravljicnem Zlatorogovem svetu.

Kaj pa drugi alpinumi v Sloveniji? Ko listamo po starih Planinskih vestnikih, večkrat zasledimo med drobnimi vestni obvestila različnih planinskih društev, da bodo začeli urejati botanični vrt. Že pred drugo svetovno vojno so nameravali narediti alpinum ob Češki koči, na Begunjščici, na Velem polju in še kje. Ko pa so se pojavile prve težave, se je začetno navdušenje kmalu ohladilo. Ni bilo dovolj presaditi nekaj rastlin, delo v vrtu se s tem ne konča, ampak šele začne.

V sredini petdesetih let je začelo Turistično društvo Radovljica, s pomočjo članov Gorske straže Planinskega društva Radovljica, urejati botanični vrt v dolini Draga pod Begunjščico. Po nekaj letih je njihova vnema popustila in na ta poskus spominjata samo še zarjavela tabla in skoraj zaraščena steza.

Planinsko društvo PTT Ljubljana ureja alpinum ob svoji koči na Vršiču. Lahko bi rekli, da je to idealen prostor za tak namen. Razmere so odlične: od ustrezne nadmorske višine, razgibanosti terena do lahke dostopnosti. Vendar pa imajo prizadevni gorski stražarji velike težave z ovcmi, ki jim sproti popasejo marsikatero komaj presajeno rastlino, kar pa ovcam ne prija pa potrgajo obiskovalci.

Ideja o ureditvi alpinuma na Velem polju je že stara, saj sega v prva leta 20. stoletja. Tedaj ni bila uresničena. Komisija za varstvo narave in Gorsko stražo pri Planinski zvezi Slovenije se je odločila, da 200-letnico prvega pristopa na Triglav proslavi delavno in se obenem spomni tudi naravoslovca Baltasarja Hacqueta, ki je med prvimi raziskoval florolo triglavskega pogorja. Še pred letom 1778 se je poskušal povzpeti na sam

vrh Triglava. Kasneje mu je to tudi dvakrat uspelo. Hacquet ni bil samo razumski znanstvenik, naše gore je tudi vzljubil. Zapisal je:

»Čeprav sem že več kot enkrat splezal skoraj na vrh Triglava in prebrskal bližnjo okolico njegovo, si niti od daleč ne smem domišljati, da mi je prišla več kot tretjina tamkajšnjih redkih rastlin pred oči. O, kako često sem si zaželel ostati gori leto dni kot pastir, da bi imel priliko ob vsakem času prehoditi to s cvetjem bogato pokrajino, koliko bi pač še mogel odkriti redkih rastlin, ki mi tako nikdar ne bodo prišle pred oči.« Med svojimi pohodi v osrčje Triglava je našel in opisal več novih rastlinskih vrst; dve med njimi še danes nosita znanstveno ime po našem najvišjem vrhu: triglavski dimek in triglavski svišč. Kdo bi bil torej primernejši, da naš »vrtec« nosi njegovo ime? Alpinum leži nad Vodnikovo kočjo. Ni bilo treba mnogo spreminjati, veliko rastlin že samih uspeva tam, nekaj smo jih prinesli iz okolice: s Tosca, Vernarja, Triglava, Velske doline, z vrhov in pobočij, kjer jih je pred več kot 200 leti nabiral tudi B. Hacquet. Posamezne vrste označujejo tablice s slovenskim in latinskim imenom in znakom Gorske straže, skromna bronasta plošča pa obiskovalce spomni na Hacqueta. Bolj primerno ime za vrt bi bilo muzej v naravi, saj naj bi prikazal izsek najbolj značilnega rastlinstva s triglavskega pogorja. Namen in hkrati cilj dela prostovoljcev — gorskih stražarjev iz različnih planinskih društev — je ob otvoritvi vrta označil Marko Selan:

»Množice današnjih planincev, ki po Velem polju romajo na Triglav, naj ta alpinetum opozarja na neizčrpno bogastvo čudovite gorske flore, ki je prav tu še posebno bujna in pestra. Hkrati jih želimo na nevsiljiv način prositi, naj varujejo to bogastvo zase in za tiste, ki prihajajo za njimi.«

NOVI DOSEŽKI JAMARJEV V TRIGLAVSKEM NARODNEM PARKU

GREGA PINTAR

Skoraj po celotnem ozemlju Triglavskega narodnega parka so raztreseni številni kraški objekti, jame in brezna. V zadnjih letih smo priče številnim odkritjem, ki dajejo jamarjem vzpodbudo za nadaljna raziskovanja. Zaradi velikih višinskih razlik gredo raziskovanja pretežno v globino in manj v dolžino. Kljub povečani aktivnosti v zadnjem času pa predstavljajo številne že obdelovane jame le majhen del vseh, ki so še nedotaknjene in čakajo.

Ob kratkem pregledu raziskav (v smislu športnih dosežkov) bi rad poudaril, da je do sedaj na omenjenem terenu delala le peščica tolimskih in ljubljanskih jamarjev. Prvi so posvetili vse svoje sile majhnemu perspektivnemu platoju na Tolminskem Migovcu. V preteklih letih so prodri — 382 m globoko v Kavkni jami, v zadnjem poletju pa — 420 m v novem stopnjastem breznu M 16. Ta jama, ki že sedaj spada med naše najgloblje jame, pa je šele v začetni fazi raziskav, saj se odpirajo številna nova nadaljevanja.

Ljubljančani že dobro desetletje vztrajajo na Pršivcu nad Bohinjskim jezerom, kjer so dane vse možnosti za velike globine. Prvi so sem zašli člani jamarske sekcije PD Železničar, zadnja leta pa jamarji Društva za raziskovanje jam Ljubljana. Raziskani (ne povsem) sta dve globoki jami: Brezno pri Gamsovi glavici (—776) in Majška jama. V BPGG so bili v zadnjih letih odkriti novi rovi v zgornjih delih, tako da se absolutna globina jame ni spremenila, je pa daljša.

Pred lanskim poletjem je bila Majška jama globoka — 480 m, lani pa so našli nov odcep na globini — 325 m in po njem prodri do trenutne skrajne točke na približno — 560 m. Do globine — 500 m si sledijo brezna (med njimi je najgloblja 90 m vertikalna Kunta Kintie), ki jih prekinjajo kratki, vendar zelo ozki meandri.

Od tu naprej pa so jamarji sledili potoku. Ta se spušča v slapovih čez strme stopnje in zastaja v jezercih. Povsod, kjer bi voda onemogočila napredovanje pa se odpirajo obhodni rovi, ki omogočajo elegantno obiti kočljiva mesta.

Voda, mráz (0°—2° C) ter ozki in ponekod tudi blatni meandri postavljajo to jama prav v vrh najzahtevnejših slovenskih jam.

Ponovno so obiskali tudi Triglavsko brezno (—280 m) na robu Triglavskega ledenika. Kljub izredno mlihi zimi in suhemu ter vročemu poletju, se nivo ledu, ki zapira vse poti naprej, praktično ni spremenil.

V Triglavskem narodnem parku imamo sedaj tri najgloblje jame v Jugoslaviji: Brezno pri Gamsovi glavici, Pološko jama in Majško jama. Nova odkritja pa so praktično že na pragu.

KAJ JE NARODNI PARK?

STANE PETERLIN

Po nemarnem ali zaradi nevednosti ljudje dostikrat vsako zavarovano območje imenujejo kar *narodni park* ali z nepotrebno tujko tudi *nacionalni park*. Za območja in naravne objekte, ki uživajo posebno varstvo in jih v smislu zakona o naravni in kulturni dediščini štejejo med naravne znamenitosti, imamo glede na njihove naravne značilnosti in namen zavarovanja več varstvenih skupin:

Naravni rezervati so manjše površine in služijo predvsem znanstvenim ciljem; posamezne znamenitosti žive in predvsem nežive narave (npr. stara drevesa, kraške jame, slapovi ipd.) zavarujemo kot *naravne spomenike*, stvaritve človekove roke (npr. nasadi, parki), ki imajo določeno estetsko, kulturno ali vzgojno vrednost, imenujemo *spomenike oblikovane narave*. Večja, naravno zaokrožena območja, ki združujejo več naravnih znamenitosti ter naravno in kulturno dediščino in so namenjena predvsem ohranitvi ekosistemov, naravnih pojavov in oddihu v prosti naravi, razglasamo kot *naravne parke*. Te pa spet lahko glede na varstvene cilje, vsebino in organiziranost delimo na *narodne parke*, *regijske parke* in *krajinske parke*. *Narodni parki* so definirani z naslednjo oznako, ki je bila določena leta 1969 v New Delhiju. Vsebinsko te definicije v skrajšani obliki je povzel tudi naš zakon.

Če ima neko naravno območje podobne značilnosti kot narodni park, ne more pa zadostiti prav vsem zahtevam (npr. če ga ne razglasi republiška skupščina ali morja nima posebne varstvene službe oz. uprave ipd.), potem je lahko *regijski park*. V narodnih in regijskih parkih so prevladujoče naravne vrednosti. Če pa prevladujejo prvine kultivirane narave, kjer se prepleta kulturna krajina s sestavinami naravne in kulturne dediščine, lahko razglasimo tako območje za *krajinski park*.

Narodni parki

(po definiciji IUCN, New Delhi, 1969)

Narodni parki so razmeroma obsežna kopenska ali vodna območja, ki vsebujejo značilne (reprezentativne) primerke večjih naravnih regij, pojave ali krajinske lepote narodnega ali mednarodnega pomena, kjer so rastlinske in živalske vrste, geomorfološki predeli in habitati posebnega znanstvenega, vzgojnega ali rekreacijskega interesa. Obsegajo enega ali več celotnih ekosistemov, ki niso občutneje spremenjeni zaradi človekovega izkorišča-

nja ali prisotnosti. Ukrepe za preprečitev ali odstranitev gospodarskega izkoriščanja ali človekove prisotnosti sprejema najvišja pristojna oblast dežele obenem z učinkovitim upoštevanjem ekoloških, geomorfoloških ali estetskih značilnosti, zaradi katerih je bil park ustanovljen.

Upravljavski cilji so usmerjeni v ohranitev naravnih in krajinskih predelov narodnega ali mednarodnega pomena za znanstveno, vzgojno ali rekreacijsko rabo. Območje naj ohranja v naravnem stanju vzorce fiziografskih regij, biotskih združb, genskih virov, dalje vrste, ki so ogrožene, da se ohrani ekološka stabilnost in pestrost.

Območje naj se upravlja in razvija tako, da so omogočene rekreacijske in vzgojne dejavnosti pod kontrolo in na tak način, da se ohranja naravno ali skoraj naravno stanje.

Obiskovalci so dolžni upoštevati posebne pogoje, s katerimi se zagotavljajo inspi-racijski, vzgojni, kulturni in rekreacijski cilji.

Varstveni status na primeren način nadzoruje neposredno osrednja vlada ali (s posebnim dogovorom oz. pooblastilom) drugo njeno predstavništvo.

Negativna definicija narodnega parka

Vlade se naprošajo, naj za narodne parke ne razglasajo:

1. Znanstvenih rezervatov, ki jih je dovoljeno obiskovati samo s posebnim dovoljenjem (strogi naravni rezervati): klasičen primer v Evropi so otoki Jugoahodno od Islanda, ki so se pojavili iz morja pred nekaj leti.
  2. Naravnih rezervatov, ki jih ustanovijo privatne organizacije ali jih vzdržujejo in varujejo podrejene oblasti in za katere ni zanesljivega priznanja ali nadzora najvišjih oblasti dežele.
  3. »Specialnih rezervatov«, kakor so definirani v Afriški konvenciji za varstvo narave in naravnih dobrin iz leta 1969 (npr. favnistični ali floristični rezervati, območja za divjad in ptice, geološki ali gozdnogospodarski rezervati ipd.).
  4. Naseljenih območij in območij v go-spodarski rabi, kjer se načrtuje ali izvaja razvoj turizma ali rekreacije, kjer je nadzorovana industrializacija ali poselitve in kjer ima rekreacija v prosti naravi prednost pred varstvom ekosistemov (npr. regijski ali krajinski parki).
- Narodne parke takšne vrste je treba v določenem času ponovno preučiti.

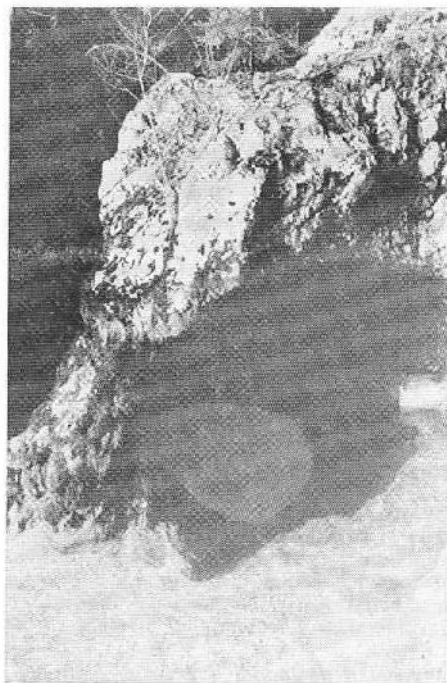
SKOZI KORITO MOSTNICE

PETER SKOBERNE, RADO SMERDU

Med težje dostopne in prehodne predele v naravi sodijo tudi rečne soteske in tesni. Še najbolj jih obvladajo kajakaši, ki pa morajo odnehati, kadar se soteska zoži tako, da prehod tudi s čolnom ni možen, ali pa tok prekinjajo večji pragovi. Takšne so nekatere soteske z visokimi, navpičnimi stenami, ki so blizu druga drugi. Najpogostejše domače ime za tak tip tesni je korito.

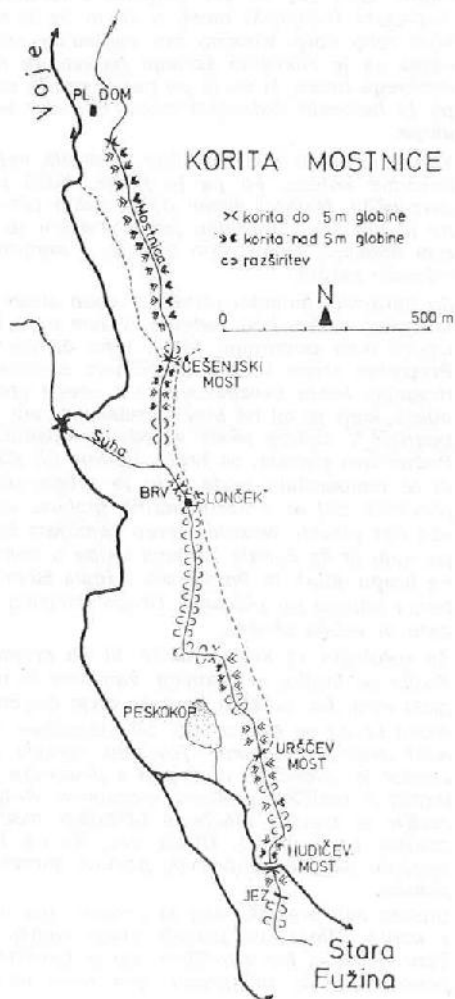
Korita so nastala zaradi hitrega vrezovanja vode in jih je v Sloveniji največ na Tolminskem. Večina najlepših slovenskih korit je v Triglavskem narodnem parku (npr.: Soška korita, korita Predelice, Koritnice, Tolminke, Zadlašice, Ribnice, Mostnice, Radovne) in si jih lahko brez težav ogledamo z roba soteske. Edina korita, skozi katera je v celoti speljana pot, so korita Radovne, bolj znana pod turističnim imenom Blejski Vintgar. Tu lahko na lagoden način doživljamo vzdušje v tesni. Že nekaj časa pa so naju mikala korita Mostnice med Vojami in Staro Fužino v Bohinju. Kaj vse se skriva za ozkimi in temačnimi stenami? Najprej sva si zadevo ogledala z roba, saj je ob dobršnem delu korit speljana markirana steza.

Ko se od Stare Fužine napotimo na Voje, se prvič srečamo z Mostnico pri Hudičevem mostu. Dvajset metrov globoko pod zanimivim lokom kamnitega mostu teče Mostnica.

Prevotljena skala na Mostnici (»slonček«)

Foto P. Skoberne

Zaradi ozke soteske je ta globina videti precej večja. Pot spremlja tesen in jo prečka še dvakrat. Pri drugem, Češenjskem mostu, pa se dvigne proti Domu Bohinjskih prvoborcev na Vojah. Po ogledovanju se nama je prvotna drzna zamisel — preplavati korita, zdela že bolj mogoča. Ob nizki vodi ne bi smelo biti v delu soteske ob poti večjih težav. Nisva pa vedela, kaj skriva zgornji del. Po zemljevidu sva sklepala, da ni večjih skokov, toda tu se ni dalo ravnati po pravilu »kartu čitaj, a seljaka pitaj« (beri karto, vprašaj domačina, op. ur.).

Sušno poletje 1983 je bilo kot nalašč za uredničenje najine zamisli, saj je bila voda nizka, temperature pa obetavne.

Tako smo se 21. 8. 1984 znašli pri vodovodnem zajetju pod planinsko kočo na začetku Voj. Oblekla sva se v neopren in izmerila temperaturo vode. Živo srebro je trmasto vztrajalo na 8,5° C. Posloviła sva se od Marte in Polone, zunanje ekipe, in v neoprenskih nogavicah zabredla v vodo. Sprva sva hodila še po robu, nato pa se kmalu predala udobju, da se lahko potopiš tudi do pasu. Soteska se je hitro zožila, prekinjale so jo le krajše vmesne razširitve. Za ta del sta značilna manjša vodnatost in umirjenost vodnega toka. Najožji del je širok le okoli 1—1,5 m in tu sva si zapomnila skalno prečko, ostanek pregrade med dvema kotlicama. V ozkih predelih sva seveda plavala. V neoprenu sva bila dokaj nerodna, a bolj neprijetna je bila ledena voda, ki si je poiskala pot pod obleko ob vsakem neprevidnem gibu. Pri tem je bil Rado brez rokavic jaz pa sem imel pokvarjeno zadrgo!

Prvo podorno pregrado sva prešla po stopnjah brez težav in se znašla v veliki, jami podobni votlini. Slikoviti prizori so se kar vrstili, saj s tega zornega kota korit še nisva nikdar opazovala. Sledila je pregrada kotličastega tipa. Teh sva se najbolj bala, saj voda iz korit teče v slapu v kotlico in skoka ni moč obiti. Slap je bil visok le 3—4 metre, zato sva se kar pognala v tolmun. Že nekaj časa sva pričakovala, da bova zagledala Češenjski most, a se ni in ni hotel pokazati. Nisva mislila, da je prvi del korit tako dolg. Končno sva zagledala razširitev, ki sva jo poznala že od prej. Pred nama se je zasvetila špranja naravnega mostu. Nastal je s premikom velikega 8,5 m debelega bloka, ki se je po nekaj metrih zadel v nasprotni breg. Nad naravnim mostom pa je betonski Čašenjski most, odkoder je dvajset metrov nad nama mahala zunanja ekipa.

Vendar naju je pred mostom zaposlila nepričakovana ovira. Na prvi pogled je bila le navadna kotlička, ko pa je Rado skočil vanjo, kot že nekajkrat doslej, ga je voda zavrtinčila. Najprej nisem dojel, zakaj plava proti toku, ko pa sem se pognal za njim, mi je postalo v trenutku jasno. Kotlička je usmerjala vodo v močan vrtinec, ki kotličko tudi oblikuje. Kakor hitro sem ga v nerodnem neoprenu premagal, me je kot zamašek odneslo naprej.

Za naravnim mostom priteka z obeh strani v manjših slapovih več pritokov, tako da je Mostnica vedno bolj vodnata. V tem delu je tudi težavnejše mesto — voda se namreč izgubi med podornimi bloki, tako da ne moremo »paš« slediti skozi ozke prehode. Prepadne stene korit preprečujejo stranske prehode, tako da nama ni preostalo nič drugega, kakor preskakovanje z enega spolzkega skalnega bloka na drugega. Podorni odsek korit je bil na srečo kratek in naju je pošteno ogrel, tako da sva se z veseljem pognala z zadnje skale v ledeno Mostnico. Pred nama so bila spet značilna korita. Počasi sva plavala, na hrbtu, uživa je ob pogledu na ozek trak neba nad črnimi stenami in le temperatura vode naju je preganjala naprej. Nič več se nisva mogla greti na plitvinah, saj je v ozkih koritih globina vode že toliko narasla, da sva bila prisiljena ves čas plavati. Nekoliko pred sotočjem Suhe in Mostnice se korita končajo, ob bregu pa naju je že čakala zunanja ekipa s čokolado. Prvič po spustu smo se lahko srečali na bregu. Marti in Poloni sva oddala 50 m vrvi, ki je nisva potrebovala in nama je bila bolj v napoto pri plavanju. Drugo polovico toka sva že poznala in sva vedela, da v tem delu ni večjih skokov.

Za sotočjem so kratka korita, ki jih premosti obnovljena brv nekdanje turistične poti. Korita so kratka in slikovita, zanimiva je tudi prevotljiva kotlička, ki pa je vidna le ob nizki vodi. Na začetku korit so divje brzice, ki sva jih obšla po levi strani.

Nizka korita se odpro spet pri »slončku« — rilčastem skalnem loku, ostanku pregrade med dvema kotlicama. Tovrsten naravni pojav ni v koritih Mostnice nič izjemnega, vendar je »slonček« dostopen s planinske poti in je zelo lepo oblikovan. Sledi kamnita terasa z različno globoko vrezanima strugama, slapiči in kotlicami, nato pa se svet razširi in zravna. Mostnico obdajajo močvirni travniki. Zavila sva raje na pot in jo mahala proti mostu. Upala sva, da ne bova srečala kakšnega planinca, saj bi ob pogledu na dve neoprenski postavi gotovo podvomil o svojih čutilih ali o najini zdravi pameli.

Srečno sva prestala tudi ta »kopni« del in na začetku naslednje zožitve spet zdrsnila v korita. Mimo sva plavala skozi najožji, komaj za širino ramen širok del soteske. Tudi višina je kar zavidljiva, saj je gladina vode 20 m pod Urščevim mostom. Pestrosti popotovanja je prispevala spet nova razširitev s slapom z desne in kratka korita.

Zdaj sva vedela, da sva že blizu Hudičevega mostu. Vstop v zadnja korita Mostnice pa je bil spet zahtevnejši in hkrati zelo lep. Mostnica se, zdaj že precej bolj vodnata kot na začetku, prebija čez dobrh 5 m visoko kotličasto pregrado. Premagala sva jo s pridobljeno prakso — skokom na noge. Korita pod Hudičevim mostom so tudi ozka in visoka, zlasti pa se nama je stisnila globoka in mirna voda. Popolnoma drugačna je seveda podoba tesni, kadar je voda visoka. Po počasnem plavanju, ki je tudi posledica neoprenske okornosti, sva se prebila do starega jezua. Zaradi vej v tolmunu si nisva upala kar skočiti, ampak sva nekaj časa jahala po cevi, nato pa štrbunknila v vodo. Pri novem jezua sva po treh in pol urah izstopila. Vroče avgustovsko sonce je močno pripekalo, nama pa se je zdelo, da nekam medlo sije in žarki le s težavo prodirajo do kosti.

Avantura? Morda. Nama je vseeno, kako se temu reče. S plavanjem skozi korita Mostnice sva si lahko najbolj temeljito ogledala to naravno znamenitost, hkrati pa sva doživela izjemno lepoto in divjino tega dela Triglavskega narodnega parka.

CIPRA — Commission Internationale pour la Protection des Régions Alpines, mednarodna komisija za zaščito alpske krajine. Nameni te evropske meddržavne komisije so zajeti že v naslovu; njeno delo obsega širok spekter problemov, ki načenja-jo temeljne vrednote alpske krajine. Zadnje zasedanje Cipre je bilo lani na Bledu, letošnje delovno srečanje pa bo v Churu v Švici. Posamezne alpske države sodelujejo v Cipri preko naslednjih ustanov:

ZR Nemčija: Bavarska zveza za varstvo narave

Francija: Narodni park Vanoise

Italija: Zveza za varstvo narave in okolja Južne Tirolske

Jugoslavija: Republiški sekretariat za urbanizem iz Ljubljane

Lichtenstein: Združenje za varstvo okolja Lichtensteina

Avstrija: Avstrijsko združenje za varstvo narave in okolja

Švica: Švicarska zveza za varstvo narave

POSVET GORSKIH REŠEVALCEV TREH DEŽEL V TAMARJU

V soboto, 23. 6. 1984 so se v Tamarju sestali zastopniki GRS Slovenije, Furlanije — Julijske krajine in Koroške, predstavniki postaj GRS ob državnih mejah.

Po vnaprej dogovorjenem dnevnem redu so v tovariškem in prijateljskem vzdušju obravnavali vse tisto, kar jih zoručuje na gorah in prek grebenov Vzhodnih Julijskih Alp, Karavank ter Kamniško-Savinjskih Alp.

Ugotovljeno je bilo, da GRS tudi v obmejnih območjih ne ovira nobena prepreka ter da so bile že doslej le zelo redke priložnosti, ko bi se porajali tudi problemi. GRS Slovenije, Koroške in Furlanije — Julijske krajine so prek svojih deželnih organizacij trdno povezane v Mednarodni komisiji za reševanje v gorah — IKAR ter spričo tega med njimi strokovno ni razlik. Premorejo enako opremo, delujejo po enakih načelih, izvajajo iste doktrine.

V popolni soglasnosti smo potrdili potrebo po nadaljnjem tesnem sodelovanju obmejnih postaj GRS: na vajah, tečajih, v poizvedovalnih, iskalnih in reševalnih akcijah — kadar je to potrebno, v pronašanju izkušenj z opremo in v tehniki reševanja, v načinu povezave z radijskimi zvezami, kadar bi to zahtevale praktične potrebe, pa tudi če bi se izkazala potreba po helikopterjih.

Na ravni deželnih vodstev GRS je bilo domenjeno, da se v prihodnje med seboj obveščamo o programih dela, določamo skupne programe, kolikor bi ti bili potrebni ter da celotno dejavnost, zlasti praktične preventivne posege, vsako leto vsaj enkrat uskladimo na skupnem srečanju še pred začetkom glavne planinske sezone.

Končno je bilo govor še o problematiki gibanja v obmejnem pasu, kolikor to zadeva reševalce in planince na hoji po gorah na mejah Treh dežel. Medtem, ko reševalci v akciji doslej niso imeli težav in so vedno našli na splošno pomoč in podporo tudi pri obmejnih organih, so s planinci pogosto težave. Sklenili smo, da bomo z dobrim medsebojnim obveščanjem pomagali prizadetim, da se njihove neprostovoljne pustolovščine čimprej končajo.

Pavle Šegula

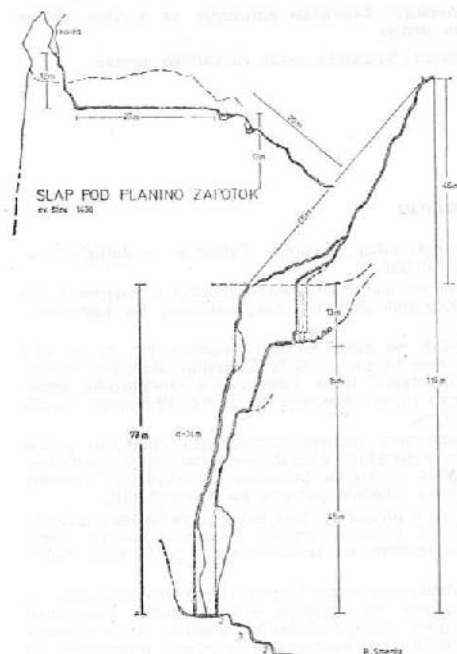
375

SLAP POD PLANINO ZAPOTOK

V letu 1983 sem s skupino študentov biologije obiskal manj znani del Triglavskega narodnega parka — planino Zapotok nad Zadnjo Trento. Vreme nam ni bilo naklonjeno, pregledali pa smo tok Suhega potoka, saj je mnogo obetala krniška pregrada pod planino Zapotok.

Dne 12. 9. 1983 sva z Davorinom Tometom premerila zgornji del slapotvorne stopnje, ki jo sestavljajo manjši slapovi in slapiči. V zadnjem delu je Suhi potok vrezal kratka korita, iz katerih pada 12 m visok slap (zgornji del tega slapa je moč videti iz steze Trenta—Zapotok). Zanimalo nas je, kakšen je nadaljnji vodni tok. Davorin se je spustil na dno stopnje do dolinskega dna in povedal, da se za korita struga obrne za približno 90 stopinj in pada voda v dveh pramenih najmanj 50 m globoko. Takrat, žal, nismo imeli s seboj dovolj opreme, da bi slap izmerili.

Slaba dva meseca (6. 11. 1983) pozneje sva se na Slap pod planino Zapotok vrnila z Radom Smerdujem in ga natančneje izmerila (glej skico in fotografijo). Najvišja stopnja meri 73 m, kar pomeni, da je Slap pod planino Zapotok najvišji za zdaj znani slap v Triglavskem narodnem parku. Ob usklajevanju meje parka je namreč ostalo zunaj zavarovanega območja več visokih slapov (slapovi na Brinti, Gregorčičev slap, Boka, Pirašica pri Nomnju).

P. Skoberne

ZAVAROVANE ŽIVALSKÉ VRSTE (prepis iz karte TNP)

V Sloveniji je z odlokom o zavarovanju redkih ali ogroženih živalskih vrst ter njihovih razvojnih oblik (Uradni list SR Slovenije, št. 28/76) zavarovanih 47 živalskih vrst in višjih sistematskih skupin. Z istim aktom so zavarovane vse živalske vrste, ki stalno živijo v podzemeljskih jamah in vodah, hrošči ter metulji nad gozdno mejo. Izmed vseh zavarovanih živali naštevamo na tem mestu le najbolj značilne in najpogostnejše vrste:

ŽUŽELKE

1. Alpski kozliček (*Rosalia alpina*),
2. Jamski krešič (*Anopthalmus bohiniensis*),
3. Orjaški krešič (*Carabus gigas*),
4. Gorski apolon (*Parnassius apollo*),
5. Triglavski rjavček (*Erebia pluto triglavensis*),
6. Rjavček (*Erebia alacaria*).

PTIČI

7. Kanja (*Buteo buteo*),
8. Hudourniki (rod *Apus*),
9. Žolne in detli (družna *Picidae*),
10. Snežni vrabec (*Montifringilla nivalis*),
11. Skalni plezavček (*Tichodroma muraria*),
12. Komatar (*Turdus torquatus*),
13. Planinska pevka (*Prunella collaris*),
14. Krokavica (*Corvus corax*),
15. Planinska kavka (*Pyrrhocorax graculus*),
16. Velika uharica (*Bubo bubo*).

SESALCI

17. Ježi (rod *Erinacerus*).

Z zakonom o Triglavskem narodnem parku (člen 12) so posebej zavarovani še:

18. Veliki petelin (*Tetrao urogallus*),
19. Planinski orel (*Aquila chrysaetos*),
20. Polh (*Glis glis*),
21. Svizec (*Marmota marmota*).

ZAVAROVANE RASTLINSKE VRSTE

Z odlokom o zavarovanju redkih ali ogroženih rastlinskih vrst (Uradni list SR Slovenije, št. 15/76) je v Sloveniji zavarovanih 28 rastlinskih vrst. Od teh rastejo v Triglavskem narodnem parku naslednje:

1. Tisa (*Taxus baccata*),
2. Dišeči volčin (*Daphne cneorum*),
3. Bodika (*Ilex aquifolium*),
4. Alpska možina (*Eryngium alpinum*),

5. Sternbergov klinček (*Dianthus sternbergii*),
6. Lepi jeglič ali avrikelj (*Primula auricula*),
7. Rjasti sleč (*Rhododendrom ferrugineum*),
8. Clusijev svišč (*Gentiana clusii*),
9. Košutnik ali rumeni svišč (*Gentiana lutea*),
10. Panonski svišč (*Gentiana pannonica*),
11. Planika (*Leontopodium alpinum*),
12. Brstična lilija (*Lilium bulbiferum*),
13. Kranjska lilija (*Lilium carnolicum*),
14. Lepi čevelj (*Cypripedium calceolus*),
15. Rdeča murka (*Nigritella miniata*),
16. Črna murka (*Nigritella nigra*).

KULTURNI SPOMENIKI

1. Kluže, trdnjava iz 16. do 19. stol.,
2. Predel, trdnjava (19. stol.) in spomenik branilcem Predela,
3. Zoisov grad v Stari Fužini,
4. Ostanke fužin v Stari Fužini,
5. Spomenik Juliusu Kugyju
6. Javorca, lesena spominska cerkev iz 1. sv. vojne,
7. Vojaško pokopališče iz 1. sv. vojne s spomenikom (Log pod Mangrtom),
8. Vojaško pokopališče ruskih vojnih ujetnikov iz 1. sv. vojne (Trenta),
9. Grobišče ruskih vojnih ujetnikov s spominsko kapelico (Vršič),
10. Vojaško pokopališče iz 1. sv. vojne (Ukanc),
11. Vojaško pokopališče iz 1. sv. vojne (Planina na Kraju),
12. Župnišče, kjer je živel pesnik Valentin Vodnik,
13. Aljažev stolp na Triglavu,
14. Spomenik prvim možem na Triglavu,
15. Strmec — spomenik požgani vasi v NOB,
16. Grobišče NOB (Log pod Mangrtom),
17. Partizanska ciklostilna tehnika Krn (Zadiaz Žabče),
18. Zgod. prostor NOB s spomenikom in grobiščem (Goreljek),
19. Spomenik NOB (Srednja Radovna),
20. Partizanska bolnišnica na Mežaklji,
21. Spomenik NOB na Obranci,
22. Spomenik padlim partizanom gornikom (Vrata),
23. Spomenik padlim železničarjem (Vogar),
24. Gradec — arheološki spomenik,
25. Sv. Duh (Bohinjsko jezero) — renesančna cerkev iz 16. stol.,
26. Sv. Janez (Ribčev laz) — gotška cerkev s freskami iz 15. stol. s starimi freskami,
27. Sv. Pavel (Stara Fužina) — gotška cerkev s freskami iz 15. stol.
28. Sv. Katarina (Zasip) — taborska cerkev s sledovi gotške arhitekture,

29. Sv. Štefan (Log pod Mangrtom) — cerkev s slikami Ivana Groharja,
30. Sv. Jožef (Soča) — cerkev s slikami Toneta Kralja,
31. Sv. Marija (Log v Trenti) — cerkev iz 17. stol. s slikami Toneta Kralja,
32. Sv. Križ (Koprivnik) — cerkev iz 18. stol.,
33. Stara Fužina — urbanistični spomenik značilnega gručastega alpskega naselja,
34. Studor — značilno alpsko naselje z mnogimi etnološkimi spomeniki,
35. Trenta — značilno naselbinsko območje kmetij in zaselkov v alpski dolini,
36. Soča — urbanistični spomenik jedra vasi Na Skali,
37. Log pod Mangrtom — urbanistična spomenika strnjenih naselij Spodnji in Zgornji Log s hišami alpsko-bovškega tipa,
38. Planine (bohinjske, tolminske, bovške, trentarske).

IZMERJENI STALNI SLAPOVI V TRIGLAVSKEM NARODNEM PARKU

Ime	Višina (v m)
Slap pod planino Zapotok (Zadnja Trenta)	73
Spodnji Peričnik (Vrata)	52
Spodnja stopnja Savice (Bohinj)	51
spodnji del Zgornjega Martuljškega slapa (Martuljkova skupina)	48
zgornji del Zgornjega Martuljškega slapa (Martuljkova skupina)	34
Desni Skočnik — 1 (Martuljkova skupina)	31
Spodnji Martuljški slap (Martuljkova skupina)	29
Desni Skočnik — 3 (Martuljkova skupina)	27
Levi Skočnik — 2 (Martuljkova skupina)	22
Slap Mostnice nad Vojami (Bohinj)	22
Slap Mostnice na Vojah (Bohinj)	21
Zgornji Peričnik (Vrata)	16
Slap na Suhem potoku (Zadnja Trenta)	16 (18)
Slap Belega potoka (Martuljkova skupina)	15
Spodnji slap na Ribnici (Bohinj)	14 (15)
Desni Skočnik — 2 (Martuljkova skupina)	14
Šum v Blejskem Vintgarju	13
Levi Skočnik — 3 (Martuljkova skupina)	13
Levi Skočnik — 1 (Martuljkova skupina)	13
Zgornji slap na Ribnici (Bohinj)	11

Pri bolj nagnjenih slapovih je v oklepaju navedena dolžina.

Višine slapovnih stopinj (v m)

stopnja pod pl. Zapotok	~ 180
Skočniki	~ 140
Zg. Martuljkov slap	~ 110
Savica	~ 78
Peričnik	~ 72

Neizmerjeni slapovi

Mokra peč (Lucifer)
Slapovi v Tamarju
Slapovi pod Prisojnikom

Slapova v M. Pišnici
Slapovi v Zadnjici
Slapovi v Lepeni
Slap na Možnici
Slapovi v Mlinarici

V pregledu so upoštevani stalni in izmerjeni slapovi, ki so višji od 10 m. Meritev se nanaša na razdaljo od ustja slapa do prvega tolmana, višina slapotvorne stopnje pa pomeni razdaljo od ustja prvega slapa do tolmana zadnjega.

P. Skoberne

PREGLED JUGOSLOVANSKIH NARODNIH PARKOV

Podatki do leta 1976 so povzeti po publikaciji Zaščitena prirodna baština Jugoslavije, Sveska I, Svet za človekovo sre-

đinu i prostorno uredjenje, Ljubljana, 1978. Podatke o kasneje ustanovljenih narodnih parkih so posredovali republiški oz. pokrajinski zavodi za varstvo naravne dediščine.

Ime narodnega parka	Velikost (v ha)	Leto ustanovitve	Ustreznost mednarodnim kriterijem
SR BIH			
1. Kozara	3 375	1967	—
2. Sutjeska	17 250	1965	+
SR ČRNA GORA			
3. Biogradska gora	3 400	1952	—
4. Durmitor	33 000	1952	+
5. Lovćen	2 000	1952	—
SR HRVATSKA			
6. Kornati	30 200	1980	+
7. Mljet	3 100	1960	—
8. Paklenica	3 617	1949	—
9. Plitvička jezera	20 000	1949	+
10. Risnjak	3 014	1953	—
11. Brioni		1984	—
SR MAKEDONIJA			
12. Galičica	23 000	1958	—
13. Mavrovo	73 088	1949	+
14. Pelister	10 400	1948	+
SR SLOVENIJA			
15. Triglavski narodni park	84 805	(1924) 1981	+
SR SRBIJA			
16. Djerdap	82 000	1974	—
17. Kopaonik	12 000	1981	?
18. Tara	22 000	1981	+
19. Fruška gora	22 460	1960	—

PREGLED ZNANIH NARAVNIH OKEN IN MOSTOV V TRIGLAVSKEM NARODNEM PARKU

Po nekajletnem zbiranju podatkov o naravnih oknih in mostovih je iz gradiva Zavoda SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine nastal tudi ta pregled, ki še zdaleč ni dokončen in popoln. Veseli bomo vsakega novega podatka, ki ga boste posredovali bodisi neposredno na Zavod, Plečnikov trg 2, Ljubljana, ali na Planinsko zvezo Slovenije.

Tabelarni pregled je povzet po članku v Proteusu 46 (1983/84): 163.

Ime		Legra	Vidnost	Dostopnost	Velikost
1. Veliko Prisankovo okno	Prisank	greben	+	+	V
2. Malo Prisankovo okno	Prisank	greben	+	—	V
3. Okno v Zadnjem Prisanku	Prisank	stena	—	—	?
4. Hornovo okno	Jalovec	stena	—	—	V
5. Okno v Nemški smeri	Triglav	stena	—	—	V
6. Okno v Slovenski smeri	Triglav	stena	—	—	V
7. Okno v grebenu Dovškega Križa	Dovški Križ	greben	—	—	V
8. Okno v Rjavini	Rjavina	greben	+	+	S
9. Okno v Rži	Rž	greben	+	—	S
10. Okno v južnem grebenu Škrlatica	Škrlatica	greben	+	—	S
11. Okno v Razoru	Razor	greben	+	—	S
12. Utrujeni stolp	Razor	greben	+	—	S
13. N. most pod Češenjskim mostom	Mostnica-Voje	soteska	+	—	V
14. Okno v Trentskem Pelcu	Zadnja Trenta	greben	+	—	S
15. Most v Zadlaščici	Zatolmin	soteska	+	—	V
16. N. mostovi v soteski Ribščice (3)	Pokljuka	soteska	+	—	S, V
17. Poključka luknja	Pokljuka	jama	+	+	S, V
18. N. most v soteski Ribnice	Srednja vas (Bohinj)	soteska	—	—	S
19. N. most pod Škodnjevcem	Fužinske planine	greben	—	—	S
20. Luknja peč	Krma	stena	+	—	?
21. Okno v grebenu Triglava	Triglav	greben	+	—	M
22. Okno nad Peričnikom	Vrata	na pobočju	+	+	M
23. Okno v Vratih	Vrata	na pobočju	—	—	M
24. Okno v Zadnjem Pelcu	Pelci (Zadnja Trenta)	greben	—	—	M
25. Okno pri vhodu v Triglavsko brezno	Triglav	jama	—	—	M
26. Prevotljene kotlice v koritih Mostnice	Mostnica-Voje	soteska	+	+	M

Pomen oznak:

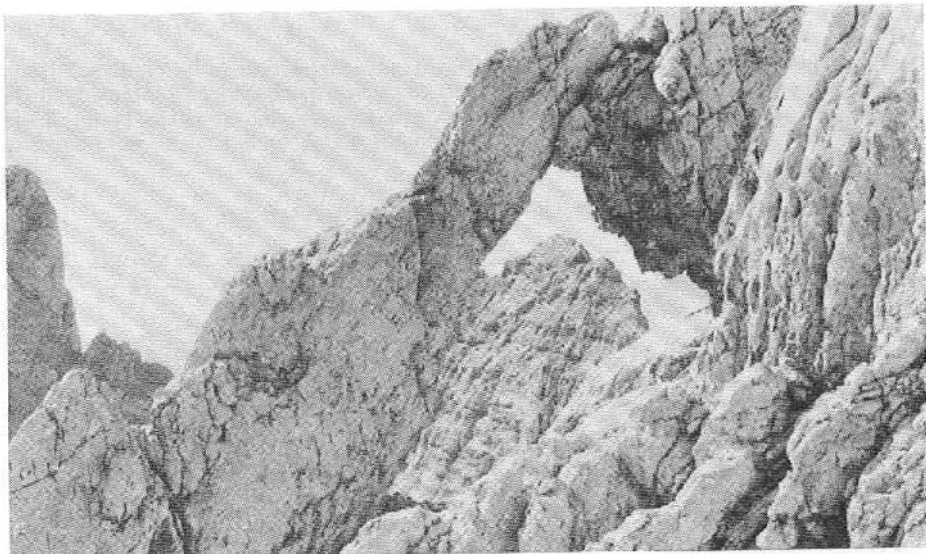
Dostopnost:

- + — naravna znamenitost je dostopna po markirani poti,
- (+) — naravna znamenitost je dostopna po lažjem brezpotju,
- — naravna znamenitost ni dostopna brez lažjega plezanja.

Vidnost: Naravno okno ali most lahko opazujemo tudi z določene razdalje, ne da bi se podali prav do naravnega pojava. Oznake so prav takšne kot pri dostopnosti in nam povedo, ali naravno okno/most lahko vidimo z markirane poti.

Velikost:

- M — manjša: najdaljša razdalja odprtine meri od 0,5—2 m,
- S — srednja: najdaljša razdalja odprtine meri 2—5 m,
- V — velika: vsaj ena stranica odprtine je večja od 5 m.

Okno v Skrlatici

Foto P. Skoberne

alpinistične novice

GRENLANDIJA

Pozdravno razglednico so poslali člani mednarodne odprave, v kateri sodelujeta tudi naša alpinista Peter Podgornik in Janko Humar. Odprava je odpotovala v začetku junija, v Angmagssaliku pa sta se ji kot gosta pridružila še dva Eskima. S to odpravo, katere cilj so neraziskane gore in deviške stene v Distriktu Angmagssalik (vzhodna Grenlandija) in z njeno medna-

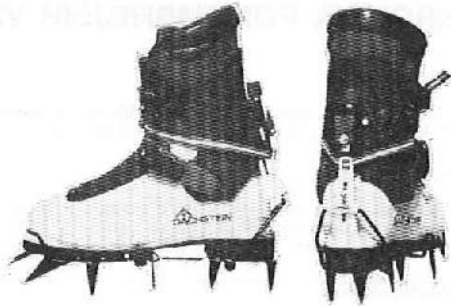
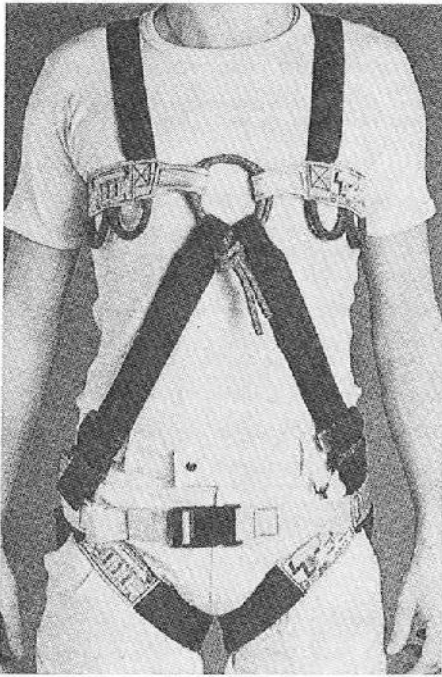
rodno udeležbo (Italijani, Furlani, Eskimi, Slovenci) bodo počastili 100-letnico odkritja Angmagssalika. To največje naselje na vzhodni Grenlandiji so odkrili l. 1884, tamkajšnji Eskimi so šele pred sto leti videli prve bele ljudi.

Na Grenlandiji je junija delovala tudi alpinistična odprava iz Mozirja, vendar nam pred odhodom niso nič povedali, kakšni so njihovi načrti.

J. B.

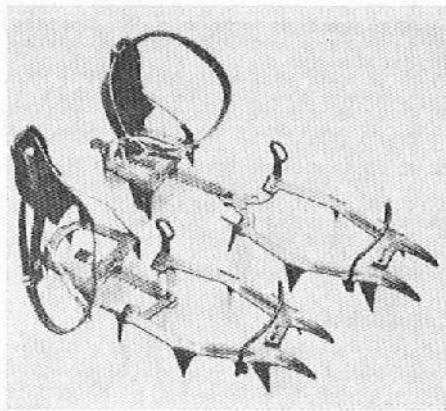
Plezalni pas firme Edelweiss, testiran in preizkušen v plezalnem vrtcu z različnimi načini možnih padcev. Proizvajalec zagotavlja, da je to eden najbolj varnih plezalnih pasov, ki jih je dandanes moč kupiti.

DEREZE — NOV NAČIN PRITRJEVANJA

Predstavljamo dva tipa novih derez: Stuibai (zgoraj) in Salewa (spodaj).

Podobno, kot so poenostavljene vezi za turno smučanje, zdaj uvajajo enak način pritrdjevanja tudi za dereze: spredaj se preprosto zataknejo, zadaj na peti pa jih priprnemo s klinasto vezjo, kakršno poznamo že nekaj let pri nekaterih tipih smučarskih vezí. Kot vidimo, se dereze lahko izredno hitro nataknejo in enako hitro snamejo.

POPRAVEK:

(Glej urednikovo opombo k članku Angleška popotnika v slovenskem alpskem svetu leta 1828, I. del, PV 7/84, 291, ki ga je za PV prevedel in priredil Janez Šumrada.)

Navedena letnica je tu napačna. Pravilno glasi 1963. Tiskarski škrat je pozabil tudi dodati, da je to op. uredn. Bralcem se opravičujemo!

KRONIKA POMEMBNEJŠIH VZPONOV DO 17. 6. 1984

Himalaja

17. 4.—5. 5., J stena Manasluja (8163 m), Tirofska smer: 3. P, na vrh sta prišla 4. 5. Stipe Božič in Viki Grošelj; na odpravi pa sta sodelovala še Aleš Kunaver in Edo Retej.

Francija

V Salevi sta na srečanju prostih plezalcev Jugoslavijo zastopala Rok Kovač in Tadej Slabe. Opravila sta 1. JPP naslednjih smeri: Morgans (VI+), Rivere (VIII, VII), Bonnie and Clyde (VIII, VII), Tablard (VIII, VII+) Neznana (VIII, VII+) in Arc-en-Ciel (VIII+, VII).

Julijsko Alpe

9. 6., J stena Novega vrha, Omama: VI—, A₃/V, 140 m, 3 ure, PrV Slavko Svetičič.
10. 6., J stena Novega vrha, Zajeda pianik: VI+/V—VI, 130 m, 2. PP Slavko Svetičič (— Peter Poljanec).
17. 6., JV stena Temena Rjavinc, Duhovnik—Hočevar: VI+, 600 m, 3. PP Rado Fabjan—Igor Skamperle.

Kamniške in Savinjske Alpe

3. 6., SZ stena Vežice, Crna lepota: VI+, A₁, 220 m, 9 ur, PrV Janez Jeglič—Silvo Karo.
3. 6., SZ stena Vežice, Kramar—Močnik: VII—, VI+, 185 m, 4. PP Miran Gabršček—Iztok Tomazin.
3. 6., SZ stena Vežice, Lahova smer: VII+/VII—, V—VI, 220 m, 5. PP Andrej Kokalj—Tadej Slabe in 12. ter 13. 6., 6. PP Srečo Rehberger (— Nuša Romih).
13. 6., SZ stena Vežice, Zajeda usmiljenja: VII/VI+, 200 m, 3. PP Srečo Rehberger (— Nuša Romih).
17. 6., S stena Dedca, Beli raz: VII+, 130 m, 1. PP Srečo Rehberger (— Nuša Romih).

Paklenica

17. 3., JV stena Debelega kuka, Slovenska smer: VIII—, original, 200 m, 2. PP Tadej Slabe (— Miha Lamprecht).
19. 3., SZ stena Aniča kuka, Jenjava smer: VIII/VI—VII, 305 m, 1. PP Tadej Slabe (— Miha Lamprecht).
23. 4., S stena Aniča kuka, Crna zarez: VII—, VI+, 185 m, 2. PP (3. P) Pavle Kozjek—Iztok Osojnik.
24. 4., SZ stena Aniča kuka, Kombinacija Velebitaška—Jenjava: VII, VI+, 290 m, 2. PP Pavle Kozjek (— Miran Gabršček) in 28. 4., 3. PP Robi Jamnik—Rok Kolar.
24. 4., SZ stena Aniča kuka, Varianta Karabore—Domžalska: VII—, VI, 120 m, PrV Daniel Anker—Thomas Wüschner.
24. 4., SZ stena Aniča kuka, Albatros: VII+, VI+, 290 m, 2. PP Daniel Anker (— Thomas Wüschner).
24. 4., S stena Aniča kuka, Fanikina smer: V, VI, A₁, 175 m, 1. ZP Maja Dolenc—Erna Pančur.
24. 4., SZ stena Aniča kuka, Karabore: VI—, 120 m, 1. ZP (PP) Lidija Honzak (— Ana Mažar).
28. 4., SZ stena Aniča kuka, Kombinacija Velebitaška—Albatros: VI+, 290 m, 1. PP Pavle Kozjek (— Tine Mihelič).
29. 4., SZ stena Aniča kuka, Življenje: VI—, A₂, A₁, 250 m, 13 ur, PrV Janez Jeglič—Silvo Karo in 23. 5., 1. P Pavle Kozjek—Slavko Svetičič.
29. 4., SZ stena Aniča kuka, Utopija: VII, VI+, 120 m, PP Milan Gladek—Pavle Kozjek—Aco Popelnik in Edo Kozorog—Igor Skamperle in 2. 5., PP Daniel Anker—Robi Jamnik—Rok Kolar.
19. 5., SV stena Manita kuka, Oderuška: VI, A₂, 120 m, 1. P Pavle Kozjek—Slavko Svetičič.
20. 5., S stena Aniča kuka, Čarovnica: VI—, A₂/IV—V, 250 m, 1. Pavle Kozjek—Slavko Svetičič.
27. 5., SZ stena Aniča kuka, Klin: VIII/VII, VI+, 290 m, 7. PP Tomo Česen (— Janez Trilar).

Osapska stena

11.—12. 2., Pajkova streha: A₃, A₂, e, V, 120 m, 1. P Dare Božič—Dare Juhant, 29. 4., 2. P (1. SP) Zvone Peterlin, 5. 5., 3. P Slavko Ganter—Slavko Svetičič, 11. in 12. 5., 4. P Janez Jeglič—Silvo Karo—Franček Knez, 20. 5., 5. P (2. SP) Janez Jeglič in 2. 6., 6. P Marko Čufar—Franc Langerholc.
4. 3., Italijanska smer: VII—, 100 m, 3. PP Srečo Rehberger (— Miha Kuhar), —. 4., 4. PP Franček Knez (— Janez Jeglič) in 31. 5., 5. PP Igor Skamperle (— Mirko Kranjc).
10. 3., Muha: VII—, 100 m, 2. PP Srečo Rehberger (— Miha Kuhar) in 3. PP Marko Čufar—Jure Bogataj.
24. 3., Pročenje: VII+, 120 m, 1. PP Rok Kovač (— Erika Gregorka), —. 4., 2. PP Tadej Slabe (— soplezalec) in 7. 4., 3. PP Srečo Rehberger (— Igor Kalan).
5. 5., Vražji Robert: V+, A₂, e, 110 m, 1. P Dare Juhant—Boris Sedej.

Bosna in Hercegovina

25.—27. 5., JV stena Zubova (Treskavica), Prepelica: VI, A₃/A₂, 140 m, 9 ur, PrV Dragan Ilić—Boris Kovačević—Željko Marič.
27.—29. 5., Veliki kuk (Čvrstica), Centralna poč: VI, A₃, 450 m, PrV, Željko Rudan—Mukrim Šišić.

Legenda:

PrV — prvenstveni vzpon
1. P — prva ponovitev
1. PP — prva prosta ponovitev
1. JPP — prva jugoslovanska prosta ponovitev
1. SP — prva solo ponovitev
1. ZP — prva žencka ponovitev

INDOK služba PZS:
Tomo Česen

TRIGLAVSKEMU TURNEMU SMUKU NA ROB

Letošnja zima je bila radodarna in je s snegom bogato obložila naše hribe. Na račun so prišli ljubitelji turnega smučanja in obiskovalci gora v zimskih razmerah, teh je bilo, posebno v pomladnih dneh, videti povsod po naših Julijcih, dobro pa so bili obiskani množični turni smuki.

Naključni obiskovalec predelov, kjer so potekali turni smuki, željan še poslednjič, preden toplo poletje ne odkrije vseh skalnatih pobočij, postaviti piko na zaključek letošnje smučarske sezone, bo priča kaj žalostne podobe.

Iz Krme navzgor proti Staničevi koči izpod kopnečega snega, najbolj pa pri stari lovski koči, silijo na dan kupi raznih odpadkov. Tudi više gori ni nič bolje. Ni več celih kupov, so pa odpadki kljub temu kar na gosto posejani, tako da tudi nepoznavalcu poti do Staničeve koče ni potrebno skrbeti za pravo smer. Slediti mora le tem neuglednim, za naravo kaj žalostnim markacijam.

Seveda organizatorji ne morejo vplivati na posameznika, naj bi se obnašal tako, kot to zahteva planinska etika, posebno, ker tak pohod ni v zaključeni in strnjeni skupini. In med dvesto takimi udeleženci je dovolj že nekaj takih objestnežev in malomarnežev, da s svojimi odpadki, ki bi jih lahko brez posebnih težav in muk sami odnesli v dolino, onesnažijo naravo in tako dajo celotni organizaciji pečat nekulturnega obnašanja. Žal je to značilnost vseh množičnih srečanj.

Nedvomno pa bi lahko tudi organizatorji v svoji nadvse pohvalni vneti pripomogli, da se taki, planinca nevredni dogodki, ne bi spremenili v vsakdanje, že kar normalno ravnanje z našim naravnim okoljem. Ob reklamiranju in objavljanju takih srečanj bi lahko brez težav, prostorsko skromno in mimogrede, zabeležili tudi opozorilo o varovanju čiste narave ter udeležence poučili o pomenu takega obnašanja in jih pozvali naj obvezno odpadke odnašajo v dolino. Tako bi zabrisali vedno opazno ločnico med »mojim«, kjer skrbno pazimo na vsako škodljivo potezo in »našim«, kamor najprej spada narava, naše največje splošno dobro, kjer nas brezbriznost le prevečkrat spremlja.

Ob takih, za posameznika nepomembnih stvareh, ob množičnih pojavih pa zelo opaznih in škodljivih, se kaže tudi naš, ponekod že močno načet odnos do naše družbe in do vsega, kar je družbeno. Da se to kaže že pri odmetavanju odpadkov v neomadeževani naravi, bi nas zato moralo še toliko bolj skrbeti.

O tem gre v opisanem primeru še za območje Triglavskega narodnega parka, vrednote, ki še posebej poudarja in zahteva spoštovanje narave, ne gre izgubljati besed. V narodnem parku je treba varovati naravo, če ne želimo, da je prej ne zasujemo z lastnimi smetmi.

Mladen Berginc

Poravnajte naročnino za Planinski vestnik za letos in upoštevajte roke plačila. Tako boste pomagali, da pri nastajanju sleherne nove številke Planinskega vestnika ne bo zastojev.

Slap pod planino Zapotok

Slap pod planino Zapotok premaguje krniško slapotvorno stopnjo na nenavaden način. Voda namreč teče po strugi po grebenu med grapama. Po 65 m poševnega toka se nato v dveh pramenih prevesi globoko navzdol v ozko in krušljivo sotesko. Fotografija prikazuje slak ob visoki vodi. Po lažjem brezpotju je ob strugi Belega potoka dostopen zanimiv tolmun, kamor padala oba pramena. Skica — Meritve dolžin in naklonov so razvidne s skice, ki jo je mogoče primerjati s fotografijo, čeprav je risana iz drugega zornega kota. Razmerja na fotografiji so zaradi perspektive malenkostno popačena.

Foto P. Skoberne

NARAVNE ZNAMENITOSTI

1. Jezero pod Vršacem (v Podstenju). Premer 80 × 60 m, gl. 5 m.
2. Jezero (Mlaka) v Laštah. Premer 40 × 50 m, gl. 2 m. Presiha.
3. Rjavo jezero (Rjava mlaka). Premer 150 × 100 m, gl. 10 m.
4. Zeleno jezero. Premer 100 × 80 m, gl. 2 m.
5. Veliko jezero. Premer 300 × 120 m, gl. 15 m.
6. Dvojno jezero. Premer 120 × 80 m, gl. 6 m in 100 × 70, gl. 8 m (užno).
7. Črno jezero. Premer 150 × 80 m, gl. 6 m. Najtoplejše Triglavsko jezero.
8. Veliko Krnsko jezero. Premer 300 × 150 m, gl. 17,5 m. Navečje in najgloblje gorsko jezero v Sloveniji.
9. Dupeljsko jezero. Premer 100 × 60 m, gl. 3,5 m.
10. Jezero v Lužnici. Premer 80 × 70 m, gl. 10 m.
11. Spodnje Kriško jezero. Premer 120 × 90 m, gl. 9,5 m.
12. Srednje Kriško jezero. Premer 60 × 50 m, večinoma prekrito s snegom.
13. Zgornje Kriško jezero. Premer 110 × 100 m, najvišje gorsko jezero v Jugoslaviji, nadmorska višina 2150 m.
14. Jezero na Planini pri Jezeru. Premer 150 × 150 m.
15. Mlaka pod Vršaki. Premer 40 × 25 m, presiha.
16. Mlaka v Dolu pod Studorjem, manjše presihajoče jezerce.
17. Jezero pri Mišolj planini. Premer 80 × 40 m, presiha.
18. Bohinjsko jezero, največje stalno jezero v Sloveniji, površina 6,6 km², gl. 45 m.
19. Izvir Lipnika, močan kraški izvir izpod Pokljuke.
20. Izvir Male Savice, občasni kraški bruhalnik iz 60 m dolge jame.
21. Izvir Nadiže, kraški izvir izpod Ponce, ki pada v slapišču 30 m globoko.
22. Izvir Kroke, občasni kraški bruhalnik iz manjše jame, pada v 10 m globokem slapu.
23. Izvir Soče, stalni kraški izvir iz jame s podzemljskim jezercem.
24. Izvir Tolminke, stalni močni kraški izvir izpod Lašce.
25. Slapova Ribnice, visoka 11 in 15 m.
26. Spodnji Martuljков slap, 29 m visok.
27. Zgornji Martuljков slap, čez 120 m visoko stopnjo pada v treh skokih (34, 14 in 48 m).
28. Spodnji Peričnik, 52 m višine.
29. Zgornji Peričnik, 16 m višine.
30. Šum na Radovni, 18 m višine.
31. Izvir in slap Savice, kraški izvir iz 120 m dolge jame, pada v 51 m visokem dvojnem slapu.
32. Slap Mostnice, 21 m visok.
33. Govic, iz poševne jame, dolge 246 m in globoke 105 m, občasno bruha 20 m visok slap.
34. Skočniki, vrsta slapov na Belem potoku (višine: 8, 13, 31, 33, 22, 14, 27 m).
35. Belopotoški slap, 15 m višine.
36. Slapišče Suhe, 60 m visok širok slap.
37. Vintgar, 1 km dolga in več sto metrov globoka tesen Radovne.
38. Soteska Martuljka, 500 m dolga in 100 m globoka soteska.
39. Soteska Ribšice s Pokljuško luknjo. Suha soteska, dolga 1 km z naravnimi okni.
40. Korita Tolminke, 2 km dolga in več sto metrov globoka soteska.
41. Korita Zadlaščice, 1 km dolga.
42. Korita Mostnice, 1 km dolga, do 20 m globoka.
43. Korita Soče pri Soči, 750 m dolžine, do 10 m globine in do 2 m ožine.
44. Korita Soče pod Kršovcem, 150 m dolga tesen, ozka do 1,5 m.
45. Korita Mlinarice, globoka in divja korita s slapom.
46. Korita Koritnice, 500 m dolga in 80 m globoka neprehodna korita.
47. Korita Ribnice, več kilometrov dolga neprehodna korita s slapovi.
48. Korita Predelice, 1,5 km dolga neprehodna korita.
49. Veliko Prisojnikovo okno, preduh skozi greben izjemnih dimenzij.
50. Malo Prisojnikovo okno, okno pod grebenom z naravnim mostom.
51. Okno v Rjavini, dimenzije 5 × 4 m.
52. Okno v Rži, preduh tik pod grebenom.
53. Triglavski ledenik, največji ledenik v Jugoslaviji, dolžine 750 m, širina 400 m.
54. Ledeniške morene v Stari Fužini, ostanek ledeniške pregrade, ki je ustvarila Bohinjsko jezero.
55. Ledeniške morene v Ukancu. Do 80 m visoka ledeniška pregrada zadnjega Bohinjskega ledenika.
56. Zadlaška jama, 500 m dolg splet rovov.
57. Triglavsko brezno, 285 m globoko ledeno brezno.
58. Brezno pod Gamsovo glavico, 774 m globoko in 2 km dolgo gorsko brezno, najgloblje v Jugoslaviji.
59. Brezno pri Medvedovi konti, 152 m globoko brezno z največjim znanim podzemskim prostorom pri nas (premer 120 m, višina 60 m).
60. Gorjanska jama, gorska jama z vhodnim breznom, dolžine 1300 m, gl. 153 m.
61. Ivačičeva jama, 130 m dolga jama z ledenim jezerom.
62. Snežna jama, dolžine 70 m, gl. 20 m z ledom in snegom.
63. Pološka jama, gorska jama, splet rovov in brezen, z globino 705 m in dolžino 12 km je najdaljša gorska jama v Jugoslaviji.
64. Triglavska severna stena, visoka do 1050 m, široka do 3 km.
65. Ajdovska dekliva v Prisojniku, antropomorfna skalnata oblika.
66. Alpinum Juliana, alpski botanični vrt, ustanovljen 1926.
67. Črna prst, bogata gorska flora.
68. Krn, bogata gorska flora.
69. Rdeči rob, bogata gorska flora.
70. Mangrsko sedlo, bogata gorska flora.

KODEKS OBNAŠANJA V TRIGLAVSKEM NARODNEM PARKU

1. Spoštuj in občuduj naravno in kulturno bogastvo parka
2. Rastline in živali pusti pri miru
3. Park uživaj molče, preprečuj hrup
4. Svoje smeti odnesi v dolino
5. Zapiraj lese, ne uničuj ograj in stanov
6. Upoštevaj opozorila; če si neizkušen, hodi po poteh in stezah
7. Preprečuj vse vzroke gozdnih požarov
8. Ne uničuj oznak, spominskih knjig in žigov
9. Ne proži kamenja
10. Ohranjaj gorniško tradicijo pozdravljanja v gorah